

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede

Urban Vehovar

Družbeni razcepi in politične stranke
na Slovenskem

MAGISTRSKA NALOGA

Ljubljana, 1996

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede

Urban Vehovar

Družbeni razcepi in politične stranke
na Slovenskem

MAGISTRSKA NALOGA

mentor: dr. Frane Adam

Ljubljana, 1996

Kazalo

Uvod.....	1
Modernizacijska teorija nastanka političnih strank in strankarskih sistemov S.M. Lipseta in S. Rokkana.....	6
1. K teoriji S.M. Lipseta in S. Rokkana.....	6
2. Kritike Lipset-Rokkanove modernizacijske teorije nastanka političnih strank.....	19
3. Modernizacijska teorija nastanka političnih strank in njen pomen za opis dogajanj na Slovenskem.....	21
4. K hipotezam.....	22
Zgodovina družbenih razcepov na Slovenskem.....	25
1. Vprašanje identitete.....	26
2. Vprašanje državotvorja.....	28
3. Družbeni razcepi na Slovenskem in politično opredeljevanje v luči Lipset-Rokkanove teorije.....	33
3.1. Spor med državo in cerkvijo.....	34
3.2. Spor med dominantno in podrejeno kulturo.....	36
3.3. Spor med akterji primarne in sekundarne ekonomije... ..	38
3.4. Spor med delojemalci in delodajalci.....	40

4. Obdobja družbenih razcepov na Slovenskem.....	42
Prvo obdobje: od sredine 18. stoletja do leta 1890.....	43
Drugo obdobje: od leta 1890 do leta 1907.....	46
Tretje obdobje: od leta 1907 do leta 1918.....	47
Četrto obdobje: od leta 1918 do leta 1927.....	48
Peto obdobje: od leta 1927 do leta 1945.....	50
Šesto obdobje: od leta 1945 do leta 1988.....	53
Sedmo - in zadnje - obdobje: od leta 1988 pa vse do danes.....	55
5. Nekaj razmislekov o nastanku in strukturi družbenih razcepov na Slovenskem.....	55

Družbeni razcepi in teorija družbenih razcepov v

postsocialističnih družbah in na Slovenskem.....	60
---	-----------

1. Nekaj splošnih razmislekov o družbenih razcepih in politični identiteti.....	60
2. Teorije družbenih razcepov v postsocialističnih družbah....	62
3. Nekaj predpostavk o družbenih in političnih razcepih na Slovenskem.....	70

Sklep.....	74
-------------------	-----------

Literatura.....	86
------------------------	-----------

Uvod

LaPalombara in Weiner navajata tri tipe teorij, ki opredeljujejo izvor političnih strank. Institucionalne teorije se osredotočajo na povezave med zgodnjimi parlamenti in nastajajočimi strankami, zgodovinsko-situacijske teorije se osredotočajo na zgodovinske krize in naloge s katerimi so se soočali družbeni sistemi v obdobju nastajanja političnih strank ter razvojne teorije, ki povezujejo nastanek političnih strank s širšimi procesi modernizacije (LaPalombara in Weiner, 1966: 7-21).

Glede na ponoven vznik političnih strank, s katerim imamo na Slovenskem opraviti od leta 1988 se zastavlja vprašanje, kako in znotraj katere teorije opredeliti vzroke nastanka "novih" in "starih" političnih strank na Slovenskem. Fink-Hafnerjeva, na primer, razloži njihov ponoven vznik z vsemi tremi zgoraj navedenimi teorijami, t.j. kot posledico sprememb na institucionalni ravni, kot posledico splošne krize v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji in kot odraz modernizacije družbe na Slovenskem (Fink-Hafner, 1996: 11-12).

V svoji razpravi se bom omejil na obravnavo modernizacijske teorije nastanka političnih strank. Razpravo bom začel s povzetkom uvoda k zborniku *Strankarski sistemi in razporejanje volilcev: mednacionalni vidiki* (Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives), to je s povzetkom uvodnega teksta *Strukture razcepov, strankarski sistemi in razporejanje volilcev: uvod*, ki sta ga leta 1967 napisala S.M. Lipset in S. Rokkan. Gre za tekst, ki opredeljuje zgodovinsko genezo družbenih razcepov in pogoje prevajanja teh razcepov v politično življenje. Ta tekst še zmeraj velja za temeljno referenco v politično-sociološkem opre-

deljevanju strankarskih alternativ.

Nadaljeval bom s kratkim povzetkom kritik teorije Lipseta in Rokkana, ki so v največji meri utemeljene na spoznanjih o razvojnih spremembah razvitih družb. V skladu s temi teorijami bi naj modernizacijsko teorijo Lipseta in Rokkana zanikal in zastaral sam proces modernizacije.

Navedbam kritik modernizacijske teorije nastanka političnih strank bo sledila opredelitev treh hipotez, ki zadevajo vztrajanje družbenih razcepov s kakršnimi smo se na Slovenskem srečevali v preteklosti in se srečujemo danes, naravo prevladujočih razcepov in razdelitev političnih alternativ v dva politična tabora.

Nato bom povzel zgodovino družbenih in političnih razcepov s kakršnimi smo imeli opraviti na Slovenskem v preteklosti, ker je opredelitev zgodovine družbenih razcepov na Slovenskem nujna za razumevanje in zgodovinsko primerjavo razcepov s kakršnimi imamo opraviti danes. Zgodovino družbenih razcepov na Slovenskem bom poskušal opredeliti v skladu z modernizacijsko teorijo Lipseta in Rokkana.

To poglavje bom začel s problematizacijo pojmovanja o apolitični naravi slovenskih političnih akterjev, ki da jih ni bilo in so jih zmeraj nadomeščali kulturniki. Na ta način si lahko namreč razložimo Ruplovo razumevanje "slovenskega kulturnega sindroma" (cf. Rupel, 1990: 170).¹ To pojmovanje je pristransko. Za razumevanje (zgodovine) političnega dogajanja na Slovenskem je namreč nujno, da se politično "rehabilitira", t.j. da se vzpostavi takšna družbena konstrukcija (politične) realnosti, ki bo odprta do dogajanj in akterjev preteklosti.

Nadaljeval bom z opredelitvijo štirih faz, ki jih Rokkan navaja kot konstitutivne za tvorbo evropskih nacionalnih držav

1. Gre za razumevanje v skladu s katerim so razumniki, umetniki in literati "predani nekaterim tradicionalnim vedenjskim obrazcem, ki implicirajo pooblaščen položaj pisatelja kot narodnega buditelja in voditelja, in privilegiranost literarne komunikacije: položaj, ki izvira iz (časov) podrazvite slovenske politike/državnosti in ki sem ga leta 1976 imenoval slovenski kulturni sindrom (ibidem, podčrtal D.R.).

(cf. Rokkan, 1975), poleg tega pa je na Slovenskem "proces demokratične tranzicije potekal hkrati s procesom izgradnje naroda (nation building), vključno s procesom izgradnje države (state building)" (Fink-Hafner, 1996: 2).² Prva od teh faz zadeva konsolidacijo nacionalnih institucij, vključno s tvorbo konsenza nacionalnih elit, ki zadeva opredelitev nacionalne identitete. Na Slovenskem je bila ta faza specifična, predvsem zaradi vključevanja slovenskega narodnega ozemlja v različne državne okvirje in težav z opredelitvami narodno-nacionalne identitete, ki so predstavljale eno ključnih točk družbenih razcepov na Slovenskem. Problematiko in spore glede opredelitve identitete opredeljujem kot trojne: prvič, gre za opredelitev narodovega jezika in vprašanje smiselnosti njegovega obstoja, drugič, gre za vprašanje konsolidacije narodno-nacionalnega ozemlja, to je ozemlja na katerem je prebivalo prebivalstvo slovenske narodnosti in tretjič, gre za vprašanje oblike vključitve narodnega ozemlja v različne državne oblike, ki jim je bila lastna specifična oblika ureditve razmerij med njihovimi narodno-ozemeljskimi sestavnimi deli.

V zadnjem delu svoje obravnave bom opredelil tri teorije družbenih razcepov v postsocialističnih družbah - teorije Kitschelta, Plasser-Ulrama in obeh Szelenyijev - in poskus lastne opredelitve družbenih razcepov in političnega razporejanja na Slovenskem. Tej opredelitvi bosta sledila sklep in razprava v kateri bom izvedel sintezo zgodovinskih dogajanj in izsledkov, teoretskih opredelitev razcepov in empiričnih rezultatov.

Težava z razumevanjem družbenih razcepov na Slovenskem je v tem, da zahteva njihova obravnava v okviru katere od teorij - v našem primeru gre za teorijo Lipseta in Rokkana - upoštevanje več dejavnikov, ki obravnavo dodatno zapletajo. Med najpomembnejše od teh spadajo identitetna vprašanja, vključno z državotvorjem, ki

2. Offe je ta proces opredelil kot trojno tranzicijo (triple transition), t.j. kot izgradnjo nacionalne države, uvedbo novih ekonomskih razmerij in uvedbo nove politične ureditve (cf. Offe, 1991).

so bila na Slovenskem vse do osamosvojitve zmeraj povezana s pripadnostjo širšim državnim okvirjem.³

Čeprav na prvi pogled kaže, da kot ključ do razumevanja zgodovine družbenih razcepov na Slovenskem opredeljujem dejavnike identitete - torej kulturne dejavnike - pa nikakor ne zanikam opredeljevanja na podlagi socialne ali nazorske pripadnosti. V bistvu smo imeli na Slovenskem opraviti z vsemi tremi, vendarle pa so identitetna vprašanja - zaradi nerazrešenega vprašanja državnosti - vse do razglasitve suverenosti Republike Slovenije igrala veliko vlogo in opredeljevala eno od ključnih točk družbenih razcepov.

Končno je potrebno v teh uvodnih pripombah odgovoriti še na vprašanje, zakaj uporabiti Lipset-Rokkanovo modernizacijsko teorijo nastanka političnih strank na Slovenskem. V prvi vrsti zato, ker imajo procesi modernizacije družbene strukture in tudi značilnosti same družbene strukture neposreden vpliv na družbene razcepe in njihovo udejanjanje v sferi političnega. K tem procesom je potrebno prišteti še procese sprememb na ravni nematerialne strukture, t.j. na ravni specifičnih zgodovinskih pogojev nastanka političnih strank in vsakokratnih konstrukcij realnosti, glede na družbeno razumevanje političnih strank in njihove specifične zgodovine. Ne gre torej le za družbeno strukturo v smislu, na primer, slojevske strukture in specifičnega procesa modernizacije družbene strukture, temveč tudi za strukturo razumevanja političnega, t.j. za politično kulturo.

V pričujoči razpravi ne nameravam podati dokončnih odgovorov na vprašanja o družbenih razcepih in političnem razporejanju na Slovenskem, ker bi takšni odgovori zahtevali veliko več časa in bolj poglobljen tematski študij, niti ne predpostavljam, da omogoča modernizacijska teorija nastanka političnih strank v

3. Z identitetno delitvijo je bila povezana tudi politična delitev. Prunk ugotavlja, da so bili katoličani pristaši narodne individualnosti in avtonomije, liberalci in socialisti pa jugoslovanskega unitarizma in centralizma (Prunk, 1993: 92).

celoti razložiti njihov nastanek in ponoven vznik. Ta teorija predstavlja predvsem pojmovni in primerjalni okvir razumevanja njihovega nastanka na Slovenskem in ponuja možnosti za razmislek tudi takrat, ko empirična dogajanja odstopajo od teoretskega okvirja.

Vsekakor pa želim očrtati nekaj razsežij tukajšnjih družbenih razcepov in političnega razporejanja. Očrt teh razmerij bi lahko služil kot opora prihodnjim razmislekom in bo, morda, končno privedel do izrisa natančnih obrisov političnega razporejanja s kakršnim smo imeli in imamo danes opraviti na Slovenskem.

Modernizacijska teorija nastanka političnih strank in strankarskih sistemov S.M. Lipseta in S. Rokkana

Leta 1967 objavljeni tekst Lipseta in Rokkana še zmeraj predstavlja temeljno referenčno točko modernizacijskih teorij in razprav o nastanku političnih strank. V tem poglavju bom ta tekst povzel, vključno z znano "tezo o zamrznitvi" ("freezing thesis"), nato pa navedel njegove kritike, poskušal opredeliti pomen modernizacijske teorije nastanka političnih strank, ko gre za opis dogajanj v postsocialističnih družbah in opredelil hipoteze, ki bodo tvorile jedro pričujoče razprave.

1. K teoriji S.M. Lipseta in S. Rokkana

Lipset in Rokkan v uvodnih odstavkih opredeljujeta nekaj osrednjih vprašanj, ki se zastavljajo primerjalni politični sociologiji. Prvo vprašanje zadeva nastanek sistema nasprotij in razcepov, drugo se osredotoča na pogoje za razvoj stabilnega sistema razcepov in nasprotovanj, tretje pa na obnašanje množice državljanov znotraj nastalih strankarskih sistemov (Lipset in Rokkan, 1967: 1-2).

Nato avtorja napovesta, da bo poudarek njunega teksta na konfliktih in njihovem prevajanju v strankarske sisteme, da bosta izhajala iz latentnih ali manifestnih napetosti in razcepov in se ukvarjala s trendi, ki so usmerjeni k tvorbi kompromisov. Zanimajo ju stranke kot zavezništva v konfliktih o politikah in vrednotnih opredelitvah znotraj večjega političnega telesa (ibidem: 5). Lipset in Rokkan menita, da so za sociologa stranke fascini-

rajoče dvakratno. Na eni strani pripomorejo h kristalizaciji in razjasnitvi (to make explicit) spopadajočih se interesov, latentnih napetosti in nasprotij v obstajajoči socialni strukturi, na drugi pa prisiljujejo državljane, da se združujejo preko meja strukturnih črt razcepov ter postavljajo prioritete med svojimi opredelitvami za že obstoječe ali morebitne vloge v sistemu (ibidem). Nato navajata, da imajo politične stranke ekspresivne, instrumentalne in reprezentativne funkcije. Kar zadeva prvo funkcijo razvijajo retoriko za prevajanje nasprotij v socialni in kulturni strukturi v zahteve in pritiske za delovanje ali nedelovanje. Kar zadeva drugo in tretjo pa prisiljujejo zagovornike nasprotujočih si interesov in pogledov, da se pogajajo, razporejajo (to stagger) svoje zahteve in združujejo pritiske. Nobena stranka ne more upati, da bo v družbi pridobila odločilen vpliv, ne da bi bila voljna presegati (to cut across) obstajajoče črte razcepov, da bi ustanovila skupne fronte z morebitnimi sovražniki in nasprotniki (ibidem).

Za našo razpravo je pomembna ugotovitev obeh avtorjev, da obstaja v vsakem sistemu hierarhija temeljev razcepov, in da je ureditev politične prevlade posameznih razcepov v različnih politikah različna in se tudi spreminja s časom (ibidem: 6).

Naslednji korak Lipseta in Rokkana je izdelava splošnega modela dimenzij razcepov, ki ga opredelita s pomočjo četvorne sheme Talcotta Parsonsa, v kateri je leta opredelil funkcije socialnega sistema. Shema sestavljajo štiri "funkcionalni pod-sistemi" vsake družbe, ki so med sabo povezani s štirimi črtami izmenjav (lines of interchange) (ibidem: 6-7).

Podlago te interpretacijo parsonovske sheme predstavlja preprost trifazni model procesa izgrajevanja nacije.⁴

1. V prvem obdobju spodbudita sunka prodora in standardizacije

4. Rokkan je v svojih kasnejših raziskavah natančneje razdelal proces izgradnje nacije in ga opredelil kot zaporedje štirih faz (Rokkan, 1975). Ta model bom natančneje opredelil v nadaljevanju te razprave, v krajši obliki pa sem ga podal že v uvodu.

iz nacionalnega centra ozemeljski odpor in sprožita vprašanja o kulturni identiteti.

2. V drugem obdobju privedejo lokalna nasprotovanja centralizaciji do tvorbe različnih zavezništev med skupnostmi nacije. V določenih primerih bodo ta zavezništva delovala proti drugim zavezništvom znotraj nacionalne skupnosti. Ta zavezništva so značilna za dežele prekrivajočih se lojalnosti in so usmerjena proti obstoječi ureditvi (counterestablishment). V tem primeru gre za etničnost, religijo in razred, ali pa razred in etničnost.

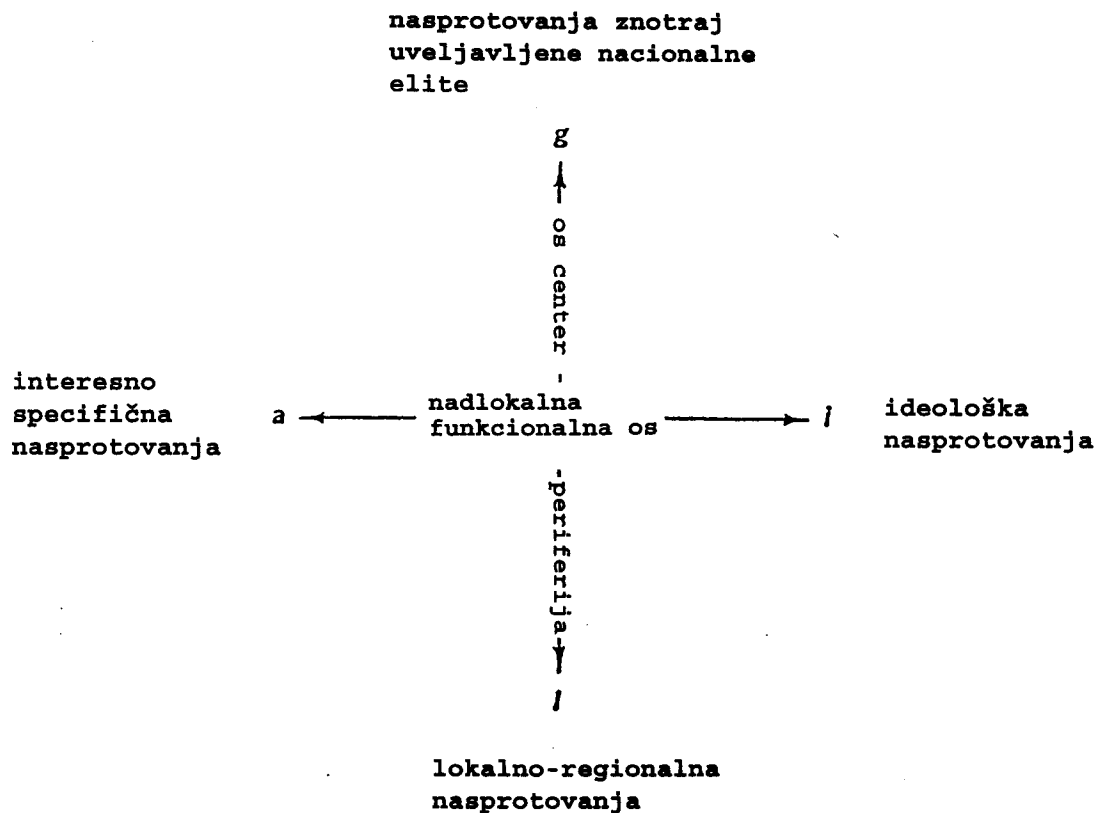
3. V tretjem obdobju bodo zavezništva pridobila določeno mero nadzora nad uporabo nacionalnih virov, kot tudi usmerjanja pretoka legitimacije. Zmožnost nadzora in usmerjanja lahko privede do volilnih reform, do sprememb postopkov registracije in voljenja, do širitve področij zakonodajnega posredovanja (ibidem: 9).

Opredelitvam procesa izgradnje nacije sledi napoved obeh avtorjev, da se bosta v svoji razpravi osredotočila na dogajanja v integrativnem funkcionalnem družbenem podsistemu, t.j. na tvorbo političnih strank in strankarsko razporejanje v množičnih demokracijah (ibidem).⁵

Avtorja nadaljujeta z opredelitvijo razsežij razcepov in zavezništev in predlagata ureditev ključnih razcepov in njihovih političnih izrazov v dvodimenzionalnem prostoru, ki ga tvorita dve diagonali dvojnega razlikovanja (Slika 1).

5. S strankarskim razporejanjem mislita na opredeljevanje strank kot, na primer, liberalnih, konservativnih ali socialdemokratskih.

Slika 1 Opredelitev razsežij razcepov v dvodimenzionalnem prostoru⁶

Vir: Lipset in Rokkan, 1967: 10.

V tem modelu so parsonovske dihotomije spremenjene v kontinuirane koordinate: črta l-g predstavlja ozemeljsko razsežje nacionalne strukture razcepov, črta a-i pa funkcionalno (ibidem).⁷

Na l koncu ozemeljske osi najdemo lokalna nasprotovanja posegom prevladujočih nacionalnih elit in njihovih birokracij. Na g koncu osi najdemo spore znotraj sistema, ki zadevajo nadzor, organizacijo, cilje in politične možnosti sistema kot celote.

6. Lipset in Rokkan v bistvu opisujeta notranjo diferenciacijo integracijskega podsistema. Črka "a" označuje prilagojevalni podsistem (ekonomijo), črka "g" podsistem za doseganje ciljev (politiko), črka "i" integrativni podsistem (javnost, skupnosti, združenja), črka "l" pa podsistem za vzdrževanje vedenjskih vzorcev (gospodinstva, šole).

7. Tej splošni opredelitvi sledi natančnejša razdelava obeh osi, ki jo povzemam v naslednjih treh odstavkih.

Spori na osi a-i presegajo (cut across) ozemeljske nacionalne enote. Vodijo k tvorbi zavezništav med podobno situiranimi ali usmerjenimi podložniki (subjects) ter gospodinjstvi (households), ki presegajo lokalnost in spodkopavajo podedovano solidarnost obstoječih ozemeljskih skupnosti. Na a koncu tega razsežja se srečujemo s spori o kratkoročnem ali dolgoročnem razporejanju virov, produktov in dobrin (benefits) gospodarstva, s spori med proizvajalci in kupci, med delavci in zaposlovalci... Razporejanja na tem koncu so značilna, spori pa težijo k temu, da se razrešujejo z racionalnimi pogajanjem in z ustanovitvijo splošnih pravil prerazporejanja. Bolj ko se gibamo h i koncu osi, bolj razpršeni so kriteriji razvrščanja, bolj intenzivna je identifikacija s skupino, ki ji pripada posameznik in bolj brez-kompromisno je zavračanje posameznikom tujih skupin. Na i koncu se srečujemo z značilnimi nasprotovanji "prijatelj-sovražnik", z nasprotovanji tesno povezanih religioznih ali ideoloških gibanj.

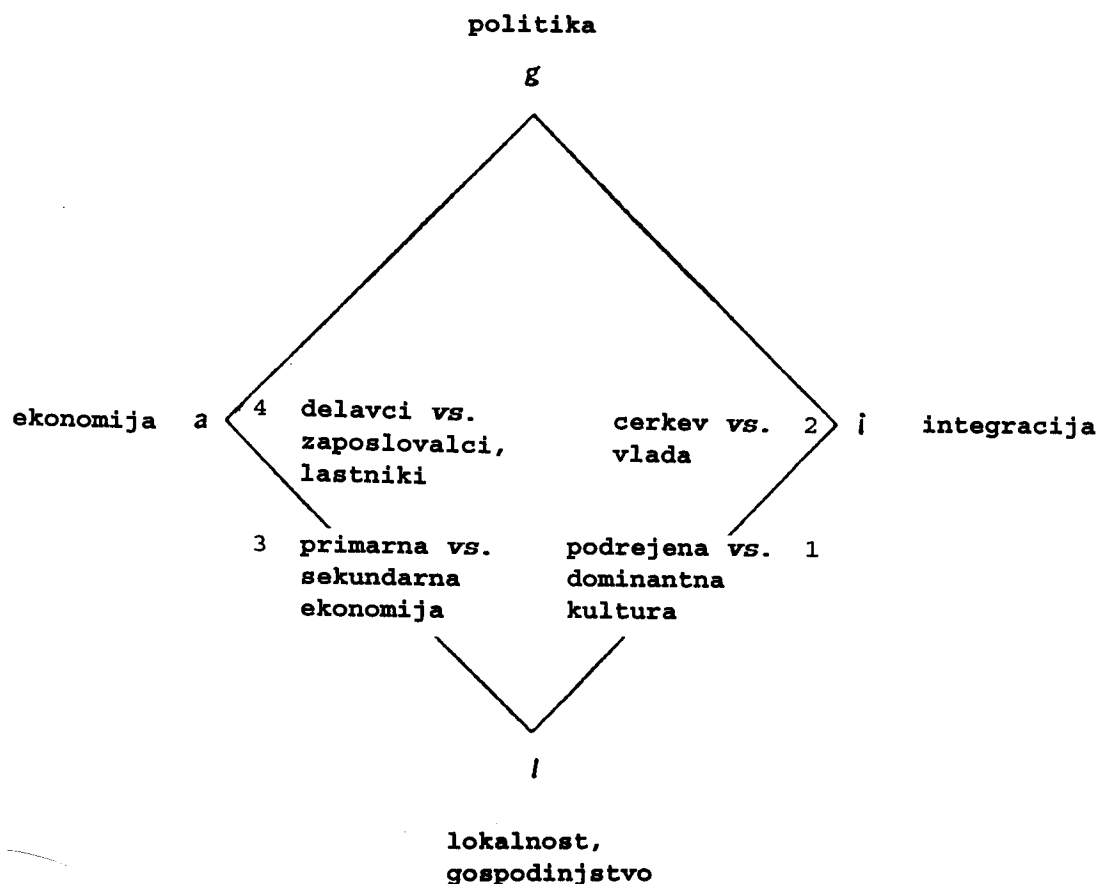
V določenih primerih predstavlja odločilno merilo razporejanja opredeljenost za lokalnost in njeno prevladujočo kulturo - ne glede na ekonomski položaj - v drugih pa merilo opredeljenosti za razred in njegove kolektivne interese. V zadnjem primeru boste volili tako kot ljudje, ki zasedajo isti položaj kot vi - ne glede na lokalnost - in boste to storili tudi v primeru, ko bi vas to pripeljalo do tega, da boste nasprotovali članom vaše skupnosti. Le redko se srečujemo s primeri, ko popolnoma prevladuje eno samo merilo razporejanja, pogosto pa se srečujemo z velikimi področnimi razhajanjem glede teže enega ali drugega merila razporejanja (ibidem: 10-11).

Lipset in Rokkan trdita, da ozemeljska nasprotovanja omejujejo proces izgraževanja nacije in lahko vodijo celo do vojne ali odcepitve. Funkcionalna nasprotovanja, na drugi strani, pa se lahko razvijejo le po začetni konsolidaciji nacionalnega ozemlja do katere privede vzpon in razširitev nacionalne države (ibidem: 13).

Da bi opisali razlike med spori, ki so se pojavljali v

posameznih družbah moramo, menita avtorja, preučiti razporeditve (constellations) črt sporov v vsaki politiki, ki jih lahko osvetli razlikovanje štirih kritičnih črt razcepov (Slika 2) (ibidem).

Slika 2 Umestitev štirih kritičnih razcepov⁸

Vir: Lipset in Rokkan, 1967: 14.

Lipset in Rokkan navezujeta kritične razcepe na nacionalno in industrijsko revolucijo. Dva od teh razcepov sta neposredni tvorbi nacionalne revolucije: spor mer osrednjo nacijo izgrajajočo kulturo in odporom etnično, jezikovno ali religiozno različnih podrejenih prebivalstev provinc in obrobij, ter spor

8. Kot je razvidno iz slike, so razcepi umeščeni znotraj parsonovske paradigme štirih podsistemov.

med centralizirajočo, standardizirajočo in mobilizirajočo nacionalno državo in zgodovinsko pridobljenimi korporativnimi privilegiji cerkve (ibidem).

Dva od razcepov pa sta tvorbi industrijske revolucije: spor med zemljiškimi interesi in vzpenjajočim se razredom industrijskih pojetnikov ter spor med lastniki in zaposlovalci, na drugi strani pa najemniki in delavci (ibidem).

Avtorja menita, da lahko večino evropske zgodovine po devetnajstem stoletju opišemo kot sovplivanje teh dveh procesov revolucionarnih sprememb (ibidem: 14-15). Medtem ko sta obe revoluciji vplivali na strukturo razcepov posameznih nacij, pa je bila nacionalna revolucija tista, ki je privedla do najglobljih nasprotovanj (ibidem: 15). Odločilna spopad se je odvijal med aspiracijami nacionalne države in korporativnimi zahtevami cerkva. Natančneje, ključno točko spora med cerkvijo in državo je predstavljalo vprašanje nadzora izobraževanja (ibidem).

Medtem, ko je nacionalna revolucija prisilila vedno širše kroge prebivalstva, da so se pridružili posameznim stranem in se izrekli glede vrednot in kulturnih identitet, je tudi industrijska revolucija sprožila vrsto kulturnih protigibanj, vendar je dolgoročno težila k preseganju vrednotnih skupnosti znotraj nacije in silila državljanke z volilno pravico, da so se opredeljevali v skladu s svojimi ekonomskimi interesi (ibidem: 18-19). V svoji shemi razlikujeta Lipset in Rokkan dva tipa takšnih interesnih razcepov: razcep med interesi mest (urban interests) in interesi podeželja (rural interests) ter razcep med interesi delavstva in interesi zaposlovalcev (ibidem: 19).

Lipset in Rokkan opredeljujeta spor med zemljiškimi (landed) in mestnimi interesi kot spor, ki je osredotočen na trg dobrin: kmetje so želeli prodajati svoje proizvode po zanje ugodnih cenah in poceni kupovati od industrijskih in mestnih proizvajalcev (ibidem: 21). Takšni spori niso nujno privedli do nastanka strank. Ločene agrarne stranke so nastale le tam, kjer so kultur-

na nasprotovanja poglobila in zaostрила ekonomske spore (ibidem). Spori na trgu dela pa so privedli do mnogo bolj enotnega ločevanja: na začetku industrijske revolucije so se delavske stranke pojavile v vsaki evropski deželi (ibidem).

V nadaljevanju razprave se avtorja ukvarjata tudi z razcepi v "polno mobiliziranih politikah", t.j. z razcepi, ki so se pojavili v že izgrajenih nacionalnih državah. S svojim modelom sta tako razložila tudi nastanek nacizma (ibidem: 23-26).

Avtorja posvečata veliko pozornosti preoblikovanju struktur razcepov v strankarske sisteme. Opredeljujeta pogoje za usmerjanje nasprotovanja, pragove na poti gibanja, ki želi v politični sistem vnesti nove zahteve in pravila volilne igre (ibidem: 26-33). Natančnejša obravnava tega razdelka za našo razpravo ni tako zelo pomembna, njegova vsebina pa kaže, da sta Lipset in Rokkan upoštevala dejavnike kot sta, na primer, obseg volilne pravice in višina praga predstavništva.⁹

Lipset in Rokkan nadaljujeta z oblikovanjem modela tvorbe evropskih strankarskih sistemov. Na podlagi poprejšnje razprave prideta do treh sklepov.

Prvič, osnovna nasprotja v nacionalnem sistemu razvrščenosti strank so se na splošno pokazala že pred zniževanjem predstavniškega praga. Odločilna zaporedja oblikovanja strank so se zgodila v zgodnjih obdobjih tekmovalne politike, v določenih primerih že precej pred razširitvijo volilne pravice.

Drugič, v obdobju politizacije množic so visoki pragovi predstavništva postavljali vzpenjajoče se politične organizacije pred težke preizkušnje. Preživele formacije so bile trdno usidrane v podedovano socialno strukturo in jih s spremembami pravil volilne igre ni bilo lahko izločiti (dislodged).

Tretjič, odločilen premik k nižanju predstavniškega praga je prej odražal ločitve med uveljavljenimi strankami kot pritiske

9. Potrebno je omeniti, da je ta dejavnik igral precejšnjo vlogo tudi na Slovenskem, ko je z volilnimi reformami iz leta 1906 okrepljeno politično prevlado Slovenske ljudske stranke (cf. Erjavec, 1928: 77-92).

novih množičnih gibanj. Uvedba proporcionalnega predstavnštva je prispevala k nastanku nekaj dodatnih skupin (splinters), v bistvu pa je zagotovila ločeno preživetje tistim strankam, ki se niso bile sposobne približati pri skupni obrambi vzpenjajočih se potegovalcev (contenders) za politično moč (Lipset in Rokkan, 1967: 33-34).

Avtorja sklemeta, da lahko strankarske sisteme, ki so se v zahodnoevropski politiki pojavili v zgodnjem obdobju tekmovanja in mobilizacije, glede na njihove osnovne značilnosti, razložimo kot tvorbe zaporednih sovplivanj med nacionalno in industrijsko revolucijo (ibidem: 34).

Ključne razlike med zahodnimi strankarskimi sistemi so se pojavile v zgodnjih obdobjih tekmovalne politike in so posledica različnosti nacionalnih zgodovin sporov in kompromisov na prvih treh od štirih črt razcepov iz analitične sheme Lipseta in Rokkana: "center-obrobje", država-cerkev in zemlja-industrija (land-industry) (ibidem: 35). Ti razcepi so privedli do razvoja, ki se je odvijal v različnih smereh, medtem ko je nasprotje med lastniki in delavci, glede na njihovo osnovno strukturo, strankarske sisteme zbliževalo (ibidem).

Lipset in Rokkan menita, da bi bilo za razumevanje razlik med zahodnimi strankarskimi sistemi potrebno izvesti analizo položaja aktivne nacije izgrajujoče elite ob zori prodora k demokratizaciji in množični mobilizaciji: kaj je elita dosegla in kje je zadela na največji odpor, kateri so bili njeni viri in njeni najbližji zavezniki in kje je lahko upala na nadaljnjo podporo, kateri so bili njeni nasprotniki, njihovi viri in zavezniki (ibidem: 35-36).

Nato izdelata "model alternativnih zavezništev in nasprotovanj" (ibidem: 36). Ta model predstavita kot poskus zmanjšanja izjemne raznolikosti empiričnih strankarskih sistemov v zbir urejenih posledic odločitev in razvojev v treh odločilnih trenut-

kih zgodovine vsakega naroda (ibidem).¹⁰

Prvič, v obdobju reformacije je prišlo znotraj nacionalnega ozemlja do boja za nadzor cerkvenih organizacij.

Drugič, ob zori "demokratskih revolucij" po letu 1789 je prišlo do spopada, ki je zadeval nadzor mašinerije množičnega izobraževanja, ki so jo izgrajevale mobilizirajoče nacionalne države.

Tretjič, v zgodnjih obdobjih industrijske revolucije je prišlo do nasprotij med zemljiškimi interesi in zahtevami vzpenjajočih se mestnih trgovinskih in industrijskih vodstev (ibidem: 37-38).

Za našo razpravo je pomembna Lipset-Rokkanova opredelitev posledic rezultatov zgodnjih bojev med državo in cerkvijo, ki so določili strukturo nacionalnih politik v obdobju demokratizacije in množične mobilizacije, tristo let kasneje (ibidem: 38). V južni in osrednji Evropi je protireformacija utrdila položaj cerkve in jo navezala na privilegirana telesa ancien regima. To je privedlo do polarizacije politike med nacionalnim-radikalnim-sekularnim in katoliško-traditionalističnim gibanjem. V severozahodni Evropi, v Veliki Britaniji in v Skandinaviji pa uveljavljene cerkve niso naprotovale izgrajevalcem nacije, kar je privedlo do drugačne strukture razcepov. V južni in osrednji Evropi se je meščanska opozicija ancien regimu nagibala k brezbržnosti, če že ne k sovražnosti do cerkve. Kulturna integracija nacije je bila na prvem mestu in cerkev si je morala sama poiskati prostor v novi politični ureditvi. Na severu pa nasprotovanje ancien regimu ni bilo brezbržno do religiozних vrednot. "Leve" koalicije, ki so nastopale proti uveljavljenim oblastem so podprli pravoverni protestanti in različna gibanja. Razlika med obema tipoma "levih" zavezništev, ki sta nastopali proti podedovani politični strukturi je temeljna za razumevanje evropskega političnega razvoja v obdobju množičnih volitev. Evropske reli-

10. Tega modela na tem mestu ne bom povzemal.

giozne meje so potekale preko ozemelj Nizozemske, starega nemškega Reicha in Švice. V vsaki od njih je spopad med izgrajevalci nacije in močnimi rimokatoliškimi manjšinami privedel do trajnih ločitev v političnem sistemu in določil strukturo njihovih strankarskih sistemov (ibidem: 38-39).

V nadaljevanju svoje razprave se Lipset in Rokkan ukvarjata z razvojem evropskih strankarskih sistemov in dejavniki, ki so vplivali na njihovo različnost. Pri tem se osredotočita na politične stranke, ki so ščitile določeno ozemlje (territorial defense parties) in politične stranke, ki so ščitile kmete (agrarian defense parties).¹¹

Najprej opredelita ozemeljske stranke. Ugotavljata, da izgrajevanje nacije zmeraj privede do ozemeljskega odpora in kulturnih napetosti. Pride do tekmovanja med potencialnimi centri politične moči, morebiti do sporov med glavnim mestom in področji rasti na obrobju in do neizogibnih napetosti med kulturno in ekonomsko razvitimi področji ter zaostalim obrobjem. Nekateri od teh ozemeljsko-kulturnih sporov so bili rešeni z odcepitvijo ali spremembami meja, drugi spet okrepljeni v gibanjih za poenotenje (ibidem: 41). Kot primer navajata razpad habsburškega cesarstva, ki je privedel do ureditve nerešljivih sporov, vendar tudi do političnega poenotenja kulturno in ekonomsko tako heterogenih celot kot so Italija, Češkoslovaška in Jugoslavija.¹² Ne samo, da se ozemeljsko-kulturni spori politično odražajo v secesionističnih in iredentističnih gibanjih, tvorijo tudi sestavni del celotne strukture razcepov v nacionalni skupnosti in pogojujejo razvoj vsenacionalnih strankarskih organizacij ter celo celotnega sistema strankarskih nasprotovanj in zavezništav (ibidem).

11. Opozoriti moram na nedosledno navajanje obeh avtorjev, ki začneta z opredelitvijo razcepov v kateri uporabita pojem primarne ekonomije, nato pa razpravljata o kmetijskih (agrarnih) strankah.

12. Mimogrede je potrebno omeniti, da sta Češkoslovaška in SFRJ medtem že razpadli, v Italiji pa obstaja relativno močno secesionistično gibanje.

Nato opredeljujeta vire razlik med evropskimi političnimi sistemi. Medtem ko so vse dežele severozahodne Evrope v času reformacije odločile za nacionalne religiozne rešitve, so v zgodnjih obdobjih demokratizacije in mobilizacije razvile izrazito različne politične sisteme (ibidem). V Veliki Britaniji je osrednjo kulturo podpirala in jačala mreža družin posestnic zemlje, v skandinavskih deželah pa mestna elita uradnikov in patricijev. V Veliki Britaniji se črti razcepov križata, v Skandinaviji pa prekrivata. Britanska struktura je vzpodbujala postopno zlitje mestnih in podeželskih interesov, skandinavska pa je prispevala k njihovem ločevanju in nasprotovanju. Britanska konservativna stranka je ustanovila skupno fronto interesov zemljiških in industrijskih lastnikov, medtem ko je skandinavska "desnica" ostala mestna in ni mogla ustanoviti trajnih zavezništev s kmeti (Agrarians) in "levico" z obrobja (ibidem: 41-42).

Lipset in Rokkan opisujeta podobne procese sovplivanja tudi pri svoji obravnavi razvoja kontinentalnega strankarskega sistema, kjer so spore med mobilizirajočimi elitami in obrobnimi kulturami včasih okrepili, včasih pa tudi zadušili, spori med državo in cerkvijo in nasprotja med mestnimi in podeželskimi interesi (ibidem: 42).

Avtorja menita, da so se pogoji za nastanek in utrditev ozemeljskih protikultur v Evropi precej razlikovali in da se je organiziran odpor proti centralizirajočemu aparatu mobilizirajoče nacionalne države najverjetneje razvil v treh okoliščinah: z osrediščenostjo protikulture na določenem ozemlju, kjer je bilo le malo komunikacijskih in zavezniških povezav in pogajalskih izkušenj z nacionalnimi centri in več z zunanjimi centri kulturnega in ekonomskega vpliva in kjer je bila ekonomska odvisnost od političnega središča zelo majhna (ibidem).

Lipset in Rokkan sklepata, da se bodo federalistična, avtonomistična in separatistična gibanja in stranke najverjetneje

razvile takrat, ko bo prišlo do sovpliva naštetih pogojev (ibidem).

Pri opisu agrarnih strank se na kratko vrneto k svoji začetni paradigmi, v kateri sta razlikovala dva "značilna" razcepa na l koncu ozemeljsko-kulturne osi: na i strani nasprotje etnično-jezikovnih manjšin in podpornikov prevladujoče nacionalne kulture, na a strani pa nasprotje kmetstva in ekonomskega izkoriščanja denarnih, trgovskih in industrijskih interesov mest (ibidem: 44).

Avtorja predpostavljata, da je do neposrednega izražanja agrarnih interesov najverjetneje prišlo v sistemih, v katerih so izgrajevalci nacije in ekonomska vodstva mest sklepali zavezništva (ibidem).

Poleg tega pa bi naj bilo značilno, da so se agrarne stranke pojavile v deželah ali provincah, kjer so bila mesta in industrijski centri v času odločilne širitve volilne pravice še zmeraj številčno šibki; kjer se je večina kmečkega (agricultural) prebivalstva udeleževala pri družinskem kmetovanju in je bilo to prebivalstvo lastnik kmetij, ali pa je bilo njegovo najemništvo pravno zaščiteno in v veliki meri neodvisno od družbeno superiornih lastnikov zemlje. Nadalje, kjer so obstajale pomembne kulturne pregrade med podeželjem in mesti in odpor do vključitve kmetijske proizvodnje v kapitalistično ekonomijo mest in kjer katoliška cerkev ni imela pomembnejšega vpliva (ibidem: 45-46).

Svoj poskus sistematizacije primerjalne zgodovine nasprotij v evropski politiki sta avtorja, kot pravita, osredotočila na dogajanja, ki so se odvijala vse do dvajsetih let 20. stoletja, pa do zamrznitve poglobitnih strankarskih alternativ ob času razširitve volilne pravice in mobilizacije poglobitnih delov novih morebitnih podpornikov (posameznih političnih opcij, op. U.V.) (ibidem: 50). Vprašala sta se, zakaj sta se ustavila na tej točki in zakaj nista nadaljevala primerjalne analize razcepov vse do leta 1960? Takoj nato sta na to vprašanje tudi odgovorila. Razlog je, pravita, zavajajoče preprost: "*strankarski razcepi iz*

60. let odražajo, z zelo redkimi pomembnejšimi izjemami, strukturo razcepov iz 20. let" (podčrtala avtorja, op. U.V.) (ibidem). To je ključna značilnost zahodne tekmovalne politike v obdobju "visoke množične potrošnje": "strankarske alternative in v zelo veliko primerih tudi strankarske organizacije, so starejše od večine nacionalnih volilnih teles" (podčrtala avtorja, op. U.V.) (ibidem).

Na koncu povzetka razprave Lipseta in Rokkana želim še enkrat opozoriti na njuno tezo o zamrznitvi.¹³ Teza je provokativna, ker predpostavlja, da se politična arena zahodnoevropskih družb ne spreminja in to navkljub zgodovinskim pretresom, ki so jih doživele ter izjemnim vplivom procesa modernizacije. Potemtakem je temeljna ugotovitev modernizacijske teorije nastanka političnih strank ta, da proces modernizacije ni bistveno vplival na pglavitne akterje zahodnoevropske strankarske arene. Vendarle pa se moramo vprašati, kaj se je z evropsko politično areno zgodilo v letih po letu objave Lipset-Rokkanove razprave, t.j. od leta 1967 do danes ter kakšen pomen ima njuna razprava za obravnavo dogajanj na Slovenskem.

2. Kritike Lipset-Rokkanove modernizacijske teorije nastanka političnih strank

Nedvomno je proces modernizacije razvitih družb zahoda spremenil družbeno strukturo in zvrsti konfliktov, ki so dosedaj prevladovali v teh družbah. Te spremembe in verjetni razvoj strankarskih sistemov ter domnevne spremembe političnega kot takšnega, je opisovalo več avtorjev.

Dalton, Beck in Flanagan napovedujejo vzpon nove paradigme

13. Izraz "freezing" (vključno z narekovaji) uporabita avtorja v nadaljevanju razprave na naslednji strani (ibidem: 52), nato pa še v sintagmi "freezing of political alternatives" (ibidem: 54; sintagma sta podčrtala avtorja, narekovaji so tokrat moji, op. U.V.).

tipologije volilnih obdobj. Obdobjema stabilne razporeditve volilnih teles in trajnih političnih koalicij bi naj sledilo obdobje prerazporejanja (realignment) volilnih teles, temu obdobju pa obdobje razrazporejanja (dealignment).¹⁴ Razrazporejanje bi naj bilo posledica upada blaginje in tehnoloških sprememb s katerimi so se srečale in se srečujejo razvite družbe zahoda (Dalton, Beck in Flanagan, 1984: 11-15). Omenjeni avtorji opredeljujejo politične spremembe z vzponom "nove politike", ki bi naj nadomestila "staro politiko", ki je temeljila na razrednem razcepu. Inglehart napoveduje in opredeljuje vzpon nove politične kulture, ki bo utemeljena na postmaterialističnih vrednotah (Inglehart, 1990). Kuechler in Dalton se ukvarjata z novimi družbenimi gibanji in njihovim vplivom na uveljavljene politične stranke in ugotavljata, da ne bo kakšnih izjemnih in takojšnjih sprememb. Vendar pa se je že začel počasen evolutiven proces prilagajanja že uveljavljenih političnih strank, ki v svoje politične programe vključujejo teme novih družbenih gibanj (Kuechler in Dalton, 1990: 297-298).

Peter Mair, na drugi strani, pa ostro nasprotuje teorijam o spremembah političnih aren in se odločno postavlja na stran Lipset-Rokkanove "teorije o zamrznitvi".¹⁵ Z empiričnimi podatki zavrne ocene o nestalnosti (volatility) volilnih teles, o vzponu novih političnih strank in zatonu političnih strank v organizacijskem in predstavniškem smislu (k čemur so navajali sklepi Daltona, Becka in Flanagan). Zato sklepa, da je "podoba volilnih sprememb v veliki meri mitska" (Mair, 1993: 123). Še več, evropska volilna telesa so stabilna, veliko tistega o čemer sta pisala Lipset in Rokkan pa danes še zmerja nedvoumno velja (ibidem).

Kar zadeva vsebinske pomanjkljivosti teorije Lipseta in Rokkana je potrebno navesti pripombo, da ne ločita prostora

14. Izraz "razrazporejanje" uporabljam, ker nisem našel boljšega. Poleg tega pa je vsebinsko povezan z izrazom "prerazporejanje", kakor ga uporabljajo omenjeni avtorji.

15. Velja pa pripomniti, da od obeh avtorjev omenja samo Rokkana.

identifikacije volilca od prostora tekmovanja strank, t.j. da ne le, da so politične stranke izraz zatečene družbene strukture, temveč lahko tudi sami politiki tvorijo politične teme in oblikujejo vsebino politike kot takšne (Kitschelt, 1992: 10-11).

Nenazadnje je potrebno omeniti še analizo in VanDetha in Janssen, ki ugotavljata, da med poglavitnimi zahodnoevropskimi političnimi strankami ni srečati "zatona strank" ali "konca ideologije" (VanDeth in Janssen, 1994: 105). Vse kaže, da je proces detradicionalizacije, s kakršnim se srečujejo razvite družbe Zahoda, veliko bolj zapleten in razvojno različen kot so napovedovali zagovorniki razrazporejanja in fragmentacije političnega prostora (ibidem).¹⁶

3. Modernizacijska teorija nastanka političnih strank in njen pomen za opis dogajanj na Slovenskem

Teoretski okvir teorije Lipseta in Rokkana je brez dvoma mogoče uporabiti na neposreden način in to takrat, ko imamo opravka s primerjavo nastanka "izvornih" političnih strank na Slovenskem in nastanka zahodnoevropskih političnih strank. To je precej težje, ko gre za obravnavo nastanka političnih strank v obdobju od leta 1988 do danes. Težava je namreč v tem, da nimamo opraviti z neposredno kontinuiteto organizacijskega ustroja posameznih strank, niti s kontinuiteto njihovih paradigem.¹⁷

Zato moramo primerjalno analizo v drugem primeru omejiti na nastanek politične arene oziroma na opredelitev paradigem akterjev s katerimi imamo danes opraviti na Slovenskem. Predpostavlja-

16. Kar zadeva Veliko Britanijo je potrebno navesti izsledke Heathovih raziskav v katerih Heath ugotavlja, da v Veliki Britaniji ne moremo govoriti o vzponu racionalnega voljenja ali pa, da se vse večji in pomembnejši delež volilcev odloča v skladu s postmaterialističnimi vrednotami (cf. Heath et al., 1991).

17. S paradigmami označujem politične ideologije posameznih strank, na primer konservativno, liberalno ali socialdemokratsko paradigmo (o paradigmah cf. Adam, 1994: 81-83).

mo lahko, da obstajajo določene strukturne značilnosti, ki tvorijo osnovo tvorbe družbenih razcepov in na njih utemeljenih političnih strank. Te značilnosti so rezultat specifičnega procesa modernizacije, ki je potekal na Slovenskem. Torej lahko govorimo o procesu modernizacije in njegovem vplivu na nastanek političnih strank, vendar z dvema zadržkoma: zanj je značilna diskontinuiteta razvoja političnih strank, obenem pa specifična modernizacija družbene strukture.

Primerjava strankarskih aren na Slovenskem je s stališča zgodovinske kontinuitete zato nemogoča. Mogoče pa je izvesti primerjavo akterjev, ki so nastopali in nastopajo v strankarski areni in izvajati sklepe o morebitni kontinuiteti, vendar ne več o zgodovinski kontinuiteti, temveč o kontinuiteti, ki je posledica strukturnih značilnosti te družbe. Opraviti imamo z iskanjem globlje strukture političnega in globlje strukture družbe. Ko iščemo to strukturo iščemo relativno trajen in nespremenljiv obraz te družbe, "arhaično" političnih strank s kakršnimi imamo opraviti na Slovenskem.

4. K hipotezam

Zgoraj navedene pripombe mi omogočajo opredelitev raziskovalnih hipotez. Moja temeljna hipoteza je, da se struktura razcepov predvojnega obdobja slovenske zgodovine pojavlja tudi danes, čeprav z nekaj sorazmerno izrazitimi razlikami. Tako se konflikt med "liberalci" in "konservativci" v podobnih oblikah kot pred drugo svetovno vojno ponavlja na Slovenskem še danes. Zato se deloma strinjam z Lipset-Rokkanovo "freezing thesis", ki poudarja zgodovinsko vztrajanje temeljnih družbenih razcepov posameznih družb. Specifični procesi modernizacije postsocialističnih družb pa so vendarle znatno spremenili proces njihove spontane modernizacije in deformirali njihovo družbeno strukturo (s primerjalnega vidika spontano razvitih družb). V teh procesih je prišlo do

širitve nižjih razredov in do izbrisa ali znatnega preoblikovanja višjih razredov. Na vsak način pa so ti procesi odločilno prispevali k sekularizaciji, industrializaciji in urbanizaciji teh družb.

Po drugi hipotezi ločuje prevladujoča točka razcepov slovenske družbe posameznike z različnim kulturnim zaledjem in preteklostjo. Ti posamezniki zasedajo različne položaje glede na koristi, ki jih prinaša proces tranzicije (t.i. *winner*s in *loser*s) in se navezujejo in opredeljujejo za različne (politične, kulturne ali ekonomske) elite (konflikt t.i. *novih* in *starih* elit). Te točke razcepov se ne križajo, nasprotno, se medsebojno krepijo. Biti član stare elite pomeni, na primer, pridobitev organizacijskih virov moči (poznavanje načinov participacije v različnih družbenih mrežah, pogajanja in izmenjav z drugimi pomembnimi člani socialnih mrež), pridobitev trajnih virov moči (izobrazba in različne oblike teoretskih znanj) ter pridobitev infrastrukturnih virov moči (človeški viri, finance in prostori).¹⁸ Ti viri so v odločilni meri prispevali k privilegiranemu položaju starih elit v procesu tranzicije in jih predložili za *winner*je. Na drugi strani pa so člani starih elit sekularizirani, bolj izobraženi in živijo v mestih, so manj navezani na zemljo in bolj kozmopolitski. Zaradi tega politična demokratizacija in ekonomska liberalizacija krepita položaj in vire moči stare elite.

Po tretji hipotezi imamo na Slovenskem opraviti z dvema velikima političnima taboroma, s taborom liberalcev in s taborom konservativcev. Tretji, socialdemokratski tabor, je šibek in razcepljen. Vzrok njegove šibkosti in razcepljenosti je v odsotnosti izrazitega družbenega razcepa, ki bi prevladoval nad zgoraj omenjenim skupkom razcepov. Z drugimi besedami, konflikti na slovenskem trgu delovne sile so trenutno manj pomembni kot kon-

18. Prva dva vira povzemam po Kitscheltu, zadnjega opredeljujem sam (cf. Kitschelt, 1992: 21-26).

flikti o obliki kulturne in ekonomske modernizacije slovenske družbe.

Nadaljeval bom z očrtom zgodovine družbenih razcepov na Slovenskem, ki predstavlja osrednji del moje razprave in osnovo sklepanj o kontinuiteti družbenih ter političnih razcepov na Slovenskem.

Zgodovina družbenih razcepov na Slovenskem

Pri obravnavi zgodovine družbenih razcepov na Slovenskem je potrebno upoštevati več dejavnikov, ki pa ne prispevajo k enostavnejšemu razumevanju problematike, temveč ga le še zapletajo.

Najprej je potrebno omeniti samo zgodovino in njeno obravnavo, ki je zaradi svoje narodotvornosti in državotvornosti ter obenem različnih interpretacij pomena posameznih akterjev in dogajanj obremenjena s pomeni, ki zamegljujejo jasnost pogleda na preteklost. Poleg tega moramo upoštevati še za dogajanja na Slovenskem značilen proces državotvorja, ki predstavlja ozadje in okvir tvorbe slovenskih političnih strank oziroma političnih strank na splošno, kot trdita Lipset in Rokkan (1967: 9).¹⁹ Obenem je bilo za dogajanja na Slovenskem značilno tudi to, da je ozemlje, ki ga je naseljevalo prebivalstvo slovenske narodnosti, ki je ustanavljalo svoje politične stranke in je bilo kasneje vključeno v proces državotvorja, tvorilo sestavni del večjih državnih celot. Potemtakem moremo govoriti o političnem razcepu, ki je bil - s stališča Avstrijske monarhije ali katere od bivših Jugoslavij - utemeljen na sporu med politično organizirano lokalno skupnostjo in interesi države, usmerjenimi k integraciji državnega ozemlja. V tem primeru gre za razcep, ki sta ga Lipset in Rokkan opredelila kot razcep med podrejeno in prevladujočo kulturo. Družbene razcepe na Slovenskem je torej mogoče vsaj

19. Lipset in Rokkan opredeljujeta proces državotvorja že v uvodu k zborniku *Party Systems and Voter Alignments*, vendar precej nenatančno in le mimogrede (v povzetku njune razprave sem njun model procesa državotvorja tudi povzel). Navajata pa, da predstavlja okvir tvorbe političnih strank. Veliko bolj opredeljen in natančen je model državotvorja, ki ga je razvil Stein Rokkan več let pozneje (cf. Rokkan, 1975) in ga natančneje obravnavam v nadaljevanju pričujoče razprave. Ta model predstavlja, po Rokkanu, podlago za razumevanje različnih državotvornih procesov in specifičnih razlik med njimi.

teoretično opredeliti kot dvojne. Na eni strani gre za razcepe, ki se pojavljajo v odnosu do državne celote v kateri se narod trenutno nahaja - v Avstrijski monarhiji, Kraljevini Jugoslaviji ali Socialistični federativni republiki Jugoslaviji - na drugi strani pa za razcepe, ki se pojavljajo na Slovenskem, to je za razcepe, ki ločujejo v političnih bojih opredeljene prevladujoče "domače" politične skupine. Zato bom poskušal svojo razlago družbenih razcepov na Slovenskem opredeliti v smislu dvojnosti interno - eksterno. Pri tem pa ne trdim, da je bila ta dvojnost tudi izražena. Gre za hipotetično predstavitev, ki izhaja iz periferne gospodarskega, kulturnega ali političnega položaja ozemlja ali (političnih) elit.

Končno je za našo obravnavo pomembna še stopnja modernizacije ozemlja na katerem je živel volilno telo političnih strank, ki so delovale na Slovenskem. Stopnja modernizacije predstavlja najširši okvir možnih političnih opredelitev volilnega telesa in v veliki meri opredeljuje politično opredeljevanje posameznih akterjev ter končni izraz prevladujočih družbenih oziroma političnih razcepov.

1. Vprašanje identitete

Obravnava zgodovine - s kakršno se srečujemo na Slovenskem - vodi zmeraj znova do nekaj pojmov in velikih imen, ki imajo v sebi tolikšen simbolni naboj, da se je težko sprijazniti z njihovo navezavo na neko res doživeto zgodovinskost. Govoriti o narodu, Trubarju, Prešernu, Slomšku ali Cankarju pomeni, zmeraj znova, govoriti o preteklosti, ki je ali pa bi naj bila povezana s kulturo, in je ali pa bi naj bila ta kultura za ohranitev naroda ključnega pomena. Kultura se na Slovenskem predstavlja kot temelj ohranitve narodne samobitnosti in obstoja v sploh najožjem in najbolj neposrednem smislu te besede. Gre za kulturo v obliki govorenega jezika naroda, ki tvori narodovo bistvo. Še več,

kultura in njeni nosilci bi naj na Slovenskem predstavljali nadomestek političnega, slovenski narod bi naj svoje politično življenje živel zaradi tega, ker je to zmožgel na ravni kulture oziroma jezika. To značilnost kulture Slovenk in Slovencev je Dimitrij Rupel poimenoval "kulturni sindrom slovenstva" (cf. Rupel, 1990: 170).²⁰

Teza o kulturnem sindromu je vprašljiva, ker preveša razumevanje narodne kulturno-politične zgodovine v eno samo stran. Zanimarja namreč dejstvo, da smo imeli na Slovenskem vendarle opraviti z nekaj politiki in da je med njimi potrebno omeniti vsaj Janeza Evangelista Kreka in Antona Korošca, dve osebi z nedvomno velikimi političnimi sposobnostmi. Slovenski narod je potemtakem živel tudi politično in ne samo kulturno.

Vendarle pa je v tej tezi najti tudi precej resnice. Nedvomno so bila kulturno-identitetna vprašanja - ali pa tista vprašanja, ki imajo znaten vpliv nanjo - vprašanja, ki so predstavljala jedro oblikovanja narodne politike in obenem eno do ključnih točk družbenih razcepov s kakršnimi smo se na Slovenskem srečevali v dobi pred letom 1990.²¹ Prvič, opraviti smo imeli z vprašanjem standardizacije slovenskega jezika in pomena njegovega vzdrževanja ter obstoja nasploh.²² Drugič, opraviti smo imeli z vprašanjem združitve ozemlja na katerem je prebival narod v eno samo celoto.²³ Tema dvema vprašanjema se je pridruževalo vprašanje oblike ureditve razmerij med sestavnimi deli državnih celot v katerih se je narod nahajal. Pristati na trialistično ureditev znotraj habsburške monarhije v kronovini, ki bi ji bili

20. Ruplova razmišljanja se navezujejo na poprejšnja razmišljanja Dušana Pirjevca, v bistvu pa tvorijo povzetek pojmovanj o odsotnosti političnega na Slovenskem. Z drugimi besedami, ponazarjajo družbeno konstrukcijo slovenske (politične) realnosti.

21. Prunk ugotavlja, da sta se ločnici med katoličani ter liberalci in socialisti, kar zadeva avtonomijo in unitarizem, vse do začetka 20. let 20. stoletja, ko so se tudi komunisti izrekli za avtonomijo, skorajda ujekali (Prunk, 1993: 92).

22. V zvezi s tem je potrebno omeniti vsaj črkarsko pravdo oziroma abecedno vojno (cf. *Zgodovina Slovencev*, 1979: 438-439 ter Prunk, 1992: 44). Prunk označuje Čopovo in Prešernovo zmago v abecedni vojni kot "zmago slovenske jezikovne in narodne enotnosti" (ibidem).

23. Tukaj moramo omeniti vsaj program Zedinjene Slovenije (cf. Prunk, 1992: 54-59).

pridruženi tudi Hrvati in Dalmatinci ali morda celo Srbi? Pristati na kulturno avtonomijo? Zahtevati državno ureditev, ki bi bila po svoji naravi unitarna, federalna ali celo konfederalna? Živeti v suvereni državi?

Težava z obravnavo naroda je v tem, da tvori jedro civilne religije in potemtakem sklop, ki ga je zelo težko neobremenjeno presojati. Vendarle pa lahko za vsa zgoraj naštetá vprašanja uporabimo izraz, ki mu ni lasten močan ideološki naboj. Namreč, ključna vprašanja, ki so se zastavljala narodnim kulturnim in političnim akterjem so bila vprašanja identitete, zato predstavljajo skorajda celotno zgodovino naroda poskusi odgovora na vprašanje o njegovi identiteti. Odgovori na to vprašanje omogočajo opredeljevanje ene od ključnih točk razcepov s kakršnimi smo imeli opraviti na Slovenskem. Kot kaže je s pridobitvijo državne suverenosti in njenim mednarodnopравnim priznanjem to vprašanje izgubilo svojo težo. Vprašanje pa je, če bodo evropski integracijski procesi privedli do ponovnega vznika identitetnih sporov, ki bi pridobil tolikšno težo, da bi predstavljal točko političnih razcepov.

Opozoriti želim na dejstvo, da predstavlja opredelitev narodove identitete eno ključnih faz v oblikovanju nacionalne države in - ponavljam - tudi na dejstvo, da predstavljajo spori glede identitete naroda eno od najizrazitejših točk političnih razcepov s kakršnimi smo se srečevali na Slovenskem. Potemtakem so se državotvorje in politične stranke na Slovenskem medsebojno pogojevali. Poleg tega pa so imela dogajanja v "tujih" državnih okvirjih - znotraj katerih se je nahajal narod vse do leta 1990 - močan vpliv na identitetne opredelitve in spore na Slovenskem.

2. Vprašanje državotvorja

Pri obravnavi razvojnih faz nacionalne države se bom opiral na

idealnotipsko zaporedje, ki ga je opredelil Stein Rokkan, ko je poskušal vzpostaviti splošni model nastanka in razvoja evropskih nacionalnih držav (Rokkan, 1975). Po Rokkanu bi naj razvoj k nacionalni državi potekal v štirih fazah, ki jih na kratko povzemam v naslednjem odstavku.

Prva faza pokriva obdobje procesa začetnega izgrajevanja države. To je obdobje političnega, ekonomskega in kulturnega poenotenja elit, nastanka institucij za prisvajanje virov za skupno obrambo, vzdrževanje notranjega reda in zaščito uveljavljenih pravic in privilegijev. V tej fazi pride do vzpostavitve konsenza družbenih elit, ki med drugim zadeva standard govornega jezika in konsolidacijo ozemlja na katerem živi prebivalstvo. V drugi fazi pride do uvajanja velikih delov množic, ki se v sistem vključujejo preko naborniške vojske in obveznega šolanja, množični mediji pa tvorijo kanale neposrednih povezav med elitami centra in populacijami periferij. V tretji fazi prično množice z aktivno participacijo v delovanju ozemeljskega političnega sistema. V četrti fazi pride do izgrajevanja redistributivnih ustanov, izgradnje javnih blaginjskih služb in razvoja vsenacionalnih politik za izenačevanje ekonomskih pogojev prebivalstva (ibidem: 570-572).

Glede na Rokkanovo shemo je mogoče za naš primer navesti naslednje. Kot **obdobje začetnega izgrajevanja slovenske državnosti** lahko opredelimo obdobje v katerem so slovenske kulturne elite opredelile, kaj sta slovenski jezik in skupni jezikovni standard, kdo so Slovenci in kje so meje ozemlja v okviru katerih bi naj prišlo do njegovega ozemeljskega poenotenja.²⁴ Slovenske kulturne elite - in kasneje tudi politične - niso prišle do konsenza o obliki in načinu politične vključitve ozemlja na

24. Kot začetek procesa oblikovanja slovenskega jezikovnega standarda bi lahko označili izid Pohlinove *Kranjske gramatike* (leta 1768), ki ga Prunk označuje kot simbolni začetek slovenskega narodnega preporoda (Prunk, 1992: 23). Omeniti moramo tudi izid Linhartove zgodovine Slovanov (leta 1788 in 1791) (cf. ibidem: 24) in uveljavitev imena "Slovenci", ki se uveljavi v letih 1806-1812 (ibidem: 25). Izid črkarske pravde, ki je potekala v 30. letih 19. stoletja pa že pomeni uzakonitev prvega slovenskega jezikovnega standarda. Kot nasprotovanje slovenščini kot knjižnemu jeziku je potrebno omeniti Vrazov ilirizem (*Zgodovina Slovencev*, 1979: 440).

katerem je prebival slovenski narod v državne tvorbe, v katerih se je narod nahajal, ali pa bi se naj nahajal.²⁵ Še več, vprašanje o smiselnosti obstoja slovenskega jezika in naroda - glede na ostale južnoslovanske narode in ne glede na Germane - se je med slovenskimi kulturnimi in političnimi elitami zastavljalo zmeraj znova, vse do začetka druge svetovne vojne.²⁶ Prav tako ni prišlo do poenotenja slovenskega narodnega ozemlja v okviru ene same države in je šele v SFRJ prišlo do vključitve relativno velikega dela ozemelj s slovenskim prebivalstvom v eno državno celoto.²⁷ Slovenska državna celota se je konsolidirala šele s potrditvijo meddržavnih pogodb do katere je prišlo po letu 1990, pa še to le deloma, glede na to, da državne meje s Hrvčsko še niso opredeljene. K temu je potrebno dodati, da je predstavljala ideja o skupnih šolskih jedrih - do te zahteve je prišlo v začetku 80. let - enega zadnjih "kulturnih" poskusov poenotenja države, t.j. SFRJ, ki pa ni bil usmerjen k njeni federalizaciji ali celo konfederalizaciji, temveč k njeni unitarizaciji na kulturni ravni, ki bi naj omogočila večjo integracijo države na račun izbrisa narodne samobitnosti (cf. Prunk, 1992: 407).

Obdobje uvajanja velikih delov množic, ki so se v sistem vključevale preko naborniške vojske in obveznega šolanja se je na Slovenskem začelo z reformami Marije Terezije, ki je poskušala modernizirati monarhijo, da bi se na tak način monarhija lažje uprla pritisku Prusije.²⁸ To obdobje bi lahko označili kot ključno za samozavedanje slovenskega naroda, ker je germanizacija

25. Tukaj je spet potrebno omeniti avtonomizem katoliške stranke in unitarizem ter centralizem liberalcev.

26. Novoilirec Fran Ilešič se je leta 1908 zavzel za postopno privzemanje srbskohrvaškega knjižnega jezika za znanstveno in umetniško ustvarjanje na Slovenskem (Prunk, 1992: 136-137). Oton Župančič je leta 1932 izjavil, da slovenstvo ne bi utrpelo škode, če bi se odpovedalo samostojnemu jeziku (ibidem: 257). Obe izjavi sta sprožili burne razprave kar kaže na pomembnost in nerazrešenost ključnega dejavnika narodne identitete, jezika.

27. Prunk ugotavlja, da je bilo konec druge svetovne vojne "za trenutek osvobojeno in združeno vse slovensko etnično ozemlje, ko je bil za trenutek uresničen stoletni slovenski program Zedinjene Slovenije" (ibidem: 382).

28. O terezijanskih reformah cf. Prunk, 1992: 18-21.

izobraževanja sprožila odpor slovenske kulturne elite, uvajanje slovenščine v učni proces pa je kasneje omogočilo vzpostavitev večje ravni narodnega samozavedanja.²⁹ S tega stališča je težnja po modernizaciji in poenotenju monarhije privedla do jačanja pritiskov, ki so bili usmerjeni k uveljavljanju naroda na politični ravni in končno k spremembi političnega statusa slovenskega naroda, vendar ne več kot dela monarhije. Poskus poenotenja centra in periferije monarhije je postal vzvod njenega razsrediščenja. Sicer bi bilo mogoče težnje po razsrediščenju zavrnuti, vendar le, če bi monarhija pristala na večjezičnost in kasneje na status ozemlja na katerem je prebival narod, ki bi ga lahko vsaj približno opredelili za federalnega. Potrebno je dodati, da argumentov za unitarizem niso prispevali le akterji nemške narodnosti, pač pa je k temu prispevalo tudi dejstvo nizke stopnje modernizacije tega dela habsburškega ozemlja, ki je bilo periferno po svojem ekonomskem pomenu in po teži slovensko govorečih ekonomskih, političnih in, nenazadnje, tudi kulturnih elit.³⁰ Zasluga slovenskih kulturnih elit je bila v največji meri v tem, da so uspeli ohranjati zavest o narodni samobitnosti, kar jim je omogočil tudi nastop množičnih medijev in, tega ne velja pozabiti, delovanje cerkve. Le-ta je branila slovenski jezik in tiste sloje, ki so ga govorili in je imela nanje največji vpliv, to je kmetstvo.

Tretje časovno obdobje izgrajevanja države je **obdobje aktivne participacije** v delovanju ozemeljskega političnega sistema. V času monarhije je prišlo do ustanovitve prvih slovenskih političnih strank. Težava dela slovenskih političnih akterjev je bila v tem - spet zaradi narodne maloštevilnosti in ekonomske perifernosti - da so predstavljali majhno politično silo katere težo je bilo mogoče povečati le z združevanjem narodnih strank z večjimi

29. O centralizaciji, ki sproži odpor do germanizacije cf. Prunk, 1992: 17. Odpor do germanizacije je sprožila tudi uvedba podržavljene šole v nemškem jeziku (po letu 1774) (ibidem: 21-22).

30. Prunk opisuje Slovence v sredini 18. stoletja kot "ljudstvo brez svojih višjih socialnih slojev" (ibidem: 18).

germanskimi oziroma nemškimi ali jugoslovanskimi strankami.³¹ Z združevanjem je bilo mogoče doseči dvoje. Prvič, povečala se je politična teža stranke, ki jo je imela na vsedržavni ravni in s tem tudi njen vpliv na odločitve, ki so zadevale prebivalstvo slovenske narodnosti. Drugič, združevanje je lahko pomenilo politično prevlado na deželni ali pokrajinski ravni, če do te ni privedla sama zmaga na deželnih ali pokrajinskih volitvah. K temu je potrebno dodati še to, da so imele politične stranke prebivalstva slovenske narodnosti prevlado le v kranjskem deželnem zboru, ne pa tudi v štajerskem, koroškem ali goriškem.

Dodatno težavo za razumevanje tvorbe in razvoja političnih razcepov na Slovenskem predstavlja odsotnost izkustva s političnim. Sicer so politične stranke v avstrijski monarhiji delovale neovirano, vendar je bilo obdobje demokracije v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev kratkotrajno. Leta 1921 je bila z Obznano prepovedana komunistična partija, po letu 1929 pa sploh vse jugoslovanske politične stranke, z izjemo ene same, vsedržavne. Niti ne moremo govoriti o večstrankarstvu po letu 1945, seveda. To pa pomeni, da na Slovenskem polnih 60 let nismo imeli opraviti s političnimi strankami in spontanim izražanjem političnih razcepov.

Obdobje rasti redistributivnih ustanov je na Slovenskem v daleč največji meri omejeno na obdobje po drugi svetovni vojni. Država blaginje je v socialistični družbeni ureditvi predstavljal specifično obliko legitimacije družbene ureditve in je bila zaradi tega usmerjena h konsolidaciji družbene oziroma državne ureditve.

Z začetki gospodarske krize je prišlo do postopne erozije redistributivnih ustanov in virov ter nastopa močnih nacionalnih gibanj. Ta gibanja so bila v veliki meri utemeljena na kritiki obstoječih mehanizmov redistribucije in izkoristka, ki bi ga naj

31. Ko govorim o delu slovenskih političnih akterjev mislim seveda na t.i. liberalce.

posamezni narodi udejanili v procesih redistribucije.

Kar zadeva družbene in politične razcepe na državni, to je vsejugoslovanski ravni, so - v skladu z Lipset-Rokkanovo shemo - ti spori privedli do nastanka lokalnih strank, ki so bile utemeljene na različnih lokalnih kulturah in so se zoperstavljale integracijskemu in centralizacijskemu pritisku nadlokalne države. Nastale so politične stranke posameznih jugoslovanskih narodov.

3. Družbeni razcepi na Slovenskem in politično opredeljevanje v luči Lipset-Rokkanove teorije

Preden nadaljujem želim na kratko ponoviti Lipset-Rokkanovo shemo dveh revolucij, ki sta privedli do nastanka različnih družbenih razcepov in posledično tudi političnih strank. Po nacionalni revoluciji se je sekulizirajoča in družbo poenotujoča država soočala z nasprotovanjem cerkve, ki je branila svoje privilegije, ter z nasprotovanjem lokalnih skupnosti, ki so branile svojo kulturno identiteto in samobitnost. Po industrijski revoluciji pa je prišlo do nasprotovanj med interesi akterjev primarne in sekundarne ekonomije, ter do nasprotovanj med interesi delojemalcev in delodajalcev.

Proces tvorbe in nastanka družbenih razcepov je bil na Slovenskem specifičen in odvisen od številnih dejavnikov, ki jih bom natančneje opredelil v nadaljevanju te razprave. Tisto kar dodatno zaplete obravnavo družbenih razcepov na Slovenskem, je njihova dvojnost. Ozemlje na katerem je prebivalo prebivalstvo slovenske narodnosti je bilo namreč zmeraj del večjih državnih celot, zato je potrebno družbene razcepe na Slovenskem zmeraj obravnavati kot razcepe v razmerju do večje državne celote in kot razcepe v razmerju do znotrajnarodnega dogajanja. Govorimo lahko o eksternih in internih razcepkih. Vsaj v osnovi velja, da so bili eksterni razcepi tisti, ki bi naj načeloma - vendar ne zmeraj - vodili do poenotenja na znotrajnarodni ravni. Do poenotenja so

vodili takrat, ko je bila ogrožena narodna samobitnost, ker pa ne pomeni, da je šlo za popolno in nujno poenotenje interesov. Do poenotenja je prišlo na primer v času ustanavljanja Države Slovencev, Hrvatov in Srbov in konec osemdesetih let 20. stoletja.

Nadaljeval bom z opisom razcepov na eksterni in interni ravni, glede na državne okvire v katerih se je nahajalo prebivalstvo slovenske narodnosti ter njemu pripadajoče politične stranke.

3.1. Spor med državo in cerkvijo

Na eksterni ravni je bil spor med državo in cerkvijo sprožen z ukinitvijo konkordata leta 1867.³² Petindvajset let kasneje so bile ustanovljene prve slovenske politične stranke.³³ Pri tem je potrebno poudariti, da je bila ustanovitev slovenske katoliške in liberalne stranke posledica ideološke zaostritve do katere je privedel radikalizem Mahničarja in njegovih privrženecov, ki so brezkompromisno zahtevali podrejanje družbenega življenja na Slovenskem katoliškemu nazorom (ibidem: 106-107). To so tudi mogli storiti, kajti slovenski liberalci so bili maloštevilni in politično šibki in so večidel igrali zelo majhno politično vlogo, če že niso za povečevanje svoje politične moči na Slovenskem uporabljali povezav in združevanj z strankami, ki so zagovarjale državni centralizem.

32. "Kulturni boj, ki so ga v tistih časih izzivali nemški liberalci in ki je večkrat pljusnil z večjo ali manjšo silo tudi preko slovenskih dežel, je proti koncu 60ih let spodbudil katoliške kroge tudi v naših deželah, da so začeli po vzoru nemških katolikov misliti na organiziran odpor", piše Erjavec (Erjavec, 1928: 17). "Prvi organizator katoliških političnih društev na Slovenskem je bil menda slovenjebistriški kaplan Josip Šuc" (ibidem: 18). Zanimivo je, da je bilo ustanavljanje katoliških političnih društev uspešno le na Štajerskem in nanj tudi omejeno, ni pa uspevalo na Kranjskem in na Goriškem. Erjavec meni, da zaradi tega, ker "katoliški značaj slovenske politike na Kranjskem sploh ni bil resno ogrožen" (ibidem: 19).

Potemtakem moramo tudi pri sporih in dejanjih, ki izvirajo iz ukinitve konkordata upoštevati specifike, ki izhajajo iz delitve slovenskega etničnega ozemlja, ki se je nahajalo pod okriljem monarhije, na več dežel.

33. Po neuspehu na državnozbornih volitvah, kjer sta obe struji nastopili ločeno (cf. Prunk, 1992: 95), z umiritvijo protikatoliških pritiskov in s stopnjevanjem pritiska nemških liberalnih režimov na Slovence sta se obe struji odločili za slog, ki je trajala vse do konca 80. let 19. stoletja (ibidem: 98).

Zanimivo je, da je rimokatoliški tabor na Slovenskem v obdobju kulturkampf in v celotnem kasnejšem obdobju izbral drugačno strategijo kot rimokatoliški tabori v drugih evropskih državah in tudi v monarhiji. Navkljub Mahničevemu prepričanju in učenju, da je vera nad narodom je slovenska katoliška cerkev svojo moč črpala iz vpliva, ki ga je imela nad kmečkim prebivalstvom, ki ga je bilo konec 19. stoletja na Slovenskem še več kot 70%.³⁴ Navezava na kmečke sloje je nujno privedla do navezave na jezik, ki so ga govorili in potemtakem tudi na problematiko narodnega. Poleg tega je igralo narodno veliko vlogo v politiki slovenske rimokatoliške cerkve že vsaj od Slomškovih opredelitev o vlogi cerkve in njene navezave na slovenski jezik.³⁵ Slovenska cerkev pri izgradnji narodove identitete - v širšem smislu in nenazadnje tudi v procesu državotvorja - potemtakem ni bila pasivna in naddržavna, pač pa aktiven dejavnik. S tega stališča lahko govorimo o njenem ravnanju, ki je bilo podobno ravnanjem evropskih protestantskih cerkva. Značilnost protestantskih cerkva je bila namreč v naslanjanju na govorjeni jezik in v veliki vlogi v procesu državotvorja protestantskih dežel, ki so ga te cerkve aktivno podpirale.³⁶

Poleg stalnih sporov, ki so se na notranji ravni odvijali med slovenskimi katoliki in liberalci je potrebno omeniti še socialno dimenzijo razcepov na Slovenskem in veliko vlogo, ki jo je - z vključevanjem socialne dimenzije v strategijo delovanja cerkve - igral Janez Evangelist Krek. Krek predstavlja drugo plat mogočega obraza cerkve, nasprotje gorečnosti mahničevcev. Vzpodbudil je oblikovanje politične strategije cerkve, ki ni temeljila

34. Leta 1857 83%, leta 1880 81%, leta 1890 76%, leta 1900 73%, leta 1910 pa 67% (cf. *Zgodovina Slovencev*, 1979: 541).

35. O Slomškovih opredelitvah cf. Prunk, 1992: 44.

36. O razlikah med državotvorno dejavnostjo protestantskih cerkva in rimokatoliške cerkve je obširno pisal Rokkan (Rokkan, 1975: 580-581), tozadevne razmisleke Lipseta in Rokkana pa smo navedli že v povzetku njune razprave (cf. Lipset in Rokkan, 1967: 38).

Težava rimokatoliške cerkve na Slovenskem je bila v tem, da se v zgodnjem obdobju državotvorja oziroma izgradnje identitete ni mogla navezovati na državne aparate in organe, kot so se protestantske cerkve.

zgolj na nazorskem izključevanju. S sledenjem krščansko-socialnim naukom je prišel do spoznanja o pomenu vključitve socialnega vprašanja v strategijo katoliške politične stranke. Na eni strani je ustanavljal delavska društva in sindikat, na drugi pa kmečke posojilnice.³⁷ S tem je manjšal izgleda za krepitev socialdemokratske politične usmeritve in vsaj teoretično zavrnil morebitni nastanek kmečke stranke, torej stranke, ki bi bila utemeljena na razcepu med primarno in sekundarno ekonomijo.³⁸ Končni rezultat Krekovih prizadevanj pa je bil ta, da je uspel z razširitvijo volilnega telesa in vpliva stranke, ki je nase vezala tudi del delavstva, kmetstvo pa še bolj prepričala v svoje poslanstvo. Z nekaj zadržka bi potemtakem lahko rekli, da je Krek na Slovenskem izoblikoval prvo "catch-all" politično stranko.

Poleg tega ima Krek za politično delovanje katoliške stranke in vzdrževanje njene dominacije na Slovenskem še eno zaslugo. V njeno politično strategijo je vključil problematiko naroda, zavzemanje za njegovo poenotenje in avtonomijo. Krekovi zaslugi sta potemtakem dve in sicer, da je katoliška stranka vse od začetka dvajsetega stoletja pa do nastanka Države Slovencev, Hrvatov in Srbov prevzela obe ključni točki narodne politike, torej reševanje narodnega vprašanja in reševanje socialnega vprašanja. S tem si je zagotovila politično prevlado na Slovenskem, ki je ni izgubila vse do začetka druge svetovne vojne.

3.2. Spor med dominantno in podrejeno kulturo

Nedvomno so bili občutki ogroženosti pred narodu zunanjimi identitetami tisti, ki so najlažje privedli do poenotenja stališč posameznih političnih in kulturnih akterjev na Slovenskem. To v

37. Krek je organiziral posojilnice in hranilnice od sredine 90. let 19. stoletja naprej (cf. Prunk, 1992: 113).

38. S primarno ekonomijo so mišljene kmetijske oziroma agrarne stranke.

veliki meri velja za strah pred germanizacijo, torej za dogajanja v monarhiji, v manjši pa za dogajanja v "stari" Jugoslaviji. V stari Jugoslaviji se je vzpostavilo vprašanje identitete naroda in smotra njegovega obstoja glede na ostale jugoslovanske narode. Medtem ko so se kulturne elite in politična elita katoliške stranke v največji meri opredelile vsaj in najmanj za kulturno avtonomijo, pa so se politične elite liberalne stranke opredeljevale za unitarizem in centralizem in so nasprotovale kulturni avtonomiji.

Vprašanje ilirizma ali novoilirizma, kulturnega spoja z ostalimi jugoslovanskimi narodi, se je v zgodovini naroda postavljalo zmeraj znova, kar kaže na pomen identitetnega opredeljevanja na Slovenskem in hkrati na to, da je predstavljalo vprašanje narodne identitete eno do ključnih točk političnih razcepov, vključujoč vprašanje (a) religiozne identitete in, do neke mere, socialno vprašanje.

V širšem smislu je v monarhiji na eksterni ravni prevladovala opredelitev za slovansko-slovensko nasproti germanski identiteti, v obeh starih Jugoslavijah opredelitev za slovensko nasproti južnoslovanski identiteti, v SFRJ pa opredelitev za identiteto, ki se je navezovala na prostor Srednje Evrope nasproti "balkanski" identiteti. Medtem ko lahko rečemo, da opredelitvi za slovansko-slovensko identiteto in za srednjeevropsko identiteto nista bili sporni do tolikšne mere, da bi privedli do političnih sporov na Slovenskem, je bila opredelitev za slovenstvo ali južnoslovanstvo zelo pomembna in je predstavljala izrazito črto razcepov med katoliki in liberalci. Na tem mestu je potrebno ponovno opozoriti na že navedeno Prunkovo ugotovitev o prekrivanju opredelitve za avtonomijo ali unitarizem ter katoliško ali liberalno stranko. Kot dodatno točko razcepov z velikim pomenom pa lahko navedemo tudi religiozno identiteto oziroma opredeljevanje za katolištvo ali proti njemu.

V širšem smislu lahko govorimo tudi o nasprotju med modernim in tradicionalnim, opredeljenim z nasprotji mestnega in vaškega

ter sekulariziranega nasproti katoliškemu. Gre torej za razcep, ki ga sproža proces modernizacije družbene in ekonomske strukture, vključno z modernizacijo države. Ta razcep vključuje odgovor na vprašanje o vsebini narodove identitete oziroma identitete državljanov Republike Slovenije in ga je potemtakem potrebno razumeti tudi v smislu navezovanja na katoliško tradicijo in katoliški nazor, in ne le kot posledico strukturnih določilnic, ki so neposredni nasledek procesa modernizacije. V zadnjem primeru gre torej za opredelitev identitete (modernizirane) družbe, za opredelitev za "moderno" ali za "tradicionalno" identiteto.

3.3. Spor med akterji primarne in sekundarne ekonomije

Na eksterni ravni ni mogoče govoriti o črtah razcepov, ki bi izhajale iz razmerja med eksterno primarno ekonomijo in primarno ekonomijo na Slovenskem. Dejstvo pa je, da je slovensko etnično ozemlje predstavljalo ekonomsko nerazvito področje monarhije, ki je že sama po sebi predstavljala evropsko ekonomsko (pol)periferijo. V vseh treh Jugoslavijah - v Kraljevini SHS, v Kraljevini Jugoslaviji in v SFRJ - je bila slovenska primarna ekonomija superiorna, glede na to, da je ozemlje Slovenije predstavljalo najrazvitejši del jugoslovanskih ekonomij.

Na interni ravni se razcep med primarno in sekundarno ekonomijo ni izrazil v nastanku kmetijske politične stranke. Razlogov za to je več, najpomembnejša pa sta bila tradicionalizem oziroma pozna modernizacija ekonomije na Slovenskem ter Krekov kmetijski socialni program. Krek je z ustanavljanjem kmečkih zadrug in posojilnic blažil socialne težave kmetov in jih obenem navezoval na katoliško politično stranko. Zaradi pozne modernizacije slovenskega etničnega ozemlja in odsotnosti višjih slojev na katere bi se cerkev lahko navezovala, je kmetstvo predstavljalo njeno naravno zaledje, njeno naravno volilno telo, ki je bilo poleg

tega tudi številno. Zato je z volilnimi reformami, ki so širile obseg volilnega telesa, katoliška stranka pridobivala na svoji politični moči.³⁹

Navkljub tej enotnosti je prišlo do kratkotrajnega razcepa katoliško-kmečke politične stranke. V dvajsetih letih je namreč Narodno napredna stranka, stranka slovenskih liberalcev, ustanovila Samostojno kmečko stranko, ki bi naj katoliški stranki na podeželju odvzela nekaj glasov. Na deželnih volitvah ji je to tudi uspelo, uvrstila se je celo pred socialdemokratsko stranko, vendar je kmalu izgubila veliko večino svojega vpliva, ker se je v razpravah o avtonomiji in unitarizmu opredelila za unitarizem. Politični diktat Narodno napredne stranke, ki je ustanovila Kmečko napredno stranko je privedel tudi do njenega zatona. Na Slovenskem namreč ni bilo mogoče vladati ali pa se vzpostavljati kot pomembnejši politični dejavnik, ne da bi bila v politično delovanje vključena najmanj jasna opredelitev za kulturno avtonomijo slovenskega naroda.⁴⁰ Toliko bolj je to veljalo za kmetstvo.

V obdobju diktature in socialistične družbene ureditve je, ne glede na prepoved delovanja političnih strank, kmetstvo še zmeraj predstavljalo telo političnega naslavljanja katoliških političnih elit in cerkve. Prepoved političnega opredeljevanja torej ni preprečila identitetnega opredeljevanja na podlagi nazora ali podrejanja tradiciji.

Ko je bila konec osemdesetih let ustanovljena Slovenska kmečka zveza, ki se je kasneje preimenovala v Slovensko ljudsko stranko - s tem imenom pa prevzela ime katoliške stranke Kreka in Korošca - se je na Slovenskem prvič trajno razcepilo dotedanje enotno telo katolištva in kmetstva. To dejstvo je pomenljivo. Kaže namreč, da se je pojavil družbeni razcep med primarno in

39. O boju katoliške stranke za volilne reforme na deželni in državni ravni cf. Erjavec, 1928: 90-95. Liberalci so volilni reformi nasprotovali (ibidem: 84). Perovšek ugotavlja, da so nastanek liberalne stranke "pogojevali zelo ozko opredeljeni politični in gospodarski razlogi, kar je tudi zmanjševalo možnosti za širši prodor liberalnih idej in liberalne politike v slovenskem prostoru" (Perovšek, 1992: 7). Slovenski liberalizem je bil potemtakem omejen zgolj na pragmatizem.

40. O Samostojni kmečki stranki cf. Prunk, 1992: 224.

sekundarno ekonomijo, ki je bil dovolj izrazit, da je bilo na njegovi podlagi mogoče ustanoviti politično stranko.⁴¹ Obenem pa nastop kmetske stranke kaže tudi na dejstvo, da politična stranka katolikov - Slovenski krščanski demokrati - ni bila zmožna združitve nazorskih in kmečkih interesov, torej interesov pri katerih prevladuje opredelitev za katolištvo kot nazor in interesov, ki postavljajo v ospredje materialen obstoj in koristi kmetstva.

Do razcepa dotlej enotnega "tradicionalnega" oziroma "konservativnega" volilnega telesa je privedla modernizacija slovenske družbe, ki je katolištvo slovenskega kmetstva preoblikovala v specifično kulturno in hkrati interesno identitetno opredelitev, ki se navezuje na tradicijo preteklosti. Obenem ima kmetstvo sedaj partnerja proti kateremu lahko nastopa, to je državo, ki oblikuje kmetijsko politiko. Kmetstvo torej ne nastopa neposredno proti akterjem sekundarne ekonomije, pač pa proti državi, ki s cenovnimi razmerji vpliva na delovanje celotnega ekonomskega sistema.

3.4. Spor med delojemalci in delodajalci

Čeprav je bila Jugoslovanska socialnodemokratska stranka na Slovenskem ustanovljena nekaj let po strankah katolikov in liberalcev je bilo slovenskega delavstvo že od konca 60. let 19. stoletja "organizirano v delavskih izobraževalnih društvih in vključeno v splošno avstrijsko socialistično delavsko gibanje" (ibidem: 104).

Na tej točki lahko zarišemo vzporednico med katoliki in

41. Lipset in Rokkan navajata, da so se kmetske stranke pojavile v tistih deželah, kjer so bila mesta in industrijski centri v času širitve volilne pravice šibki, kjer se je večina kmečkega prebivalstva udejstvovala pri družinskem kmetovanju in je bilo to prebivalstvo lastnik kmetij, kjer so obstajale pomembne kulturne pregrade med podeželjem in mesti in kjer katoliška cerkev ni imela pomembnejšega vpliva (cf. Lipset in Rokkan, 1967: 45-46).

liberalci ter socialdemokrati. Oboji so sprva sodelovali v izvorno avstrijskih strankah, kasneje pa ustanovili politične stranke katerih organizacijska struktura je bila vzpostavljena na tistem delu slovenskega etničnega ozemlja, ki je bilo zajeto v monarhijo.

Vpliv socialdemokratske stranke je bil omejen in preddoločen z obsegom modernizacije slovenskega etničnega ozemlja. Spet velja, da je le-to predstavljalo ekonomsko periferijo monarhije, ki je predstavljala ekonomsko (pol)periferijo Evrope. Delavstvo na Slovenskem zato ni predstavljalo izrazitega političnega dejavnika.⁴² Njegov delež v strukturi prebivalstva se je v procesu modernizacije družbe večal, vendar je bil njegov vpliv omejen zaradi več dejavnikov.

Najprej je šlo za to, da je bila politika Jugoslovanske socialdemokratske stranke - ki je bila le na Slovensko omejena stranka s sicer specifičnim imenom - sprva usmerjena nadnacionalno in kasneje unitaristično.⁴³ Odpoved narodnemu vprašanju je v takratnih razmerah pomenila takojšnjo izgubo političnega vpliva. Poleg tega je uspelo Kreku z ustanavljanjem delavskih združenj pritegniti velik del delavstva h katoliški stranki, ki je bila narodno opredeljena, poleg tega pa je predstavljala neposredno identitetno zaledje pozno industrializirane etnične skupnosti. Dodatna dejavnika šibkosti slovenskega delavskega gibanja in njegove politične moči sta predstavljala njegova razcepljenost na socialdemokratsko, krščansko-socialistično in komunistično krilo (ibidem: 223). Razcepljenost se je še povečala, ko je prišlo do zaostrovanja razmerij med krščansko-socialističnimi sindikati in politično usmeritvijo katoliške stranke, ki je privedla do odpada

42. Rezultate državnoborskih volitev po posameznih političnih skupinah - gre za seštevek "marksističnih, socialističnih in komunističnih skupin" - od leta 1907 do leta 1925 je tabelarično prikazal Erjavec (Erjavec, 1925: 42). Iz njegovega prikaza sledi, da z izjemo volitev v konstituantno (leta 1920) delavske stranke niso dosegale pomembnejšega deleža glasov. Na volitvah v narodno skupščino (leta 1925), na primer, je za SLS glasovalo približno 115.000 ljudi, za delavske stranke pa približno 12.000 (ibidem).

43. Nacionalni program, ki ga je leta 1899 sprejel zbor avstrijskih socialdemokratskih strank, vključno s slovensko oziroma jugoslovansko, je zagovarjal avtonomijo narodov (cf. Prunk, 1992: 116), madtem ko so leta 1921 avtonomistično izjavo slovenskih kulturnih delavcev socialni demokrati "zelo ostro zavrnil" (ibidem: 229).

krščanskih socialistov in do razcepa katoliških sindikatov na krščansko-socialistične in katoliške.⁴⁴ Zadnji so se navezovali na katoliško stranko.

Kot zadnjega od dejavnikov šibkosti delavskega gibanja na Slovenskem in njegovih političnih strank je treba navesti prepoved delovanja komunistične stranke z Obznano leta 1921 in prepoved delovanja političnih strank po uvedbi diktature kralja Aleksandra leta 1929. Zato sta se lahko kot dejavnika (narodne) politike in/ali vsedržavne politične moči na Slovenskem predstavljali le (bivši) stranki katolikov in liberalcev.⁴⁵

Zanimivo je, da sta se po ponovni uvedbi politične demokracije na Slovenskem spet pojavili dve socialdemokratski stranki. Vendar jedra njunih sporov in nasprotovanj ne predstavljajo njune odločitve v parlamentu, ki so naklonjene socialdemokratskim ukrepom in so si torej blizu, pač pa opredelitev pripadnosti starim ali novim elitam. Stranki pripadata različnima političnima taboroma, kar že samo po sebi kaže na dejstvo, da imamo opravka z razcepi, ki socialdemokratskega ne postavljajo v ospredje.

Socialdemokratska politična usmeritev bi naj bila na Slovenskem potemtakem le drugotnega značaja, kot je bila že pred drugo svetovno vojno, pomembnejše do nje pa opredelitve glede kulturne identitete in zgodovinskih virov legitimnosti političnih akterjev na Slovenskem oziroma spor med starimi in novimi elitami.⁴⁶

4. Obdobja družbenih razcepov na Slovenskem

Glede na vse zgoraj opredeljene dejavnike, torej glede na

44. O odcepitvi delavskega krila SLS, ki ga Prunk označuje kot konec enotnost slovenskega katoliškega političnega tabora cf. ibidem: 257.

45. O "bivših" strankah govorim zaradi prepovedi delovanja vseh političnih strank, ki so bile kasneje nadomeščene z eno samo vsedržavno politično stranko. Tej so se v obdobju t.i. "dvorne politike" izmenoma pridruževali katoliki in liberalci.

46. O tem bo govora v zaključku razprave, opozoriti pa velja na dejstvo, da predstavlja odsotnost relativno močne socialdemokracije kazalec specifičnosti razporejanja političnih strank na Slovenskem.

državotvorni proces in znotraj njega na proces izgradnje narodove identitete ter glede na potek procesa modernizacije - kot pogojevalca strukturnih predpogojev tvorbe družbenih razcepov - lahko slovensko zgodovino zadnjih dvestopetdesetih let opredelimo kot zaporedje sedmih obdobj. Za vsako od teh obdobj je značilna specifična teža navedenih dejavnikov, ki so vplivali na različnosti podob zgodovine družbenih razcepov na Slovenskem. Nadaljujem z opredelitvijo posameznih obdobj.

Prvo obdobje: od sredine 18. stoletja do leta 1890

V tem obdobju je bila očrtana in v veliki meri, čeprav ne povsem in nedvoumno, izvedena narodova identitetna opredelitev. Šlo je za opredelitev narodove zgodovine, za vzpostavitev konsenza glede jezikovnega standarda, za opredelitev obsega ozemeljske poselitve etnije, za opredelitev imena etnične skupnosti in za vzpostavitev zahteve po združitvi ozemelj na katerih prebiva narod v eno samo upravno enoto. Prvič so se pojavila tudi razmišljanja o združevanju s Hrvaško in vzpostavitvi slovensko-hrvaške kronovine, ki bi predstavljala sestavni del monarhije in obenem omogočala ohranjanje slovensko-slovanske narodne identitete.

Ozadje in osnovo razvitja identitetnih opredelitev je predstavljal proces komunikacijske integracije in modernizacije habsburške monarhije. S prvim je mišljena izgradnja cestnih povezav in Južne železnice, ki sta pripomogli k komunikacijski integraciji in utrjevanju občutka enotnosti slovenske etnične skupnosti, v obsegu v katerem je bila vključena v habsburško državo. Z modernizacijo je mišljena uvedba ukrepov, ki so bili usmerjeni k modernizaciji habsburške države, vključujoč uvedbo obveznega šolanja in šolanja v maternem jeziku ter zemljiško

odvezo.⁴⁷ Vsi ti ukrepi so sicer privedli do višje stopnje modernizacije monarhije, vendar so imeli tudi njeni centralizaciji in poenotenju nasproten učinek, večje samozavedanje slovenske etnične skupnosti oziroma naroda.

Pomembnejši politični dogodki so bili naslednji. Sredi 19. stoletja je bil objavljen cesarski patent o odpravi fevdalnih odnosov (Prunk, 1992: 66). Leta 1867 je dobilo prebivalstvo slovenske narodnosti večino v kranjskem deželnem zboru (ibidem: 77). Istega leta je bil v monarhiji uveden avstrijsko-madžarski dualizem. Od leta 1868 do leta 1871 so bili na Slovenskem organizirani narodni tabori, ki so na državne oblasti naslavljali zahteve glede narodnostnih pravic.⁴⁸ V tem času je potekal spor med "staroslovenci" in "mladoslovenci". Staroslovenci so sicer zagovarjali zmernejšo narodno politiko, mladoslovenci pa bolj napadalno, vendar so se oboji zavzemali za narodnostne pravice. Poglavitni vzrok tega spora je bil v katoliško-liberalnih nasprotjih (ibidem: 92).⁴⁹

Ko je leta 1870 avstrijska liberalna vlada preklicala konkordat, se je cerkev na ta ukrep odzvala s svojo organizacijo v gibanje.⁵⁰ Zaradi tega spora so slovenski liberalci in katoliki na državnih volitvah leta 1873 nastopili ločeno, dosegli zelo slab volilni rezultat in se končno odločili za medsebojno spravo. Slogaštvo je trajalo od leta 1874 do leta 1890. To je bil čas popolne prevlade katolikov, ki se je leta 1890 končala z ustanovitvijo Katoliškega političnega društva in dokončnim razcepom med slovenskimi katoliki in liberalci.

47. V prvi polovici 18. stoletja sta bili izgrajeni cesti Dunaj - Trst in Ljubljana - Zagreb (cf. Prunk, 1996: 49), terezijanske reforme pomenijo že same po sebi ukrepe usmerjene k modernizaciji države, vključevale pa so tudi izboljšavo transportnih poti, kar je prispevalo k rasti zavesti o obsegu in enotnosti slovenskega etničnega ozemlja (ibidem: 50-51). Kot integracijski in modernizacijski dejavnik pa je potrebno omeniti še gradnjo železnice od Dunaja do Trsta, ki je leta 1846 dosegla Celje (ibidem: 61).

48. Prunk označuje dobo taborov za "eno najlepših in najpomembnejših dejanj v slovenskem narodnem razvoju" (ibidem: 87).

49. Spor med "mladoslovenci" in "staroslovenci" lahko označimo kot izvorni del geneze spora med liberalci in konservativci.

50. Nemški liberalci so se organizirali v ustavno, konservativci pa v pravno stranko, ki so jo podpirali tudi slovenski konservativci (ibidem).

Na kratko lahko to obdobje označimo kot obdobje moderniziranja monarhije in opredeljevanja narodne identitete.

Družbeni razcep, ki se je v tem času pojavil na Slovenskem ni bil toliko posledica različnih ekonomskih interesov meščanstva in zemljiških posestnikov ter cerkve, kot boja za obvladovanje mehanizmov oblikovanja kulturne identitete.⁵¹ Ta spor je končno privedel do ustanovitve prve politične stranke na Slovenskem, ki se je opredelila kot katoliška in narodna stranka in je bila vzpostavljena na slovenskem etničnem ozemlju, vključenem v Avstrogrsko monarhijo.

Posebnost nastanka prve politične stranke na Slovenskem je bila v tem, da ni bila utemeljena na povezavi cerkve in višjih slojev, ki so bili na Slovenskem maloštevilni ali tujenarodni, pač pa na nasprotovanju sekularizaciji in zahtevi po podrejanju družbe cerkvenim naukom. Mahničev ideološki radikalizem je maloštevilne in politično šibke liberalce privedel do točke, ko se niso več mogli podrejati katoliškim zahtevam in so izstopili iz institucije slogaštva.

Družbeni razcep, ki je privedel do nastanka prve politične stranke na Slovenskem je bil potemtakem posledica ideologizacije družbenih razmerij, ki jo je proti maloštevilnim liberalcem sprožila cerkvena politična elita.⁵² Še več, zaradi premoči katoliške stranke so se bili liberalci prisiljeni organizirati v politično stranko. Od tod tudi kasnejša - glede na katoliško stranko - ustanovitev liberalne stranke.⁵³

51. O Mahničevih nazorih in brezkomprimisnih zahtevah mahničevcev, ki so jih naslavljali na liberalce cf. ibidem: 106-107.

52. Na tem mestu želim opredeliti razliko med politično paradigmo (politični paradigmi sta, na primer, konservativizem ali liberalizem) in ideologizacijo. Adam opredeljuje paradigmo kot seštevek doktrine (politične filozofije), operativne politike (strankarskega programa in politike stranke), psihološke držbe (vrednot in življenjskega stila) ter režima (le-ta nastane kot posledica prevlade določene stranke (cf. Adam, 1994: 81-82). Ideologizacijo opredeljujem kot interpretacijo družbene realnosti, ki je izključujoča (pristajajoča zgolj na eno samo paradigmo, ki se razlaga kot nujna in edinoveljavna) in vsezajemajoča (v smislu razlag vseh ravni družbene realnosti, vključno s preteklostjo in prihodnostjo).

53. "Ko govorimo o političnem organiziranju slovenskega liberalizma je zato potrebno posebej poudariti, da se le-to ni odrazilo kot kvalitativno nova razvojna stopnja, v katero bi naj prešel proces samolastnega, notranjega idejnega razvoja v enem delu slovenskega naroda, pač pa je... predstavljalo... neposreden odziv na politično organiziranje slovenskega katoliškega gibanja..." piše Perovšek (Perovšek, 1992: 6-7).

Drugo obdobje: od leta 1890 do leta 1907

Kot odgovor na nastanek Katoliške narodne stranke so liberalci leta 1892 ustanovili Narodno napredno stranko. Leta 1895 je bila ustanovljena še Jugoslovanska socialdemokratska stranka. S tem je bilo zaključeno opredeljevanje ključnih akterjev slovenske politične arene.⁵⁴

V 90. letih se je nadaljevala modernizacija slovenskega etničnega ozemlja, ki je bilo vključeno v monarhijo. Krek je pričel ustanavljati kmečke posojilnice in hranilnice ter delavska društva in pričel z uvajanjem idej krščanskosocialnega gibanja.

Volilne reforme, ki so bile v monarhiji uvedene v 90. letih 19. stoletja so izboljšale položaj Katoliške narodne stranke, ki je leta 1895 zmagala na volitvah v kranjski deželni zbor. Zaradi tega se je Narodna napredna stranka povezala z nemškimi velepos-estniki, ki jih je sicer pojmovala kot največje nasprotnike slovenstva in na Kranjskem vladala do leta 1907.⁵⁵ Leta 1906 je prišlo do novih reform avstrijskega volilnega sistema, ki so ponovno izboljšale položaj katolikov, sedaj politično združenih v Slovenski ljudski stranki. Odtlej so katoliki zmagovali na vseh volitvah, ki so bile izvedene na Slovenskem, vse do uvedbe šestojanuarske diktature leta 1929.

Čeprav je bil uvod v nastanek slovenskih političnih strank izrazito ideološki, pa je za nadaljnje politično dogajanje na Slovenskem pomembno delovanje Janeza Evangelista Kreka, ki je uspel v katoliško stranko poleg nazorsko-ideoloških poudarkov uvesti tudi občutenje za socialna vprašanja kmetov in delavcev.

V drugem obdobju je potrebno pred ideološko in narodno

54. Erjavec je leta 1923 zapisal, da kažejo rezultati takratnih volitev na to, "da imajo pri nas danes eksistenčno upravičenost morda samo še tri politične skupine, to so SLS, ena svobodomiselnna meščanska stranka in ena socialistična razredno-delavska stranka, vse drugo je vsaj v sedanji obliki brez globljih korenin v slovenski zemlji in zato odveč" (Erjavec, 1923: 85).

55. O volilnih reformah in reakciji liberalcev cf. Prunk, 1992: 113-114.

postaviti socialno, medtem ko je bilo konec prvega obdobja ideološko pred narodnim in zanemarljivim socialnim.

Tretje obdobje: od leta 1907 do leta 1918

V začetku tega obdobja je SLS pričela z aktivnejšim oblikovanjem narodne politike in jo končno prevzela iz rok slovenskih liberalcev.⁵⁶ SLS je po uvedbi volilnih reform dosegla dokončno absolutno prevlado v Kranjskem deželnem zboru.⁵⁷ Večina intelektualcev je zavrnila koncept novoilirizma, v državnopravni izjavi, ki jo je zasnovala SLS in podprli tudi liberalci pa se SLS opredelila za trilateralistično ureditev monarhije, torej za upravno razdelitev monarhije na avstrijsko, ogrsko in južnoslovansko kraljevino.⁵⁸

Z začetkom prve svetovne vojne se je povečal pritisk avstrijskih represivnih organov na Slovence. Avstrijska politika je bila proti povezovanju slovenskega vprašanja z vprašanjem drugih jugoslovanskih narodov živečih na ozemlju monarhije.⁵⁹

Med vojno so liberalci dokončno izgubili pobudo v reševanju slovenskega narodnega vprašanja, Krekovo krilo v SLS pa je prevladalo nad Šušteršičevim. S tem je v najmočnejši stranki na Slovenskem zmagala usmeritev, ki je bila izraziteje narodno afirmativna. To usmeritev sta kot najpomembnejša politika zagovarjala J.E. Krek in Anton Korošec.

Leta 1917 je Anton Korošec v avstrijskem parlamentu prebral

56. Propadle so vse iniciative liberalcev, ki so bile usmerjene k povezovanju s hrvaškimi liberalci in srbskimi političnimi strankami: leta 1905 je njihova prizadevanja izničila "politika novega kurza" (ibidem: 132), leta 1913 je Hrvaško-Srbska koalicija zavrnila povabilo k povezovanju liberalnih strank (ibidem: 156), propadel pa je tudi sestanek slovenskih liberalcev in hrvaških politikov leta 1914 (ibidem: 173-174).

57. O volilnih reformah in zmagi katoliške stranke cf. Erjavec, 1928: 77-92 ter ibidem: 166-168.

58. O državnopravni izjavi, ki je bila povezana z odobravanjem aneksije Bosne in Hercegovine cf. Prunk, 1992: 140-141.

59. O policijskem in sodnem pritisku avstrijskih krogov ter ločitvi slovenskega vprašanja od vprašanja drugih južnoslovanskih narodov cf. ibidem: 171.

deklaracijo Jugoslovanskega kluba. V t.i. "majniški deklaraciji" je bila opredeljena zahteva po združitvi Slovencev, Hrvatov in Srbov v samostojno državno telo pod avstrijskim žezlom.⁶⁰

Konec leta 1918 je bil v Ljubljani ustanovljen Narodni svet za Slovenijo in Istro, nekaj kasneje pa še Narodno vijeće v Zagrebu, t.j. vlada Države Slovencev, Hrvatov in Srbov. 1.12.1918 sta bili združeni Kraljevina Srbija in Država Slovencev, Hrvatov in Srbov v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev.

V tem obdobju sta slovensko narodno politiko oblikovala J.E. Krek in Anton Korošec, ki sta se izkazala kot izjemna politika in organizatorja. Slednje velja predvsem za Kreka, medtem ko se je Korošec izkazal kot predsednik Jugoslovanskega kluba in kot eden od ključnih akterjev, ki so privedli do ustanovitve Države SHS. Usmeritev SLS je bila proslovenska in je nasprotovala novoilirizmu, kulturnem stapljanju z južnoslovanskimi narodi. V tem času NNS še ni mogla zagovarjati političnega in upravnega stapljanja, ker še ni prišlo do politične in upravne poenotenosti ozemelj na katerih so prebivali južni Slovani.

Za to obdobje je bilo poleg prevlade narodnega vprašanja, katerega reševanje je vzpodbudila prva svetovna vojna in v zvezi s katerim je SLS izoblikovala jasna narodno afirmativna stališča, značilno tudi kratkotrajno obdobje sprave med SLS in NNS. Vendar so se že v tem obdobju pričele kazati prve razlike in zadržki glede načina vključitve slovenskega ozemlja v Kraljevino SHS.⁶¹

Četrto obdobje: od leta 1918 do leta 1927

Leto 1918 se je začelo z ukrepi, ki so v Kraljevino uvedli cen-

60. O majniški deklaraciji cf. ibidem: 181-182.

61. SLS ni bila navdušena nad predlogom o združitvi Države SHS s Kraljevino Srbijo, ki ga je vodstvo slovenske liberalne stranke (Jugoslovanske demokratske stranke) brezrezervno podprlo. Hotelo se je zavarovati pred "majoriziranjem" (ibidem: 214-215).

tralizem.⁶² Slovenski liberalci so se povezali z Jugoslovansko demokratsko zajednico, politično stranko, ki je zagovarjala centralizem.

Leta 1920 so bile volitve v konstituito, na katerih je SLS dobila le relativno večino. Leta 1921 je SLS objavila avtonomistično izjavo, ki je privedla do politične ločitve glede razumevanja narodnega vprašanja.⁶³ NNS in JSDS sta izjavi nasprotovali in jo obsodili. Tega leta je SLS na občinskih volitvah dobila absolutno večino glasov. Ko so leta 1923, pred volitvami v jugoslovansko narodno skupščino, politične stranke na Slovenskem oblikovale svoje volilne programe, se je SLS jasno postavila na avtonomistično stališče.⁶⁴

Tudi v tem obdobju, kot v predhodnem, je bilo v ospredju reševanje narodnega vprašanja. Vendar s to razliko, da je SLS tokrat nasprotovala unitarizmu in centralizmu NNS, medtem ko je v prejšnjem obdobju prevzela v svoje roke vsa ključna vprašanja narodne politike.

Z vključitvijo v drug državni okvir se je spremenilo videnje narodnega vprašanja. Sedaj je bilo potrebno vzpostaviti odnos do "južnih Slovanov", ki ni bil več tako jasen kot odnos do Avstrijcev ali Nemcev. Zato je bilo tudi lažje govoriti o morebitnem unitarizmu in centralizmu in sprožati tovrstna vprašanja. S stališča NNS, na primer, je bilo jasno, da slovanstvo ne ogroža slovenstva v tolikšni meri kot germanstvo. Poleg tega pa je omogočalo povezovanje z jugoslovanskimi strankami krepitev politične teže NNS, ki so jo pričele na volitvah prehitevati in dohitevati še nekatere druge slovenske politične stranke, ne samo dominantna SLS.

62. Prunk ocenjuje, da so bili z ukazom regenta Aleksandra odpravljeni vsi elementi slovenske državnosti (ibidem: 220).

63. V začetku leta 1921 so slovenski kulturni delavci objavili izjavo v kateri so se zavzeli za ohranitev slovenske individualnosti in se izrekli proti unifikaciji. Erjavec jo je ocenil kot začetek avtonomističnega gibanja pri Slovencih, ki je postalo dominantna političnega hotenja Slovencev v prvi Jugoslaviji (povzeto po: Prunk, 1992: 227).

64. O stališču SLS cf. ibidem: 241.

Peto obdobje: od leta 1927 do leta 1945

Leta 1927 je SLS stopila v jugoslovansko vlado in vladala skupaj z Narodno radikalno stranko in Jugoslovansko demokratsko stranko. Vstop v vlado je omajal legitimnost avtonomističnih stališč katoliške stranke.⁶⁵ Leta 1928 je bila na Slovenskem ustanovljena Katoliška akcija, organizacija rimokatoliške cerkve, ki je delovala v župnijah in je spodbujala versko dejavnost laikov. Leta 1929 je bila v Kraljevini SHS uvedena diktatura. Kraljevina SHS je bila preimenovana v Kraljevino Jugoslavijo. Po letu 1930 in z nastopom škofa Rožmana se je Katoliška akcija pričela reorganizirati. Leta 1931 so predstavniki bivše SLS izstopili iz jugoslovanske vlade. Tega leta je bila objavljena enciklika *Quadragesimo Anno*, ki je Katoliško akcijo priporočila kot organizacijo. Po objavi enciklike je Katoliška akcija - tokrat kot hierarhična organizacija na vseslovenski ravni, medtem ko je bila prej mišljena kot duhovno prenovitveno katoliško gibanje med laiki - na Slovenskem spremenila svojo naravo in namen.

Razlogi za ustanovitev in spremembo narave Katoliške akcije so bili naslednji.⁶⁶ Prvič, prilagajanje cerkve svetu, to je procesu modernizacije. Ker je bilo cerkvi na Slovenskem prepovedano politično delovanje - glede na starojugoslovansko ustavo, ki se je zgledovala po nemški ustavi - je njeno vlogo prevzel t.i. "laični apostolat" oz. Katoliška akcija. Drugič, na doktrinarni ravni - po objavi enciklike *Quadragesimo Anno* - je bilo mogoče Katoliško akcijo zastaviti kot organizacijo širokih razsežnosti. Tretjič, uvedba diktature je privedla do prepovedi delovanja SLS, t.j. politične organizacijske strukture cerkve, ki je Katoliško akcijo uporabila kot nadomestek političnega organiziranja.

65. O dvoumnem položaju SLS, ki se je zavzemala za avtonomno Slovenijo, hkrati pa sodelovala v vladi cf. *ibidem*: 252.

66. Obravnavo in sklep o pomenu reorganizacije Katoliške akcije na Slovenskem povzemam po Dragošu (1996).

Četrtrič, škof Rožman je sredi 30. let sestavil nov pravilnik Katoliške akcije, ki je vzpostavil diskontinuiteto s pravilnikom škofa Jegliča, ki je veljal pred letom 1931. Ta pravilnik je formaliziral hierarhičnost in vsezajemajočnost organizacije Katoliške akcije.

V bistvu predstavlja Katoliška akcija v svoji spremenjeni obliki tisti dejavnik, ki je sprožil dokončno ideologizacijo nazorskih in političnih razmerij na Slovenskem. Ta ideologizacija se je iztekla v kolaboracijo (dotlej) dominantnih političnih akterjev in državljansko vojno v Ljubljanski pokrajini.

Pomemben nasledek ideološkega polariziranja, ki sta ga sprožili skrajno dosledno interpretiranje papeževe enciklike in organizacijska vsezajemajočnost Katoliške akcije je bil razpad katoliškega delavskega gibanja.⁶⁷ Krščansko-socialistični del katoliškega gibanja je ideologizaciji nasprotoval, se odcepil od svoje matične organizacije in se kasneje pridružil Osvobodilni fronti, t.j. tistim političnim akterjem, ki so delovali proti fašizmu in nacizmu.

Leta 1932 je Oton Župančič izjavil, da slovenstvo ne bi utrpelo velike škode, če bi se odpovedalo svojemu jeziku. Njegovo izjavo je ostro zavrnila velika večina slovenskih intelektualcev.

Konec leta 1932 je SLS (t.j. predstavniki bivše SLS, kajti še zmeraj imamo opraviti z diktaturo) objavila Slovensko deklaracijo oziroma punktacije SLS v katerih se je zavzela za slovensko avtonomijo.

Leta 1935 je SLS stopila v Jugoslovansko radikalno zajednico in s tem v jugoslovansko vlado. Zaradi tega so bili slovenski liberalci prisiljeni svoja stališča o unitarizmu in centralizmu stopnjevati do absurda (ibidem: 271).

Ključni nasledek "dvorne politike" obeh slovenskih političnih strank, ki se jima je bilo dovoljeno vključevati v jugoslovanske vlade je bila njuna nedoslednost pri obravnavi

67. O odpadu delavskega krila, ki so ga vodili krščanski socialisti cf. Prunk, 1992: 257.

slovenskega narodnega vprašanja. Zavzemanje za unitarizem in centralizem je predstavljalo konstitutiven del politične identitete liberalcev, medtem ko so katoliki propagirali slovenstvo in njegovo avtonomijo in obenem vstopali v koalicije z jugoslovansko unitaristično vlado. Koaliranje z vlado je obema strankama omogočalo neomejeno vladanje v slovenskem delu kraljevine. V bistvu sta obe stranki zapostavljali ključno točko slovenske politične identitete, reševanje narodnega vprašanja, ki se je zmeraj znova izkazovalo kot izredno pomembno. Kot primer je mogoče navesti Župančičevo izjavo in reakcije nanjo, ki kažejo, da vprašanje narodne identitete na Slovenskem še zmeraj ni bilo razrešeno.

Ključni družbeni razcep, ki ga je mogoče označiti kot eksternega - ker je šlo za ohranjanje narodne identitete naroda kot takšnega - zaradi političnih ravnanj in stališč liberalcev ter katolikov zato ni imel svojega predstavnika. Zastopstvo tega razcepa je v drugi polovici tridesetih let prevzela Ljudska fronta. V tem času je narodno - na substantivni in ne le na deklarativni ravni - potemtakem nastopalo pred ideološkim in razrednim. Opredelitev zanj je obenem pomenila tudi vzpostavitev politične legitimnosti v času priprav na svetovno vojno.

Leta 1939 je izbruhnila druga svetovna vojna. 6.4.1941 smo imeli z vojno opraviti tudi na Slovenskem. Jeseni 1941 so bile izvedene prve "revolucionarne justifikacije" nasprotnikov OF, spomladi 1942 pa že lahko govorimo o državljanski vojni na Slovenskem, ki je bila omejena le na Ljubljansko pokrajino. Leta 1945 je bil nacizem poražen, oblast pa so prevzeli komunisti.

Čeprav je to obdobje mogoče razumeti kot obdobje razreševanja narodnega vprašanja in vzpona akterjev, ki so reševanje tega vprašanja tudi zagovarjali, ga lahko označimo kot obdobje ideologizacije. Najprej zaradi delovanja Katoliške akcije in njene vnaprejšnje obsodbe slovenskega komunizma, nato pa zaradi vzpona vodilne sile v "narodno-osvobodilnem boju", t.j.

komunistov in njihovega poudarjanja reševanja razrednega vprašanja. V obeh primerih smo imeli opraviti s specifičnima ideologijama, podprtima z močnimi organizacijskimi strukturami, ki sta nacionalno postavljali takoj za ideološka načela in interese po prevzemu oblasti.

Šesto obdobje: od leta 1945 do leta 1988

V tem obdobju so bili družbeni razcepi potlačeni in zakriti z deklarativnim zavzemanjem za razrešitev socialnega vprašanja, ki je bilo razumljeno v smislu reševanja razrednega vprašanja. Čeprav je bil razredni razcep na Slovenskem udejanjen v političnih strankah, ki so predstavljale delavstvo že v drugi polovici 19. stoletja, pa socialni razcep ni nikoli igral vidnejše vloge. Politična identifikacija, ki se je navezovala na krščanstvo je na Slovenskem zmeraj prevladovala.

Spontana modernizacija družbe je sicer pripomogla k rasti obsega delavstva in k upadanju števila kmetov, nikoli pa ne v tolikšnem obsegu, da bi poudarila socialni oziroma interesni razcep, ki bi igral vsaj malo pomembnejšo vlogo. Poleg tega so bile z vidovdansko ustavo v "stari" Jugoslaviji prepovedane vse komunistične stranke, z uvedbo diktature pa sploh prepovedane vse politične stranke. Sodelovanje z vlado v Beogradu je bilo odtlej omejeno na politične predstavnike slovenskih katolikov in liberalcev. Izražanje socialnega razcepa je bilo zato na Slovenskem najprej nemogoče s čisto modernizacijskega stališča, nato pa onemogočeno še z zakonsko prepovedjo.

Po letu 1945 je usmerjana modernizacija privedla do postopnega krčenja sloja kmetov in širitve sloja delavstva. Vladajoča stranka je z modernizacijo družbe tvorila tisti sloj, ki bi ga naj pravzaprav tudi predstavljala, s tem pa - vsaj hipotetično - tisti družbeni razcep, ki ga je utelešala in se deklarativno borila za njegove proletariatizirane predstavnike. Težava s tem

družbenim razcepom je bila ta, da ni premogel svojega nasprotnika, t.i. "kapitala" ali "kapitalistov". Kapital je proletariat ogrožal le na eksterni, državi in njeni politični ureditvi zunanji ravni.⁶⁸

Delovanje rimokatoliške cerkve na Slovenskem, predvojnega dominantnega - skupaj s SLS - predstavnika razcepa med liberalnim in katoliškim, je bilo omejeno na področje verskih praks. Njena organizacijska struktura in zgodovinska identiteta pa sta predstavljali točko na kateri je bilo mogoče kasneje vzpostaviti politično identiteto in politično mobilizirati slovensko katolištvo.

Zato moramo, ko obravnavamo obdobje od leta 1945 in vse do sredine osemdesetih let, govoriti o družbenih in ne o političnih razcepih, ker so bili zadnji onemogočeni z zakonsko prepovedjo ustanavljanja političnih strank in delovanja, ki bi presevalo okvirje vzpostavljenih političnih institucij. Šele sredi osemdesetih let je prišlo do družbenega organiziranja, ki je bilo po svoji naravi politično, ker je zahtevalo spremembo politik na Slovenskem in v SFRJ. S spremembo politik na Slovenskem je mišljena zahteva po tolerantnem opredeljevanju vladajoče stranke do posameznih družbenih skupin in njihovih iniciativ, na eni strani, ter zahteva po spremembi politik v širšem prostoru SFRJ, vključno z reševanjem kosovskega vprašanja, na drugi strani.

Kar zadeva ponoven vznik političnega opredeljevanja na Slovenskem moramo potemtakem spet govoriti o razcepih na interni in eksterni ravni. Razcepi na interni ravni so vsebovali zahteve po širitvi pravic in svoboščin posameznikov, gibanj in združenj, razcepi na eksterni ravni pa premislek o ustroju in politikah federacije.

68. Odtod tudi zahteva po iskanju raznih notranjih sovražnikov, ob že očitnih zunanjih. S stališča družbenih razcepov smo imeli namreč opraviti z razcepom brez nasprotnika oziroma z razcepom katerega (nasprotna) stran je bila fiktivna.

Sedmo - in zadnje - obdobje: od leta 1988 pa vse do danes

V tem obdobju so bile ponovno ustanovljene politične stranke, sprva v okviru Socialistične zveze delovnega ljudstva, ki je v "starem režimu" predstavljala uraden organizacijski okvir interesnega predstavništva. To interesno predstavništvo je bilo mogoče v zadnjih letih režima razumeti razširjeno, kot politično predstavništvo. Vendar organizacije, ki so bile zastopane v SZDL splošno niso imele naziva stranka, pač pa zveza. Do ustanavljanja (političnih) zvez je torej prišlo v okviru starega sistema in s privolitvijo političnih elit "starega režima".⁶⁹

Leta 1988 so bile ustanovljene politične zveze, t.j. politične stranke, zastopniki in hkrati vsebinski izraz družbenih razcepov s kakršnimi imamo danes opraviti na Slovenskem. V kolikšni meri pa se ti razcepi razlikujejo od razcepov s kakršnimi smo imeli opraviti pred drugo svetovno vojno, o tem bo govora v sklepnem poglavju. V nadaljevanju bi rad le na kratko povzel nekaj strukturnih značilnosti družbenih oziroma političnih razcepov s kakršnimi smo imeli opraviti na Slovenskem v obdobju pred ustanavljanjem političnih zvez.

5. Nekaj razmislekov o nastanku in strukturi družbenih razcepov na Slovenskem

V skladu z Lipset-Rokkanovo teorijo in obravnavo nastanka družbenih in političnih razcepov je za dogajanja na Slovenskem mogoče reči, da velja naslednje. "Klasični" kulturkampf, t.j. kulturkampf, ki je bil posledica modernizirajočih posegov vzpen-

69. V tem primeru gre za institucionalne dejavnike nastanka novih političnih strank, ki smo jih omenili na samem začetku te razrave. "Stranke so bile financirane iz državnega proračuna, posredno ali neposredno pa jih je podpirala tudi parlamentarna in vladna administracija, kar je strankam omogočilo, da so okrepile svoje organizacije in tvorile svojo organizacijsko mrežo v celotni Sloveniji", piše Fink-Hafnerjeva (Fink-Hafner, 1996: 12).

jajočih se meščanskih elit in cerkvenega odgovora nanje, je bil na Slovensko prenesen iz habsburške monarhije. Za to obdobje velja, da lahko nastanek družbenih razcepov na Slovenskem razložimo v skladu s teorijo Lipset-Rokkana. Vendar se je na Slovenskem zgodilo še nekaj več oziroma je bil razcep med interesi cerkve in liberalcev drugačen od razcepa na Avstrijskem. Ko je prišlo do cerkvenega poudarjanja identitetnih vsebin je prevladujoči slovenski razcep dobil specifično obliko: odtlej pri kulturnem boju na Slovenskem ni več šlo za vprašanje modernizacije države in posege modernizirajočih elit, pač pa za vprašanje kulturno-ideološke dominacije na narodnem ozemlju. Pred ekonomijo je bilo kulturno, ki poleg tega ni temeljilo na t.i. "razrednem" ali na sporu interesov avstrijskega "ancien regima" in njegovih nasprotnikov.

Odgovorov na vprašanje, zakaj se je razvila ta specifična oblika kulturnega boja je več. Prvič, šlo je za relativno industrijsko nerazvitost in primanjkljaj višjih slojev, t.j. za primanjkljaj modernizacije na Slovenskem. Obenem je nizka moderniziranost etnije in odsotnost njenih višjih slojev povzročila, da so se slovenske cerkvene politične elite navezovale na nižje sloje, elita liberalcev pa je imela opravka s tako ozkim volilnim telesom, da se je v poskusih svoje okrepitve pričela navezovati na etnično tuje politične akterje. Drugič, šlo je za politiko rimokatoliške cerkve na Slovenskem in delovanje njene politične organizacije, ki je uspela združevati nazorsko opredelitev in obenem v svoje organizacije vključevati delavstvo, kar je bilo v skladu z njeno predstavo o stanovski organiziranosti družbe in eden od vzrokov sprejemanja idej italijanskega državnega korporativizma. Poleg tega pa je rimokatoliška cerkev na Slovenskem vse do druge svetovne vojne predstavljala vodilno nazorsko opredelitev, njena politična organizacija pa dominantno politično

silo.⁷⁰ Tretjič, veliko vlogo je igralo razreševanje identitetnega vprašanja, ki je bilo v ospredju politik utemeljenih na nerazčiščenih vprašanjih znotrajnacionalnih medetničnih odnosov v državnih skupnostih, ki jim je pripadalo - v tistem obdobju - politično združeno matično ozemlje naroda, in ponujeni odgovori na vprašanje političnega statusa slovenskega naroda znotraj tujenarodnih državnih skupnosti.

Govorimo lahko o več oblikah kulturkampfa in sovplivanja kulturne, ideološke in socialne dimenzije razcepov na Slovenskem. V prvem obdobju je bil na Slovensko vnešen spor iz avstrijske monarhije, z njim pa "klasični" kulturkampf, ki je trajal do zadnjega desetletja 19. stoletja. V drugem obdobju je z Mahničovo zaostritvijo ideoloških razmerij med liberalci in katoliki nad kulturnim bojem prevladala ideološka dimenzija, t.j. izrazit poudarek na sledenju katoliškemu nazoru. Tretjič, v Krekovem obdobju je prišlo do združitve kulturnega boja in socialnih dimenzij. Krek je uspel v katoliške organizacije vključiti vedno večji delež industrijskih delavcev, ki se je na Slovenskem pojavil zaradi procesa industrializacije. Četrtrič, v tridesetih letih 20. stoletja je bil ponovno obujen mahničevski kulturni boj, z ustanovitvijo Katoliške akcije in strogega enoumnega razlaganja papeževe enciklike *Quadragesimo Anno*. Zaostritev na ideološki ravni se je iztekla v državljansko vojno, ki je bila sicer omejena pretežno na Ljubljansko pokrajino, vendar igra interpretacija teh dogajanj danes precejšnjo vlogo v opredeljevanju identitete t.i. novih elit glede na t.i. stare elite.

Na koncu tega poglavja je potrebno izvesti še sintezo zgodovinskega dogajanja na Slovenskem in štirih ključnih razcepov, ki

70. Perovšek ocenjuje, da so nastanek liberalne stranke "pogojevali zelo ozko opredeljeni politični in gospodarski razlogi, kar je tudi zmanjševalo možnosti za širši prodor liberalnih idej in liberalne politike v slovenskem prostoru" (Perovšek, 1992: 7), poleg tega pa je bilo delovanje liberalne stranke omejeno še s splošno gospodarsko in socialno zaostalostjo, nadvlado tujega kapitala ter ekonomsko in politično krepitvijo katoliškega tabora (ibidem).

K temu moramo dodati še to, da slovenski liberalci sploh niso imeli programa svoje stranke, ki ni bila niti organizirana. Erjavec piše, da je strankin program nadomeščala "prostaška protiklerikalna gonja *Slovenskega Naroda*", organizacija pa "je obstajala dejansko le iz naročnikov in vernikov liberalnega časopisja" (Erjavec, 1928: 165) (Erjavec ocenjuje položaj stranke v začetku 20. stoletja, opomba U.V.).

sta jih opredelila Lipset in Rokkan, t.j. razcepov med podrejeno in dominantno kulturo, cerkvijo in vlado, akterji primarne in sekundarne ekonomije ter delavci in zaposlovalci ter lastniki (cf. Lipset in Rokkan, 1967: 10-11).

Ključni razcep, utelešen v SLS - ki je na Slovenskem vse do druge svetovne vojne brez dvoma predstavljala najmočnejšo politično stranko in potemtakem tudi prevladujoč odraz družbenih razcepov oziroma družbenega razcepa s katerim smo imeli opraviti na Slovenskem - je bil spočetka predvsem odraz spora med cerkvijo in avstrijsko vlado oziroma liberalci. Ob bok tega razcepa lahko postavimo še razcep med podrejeno in dominantno kulturo. Ta razcep lahko opredelimo tako na eksterni kot tudi na interni ravni. Na eksterni ravni je šlo predvsem za opredelitev in obrambo slovenske narodne identitete in to ne glede na različnost državnih okvirov v katere je bilo vključeno etnično ozemlje. Na interni ravni pa smo imeli opraviti z utrjevanjem narodne identitete, ki sta jo cerkev oziroma SLS opredelili kot katoliško. Opredelitev slovenskih liberalcev glede identitetnega vprašanja in glede nazorsko-ideološkega vprašanja je bila v obeh primerih večinoma nasprotna.

SLS pa se je opredelila tudi glede razcepa med akterji primarne in sekundarne ekonomije ter razcepa med zaposlovalci in lastniki. V prvem primeru se je zavzela za kmeta, v drugem pa za delavca. SLS je potemtakem predstavljala politično stranko za katero so se mogli opredeljevati akterji vse ključnih družbenih razcepov, ki jih opredeljujeta Lipset in Rokkan. Nizka stopnja modernizacije slovenskega etničnega ozemlja je - poleg nesposobnosti liberalcev, da bi organizirali svojo stranko - pripomogla k temu, da je stranka dominirala v slovenski politični areni vse do začetka druge svetovne vojne.⁷¹

71. Volasko opredeljuje pet ključnih razcepov oziroma "konceptualni okvir idejnega konflikta med 'liberalci' in 'klerikalci'" kot nacionalno vprašanje, vprašanje oblike vladavine, socialno politiko, odnos do kulture in kmetijsko politiko ter vprašanje agrarne reforme (Volasko, 1994: 142-155). Socialno politiko lahko opredelimo kot razcep med delavci in zaposlovalci ter lastniki, kmetijsko politiko in vprašanje agrarne reforme kot razcep med akterji primarne in sekundarne ekonomije, odnos do kulture kot razcep med cerkvijo in vlado, nacionalno vprašanje

Na obeh oseh dvojnega razlikovanja (cf. Lipset in Rokkan, 1967: 10) lahko celoto predvojnih razcepov umestimo na i konec nadlokalne funkcionalne osi, t.j. jih opredelimo kot ideološka nasprot(ovan)ja, na osi center obrobje pa jih lahko umestimo na l konec osi (o takšni umestitvi bi lahko govorili takrat, ko je šlo za eksterno raven, torej za opredelitev razmerja do nadetnične države) in obenem na g konec te osi (sem jih lahko umestimo takrat, ko je šlo za interno raven, t.j. za opredelitev politik na etničnem ozemlju, ki so jih izvajali predstavniki političnih strank etnije).

Kar zadeva politične stranke oziroma tabore, s katerimi smo imeli na Slovenskem opraviti v času pred drugo svetovno vojno, jih lahko opredelimo kot katoliški, liberalni in socialno demokratski (cf. Prunk, 1993: 89-90).

...Continued...

in vprašanje oblike vladavine pa kot razcep med podrejeno in dominantno kulturo.

Družbeni razcepi in teorija družbenih razcepov v postsocialističnih družbah in na Slovenskem

Medtem ko sem zgoraj obravnaval zgodovino družbenih razcepov na Slovenskem in poskušal opredeliti tiste značilnosti družbenih in političnih sporov, ki so vodile do političnega organiziranja, bom v nadaljevanju najprej navedel nekaj splošnih sistemsko-teoretskih razmislekov o družbenih razcepih, nato pa nekaj teoretskih opredelitev virov razcepov v postsocialističnih družbah. Od te splošnejše ravni bom v drugem delu tega poglavja ponovno prešel na obravnavo slovenskega primera.

1. Nekaj splošnih razmislekov o družbenih razcepih in politični identiteti

Z vidika Parsonsove systemske teorije je skupnostni podsistem vsake družbe opredeljen z mejami družbenega sistema, v modernih družbah z mejami nacionalne države. Ni pa nujno, da bi bila politična skupnost homogena, obstajajo lahko tudi različne subnacionalne identitete. Govorimo o obstoju razcepov. Zgoraj smo videli, da opredeljujeta Lipset in Rokkan - v okviru svoje paradigme nastanka družbenih razcepov - razcepe med centrom in periferijo, državo in cerkvijo, podeželjem in mestom ter kapitalom in delom. Prav tako bi lahko govorili tudi o razcepih med različnimi narodnostnimi in religioznimi skupinami. Na podlagi teh razcepov se tvori specifičen vzorec identitet, katerega nadgradnjo predstavlja organiziranje identitet v interesne in politične organizacije. Le-te delujejo v skladu z vnaprej opredeljenimi pravili,

ki vsaj načeloma omogočajo mirno reševanje interesnih in političnih sporov.

Dejanski nastanek političnih skupin, ki se utemeljujejo na navedenih razcepkih je odvisen od več dejavnikov. Berg-Schlosser navaja naslednje dejavnike: število in relativno velikost teh skupin, geografsko osredotočenost ali razpršitev njihovih članov, prekrivanje ali križanje (t.j. razhajanje) razcepov, dejansko stopnjo zavedanja razcepov (cf. Berg-Schlosser, 1989: 4-5). K temu je potrebno dodati še višino pragov predstavnštva, ki jih pred nove politične skupine postavljajo ustavna in zakonska določila političnega življenja (cf. Lipset in Rokkan, 1967: 27). Z rastočo stopnjo družbene modernizacije prihaja do tega, da - vsaj na teoretski ravni - raste pomen ravni razločevanja in razvoja ekonomskega podsistema in objektivnih razrednih razlik, ki so utemeljene na razvoju.

V določenih primerih se lahko različni vidiki objektivnih razlik med skupinami združijo v družbenem miljeju ("social milieu") s skupno subkulturo. Ti miljeji lahko razvijejo razmeroma obširne notranje strukture in organizacije (vključujoč lastne ekonomske in politične organizacije, medije, družbene in kulturne dejavnosti...) in postanejo v veliki meri avtonomni od širše skupnosti. Nastopajo lahko kot drug drugemu sovražni tabori in v najboljšem primeru sodelujejo na "konsociacijski" način (Berg-Schlosser, 1989: 5-6).

Najpogosteje pa imamo opraviti z večkratnimi identifikacijami, ki niso nujno v konfliktu druga z drugo. Na ravni celotne skupnosti delujejo konsenzualne norme, ki so pogosto nezavedne in ki sprejemajo in podpirajo družbeni sistem kot takšen, čeprav lahko posamezniki in skupine znotraj njega delujejo na konflikten način (ibidem: 6).

Če se na tem mestu za trenutek povrnemo k obravnavi našega primera, potem lahko ugotovimo, da imamo na Slovenskem opraviti - kar zadeva vzpostavitev institucionalne strukture - z mejami

družbenega sistema, ki so zelo mlade, glede na to, da je šele leta 1991 prišlo do vzpostavitve nacionalne države. V vseh preteklih nacionalnih okvirjih je bila tvorba politične identitete določena ali omejena s širšim okoljem družbenega sistema. Poleg tega pa je razumljivo, da je - zaradi nujnosti poenotenja delovanja družbenih akterjev, ki ga pred njih postavlja tako velik načrt kot je načrt udejanjenja nacionalne države - do izrazitejšega pojavljanja družbenih razcepov s kakršnimi imamo opraviti na Slovenskem prišlo šele po letu 1990, v času drugih volitev. Takratni daleč najočitnejši razcep je bil razcep med starimi in novimi političnimi elitami, ki je sčasoma dobil bolj raznolike poteze.

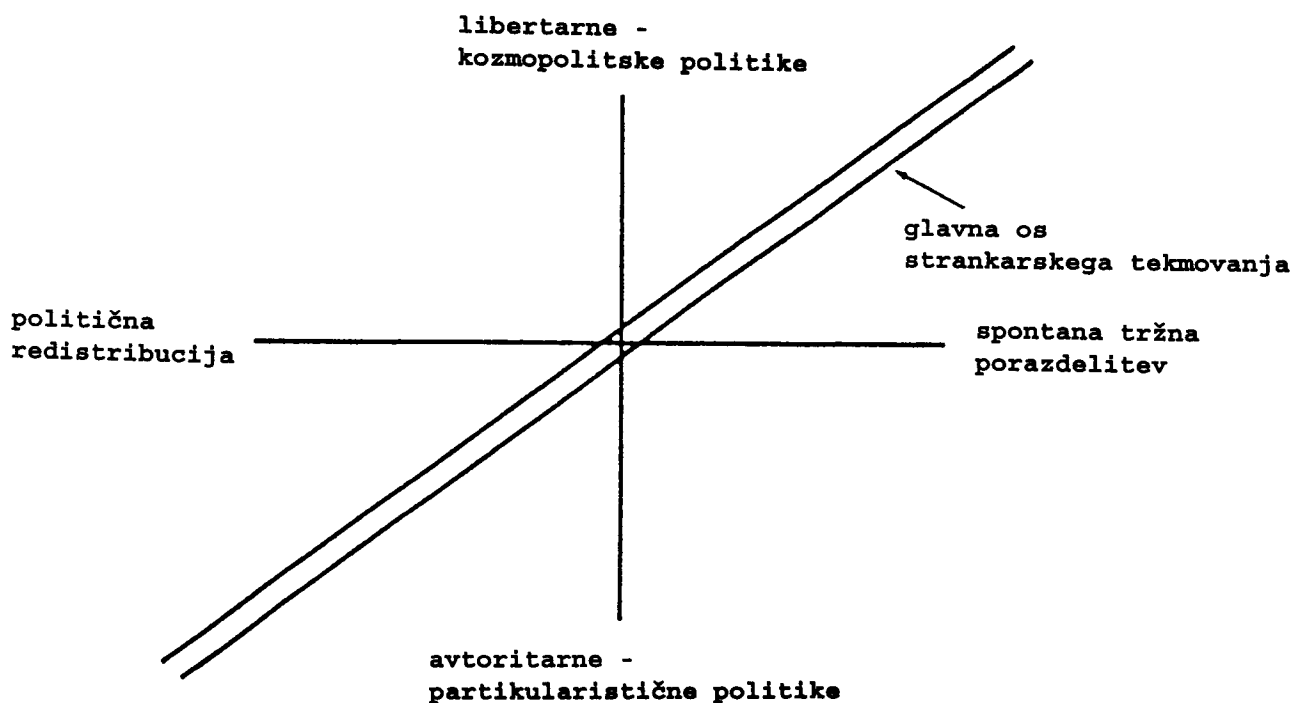
2. Teorije družbenih razcepov v postsocialističnih družbah

Herbert Kitschelt začena svojo opredelitev strukture razcepov z opredelitvijo treh visoko abstraktnih razsežij okoli katerih se bodo organizirali politični razcepi. Kot razsežja navaja pravila, ki bodo opredeljevala dostop do institucij, pravila igre, ki jim bodo sledili igralci in dobrine (assets) s katerimi bod obdarjeni igralci, da bi sodelovali v igri (Kitschelt, 1992: 11).

Kitschelt opredeli dve osi političnega tekmovanja v postsocialističnih družbah, avtoritarno-libertarno in redistributivno-tržno (Slika 3) in postavlja hipotezo, da se bodo morale politične stranke, ki se bodo zavzemale za liberalizacijo trga zavzemati tudi za kozmopolitsko-internacionalistično ter libertarno odpiranje družbe, in obratno (ibidem: 16).⁷²

72. Zanimivo je, da Kitschelt ugotavlja, da je bila konfiguracija zahodnih strankarskih sistemov v poznem 18. stoletju podobna tisti, ki bi jo lahko danes tvorili pokomunistični strankarski sistemi. V zahodnih družbah so se konservativni nacionalisti nagibali k religioznosti, paternalizmu in niso zaupali prostemu trgu (ibidem).

Slika 3 Razsežja političnega tekmovanja v postsocialističnih družbah

Vir: Kitschelt, 1992: 16.

V nadaljevanju postavlja svojo splošno hipotezo v skladu s katero bosta ekonomski razvoj in blaginja privedla do obrata volilcev k libertarnim, participativnim zahtevam (ibidem: 19).

Nato navede Kitschelt svoja pričakovanja gneđe nastajajoče fiziognomije strankarskih sistemov v Vzhodni in Srednji Evropi. Prvič, vzhodnoevropski strankarski sistemi bodo osredotočeni okoli tržno-liberalne, nasproti protitržno-avtoritarni osi. Drugič, vzhodnoevropske strankarske sisteme bo ločeval delež volilnega telesa, ki bo določen s stopnjo industrializacije (ibidem: 20). Bolj ko bo družba industrializirana oziroma modernizirana, več bo strank, ki se bodo osredotočale v tržno-liberalnem in tekmovalnem prostoru.

Zanimiva je Kitscheltova opredelitev posameznikovega

položaja v procesu tranzicije in njegovih možnosti v tržni ekonomiji. Kitschelt navaja dva tipa virov, ki jih posamezniki nadzirajo in jih lahko pretvorijo v pomembne vire kapitalistične tržne ekonomije. Gre za organizacijska znanja (organisational assets) in poklicna znanja (office invariant assets) (ibidem: 21-26). Sklepa, da bodo gotovi loserji kapitalistične transformacije komunističnih ekonomij tisti posamezniki, ki ne bodo posedovali kakršnihkoli uporabnih virov (ibidem: 26).⁷³

Kitscheltove predpostavke sta kritizirala Evans in Whitefield, ki sta navedla, da ima njegova razprava nekaj omejitev. Prvič, družbeno-strukturne kategorije, podedovane iz komunističnega obdobja, niso tako heterogene kot izhajajo iz Kitscheltove razprave. Del teh skupin bi prav lahko omejeval proces marketizacije. Le-ta torej ni neizogiben.⁷⁴ Drugič, razcepi so sicer pomembni, ni pa jasno, kateri. Navkljub uspehu potrženja bi lahko etnična sestava družbe prevladala nad socio-ekonomskim razcepom, poleg tega pa je uspeh tržne tranzicije negotov in bi lahko tudi druga vprašanja oblikovala strankarsko tekmovanje (Evans in Whitefield, 1993: 536-538).

Evans in Whitefield navajata tri možne oblike vzhodnoevropskih strankarskih sistemov. V prvem tipu družb bosta rastoč vpliv trga in tvorba družbenih mezzo struktur privedla do vzorcev strankarskega tekmovanja, ki bodo podobni zahodnim. V drugem tipu bodo omejitve tržne tranzicije delovale proti uspešni tranziciji k stabilnemu strankarskemu sistemu, ki bo utemeljen na razcepu levo-desno in bo izhajal iz socio-ekonomskih ločitev. V tretjem

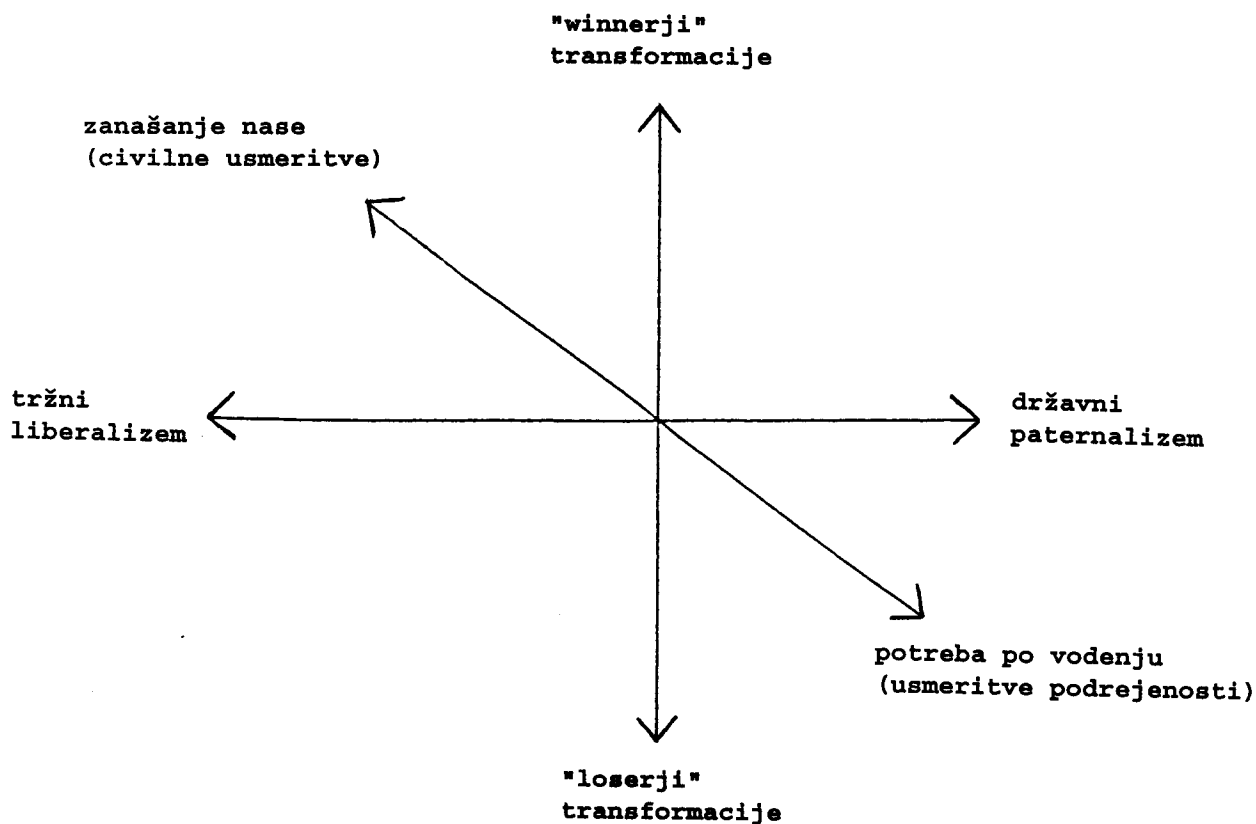
73. Ta izpeljava se v veliki meri prekriva z razmisleki Makaroviča - le-ti so utemeljeni na analizi raziskave o vrednotah občinskih voditeljev - ki ugotavlja, da je "komunistična" opcija zagovarjanja enakosti in odklanjanja svobode najbližje prav tistih, ki se deklarirajo kot nasprotniki komunizma, "kapitalistična" opcija pa je značilna predvsem za nekdanje člane Zveze komunistov (Makarovič, 1993: 200).

74. Nejasna opredelitev teh kategorij izhaja tudi iz članka, ki ga je Kitschelt napisal skupaj z dvema bolgarskima avtorjema. Iz tega članka izhaja, da so imeli dostop do tranzicijsko pomembnih virov le posamezniki, ki so bili lojalni komunistični stranki. V tem primeru gre za obravnavo, ki pristaja na popoln nadzor - s strani "partije" - procesov izobraževanja in mobilizacije. Vsaj za Slovenijo to zagotovo ne velja. Poleg tega pa lahko zmeraj predpostavimo, da so posamezniki svoje članstvo v partiji izkoristili za svojo - in ne strankino - družbeno promocijo (Kitschelt et al., 1993). Isti ugovor bi lahko naperili tudi proti razmišljanju Makaroviča.

tipu družb pa bodo prevladali etnični in nacionalistični razcepi (ibidem: 547). Pri tem avtorja dodajata, da je potrebno upoštevati še specifično kulturno in zgodovinsko dediščino posameznih družb (ibidem).

Podobno kot Kitschelt opredeljujeta razcepe v vzhodni srednji Evropi tudi Plasser in Ulram, ki opredeljujeta tri osrednje razcepe, povezane z državami in pričakovanji glede novega demokratičnega sistema (Slika 4).⁷⁵

Slika 4 Model politično-kulturnih napetosti v vzhodni Evropi

Vir: Plasser in Ulram, 1995: 7.

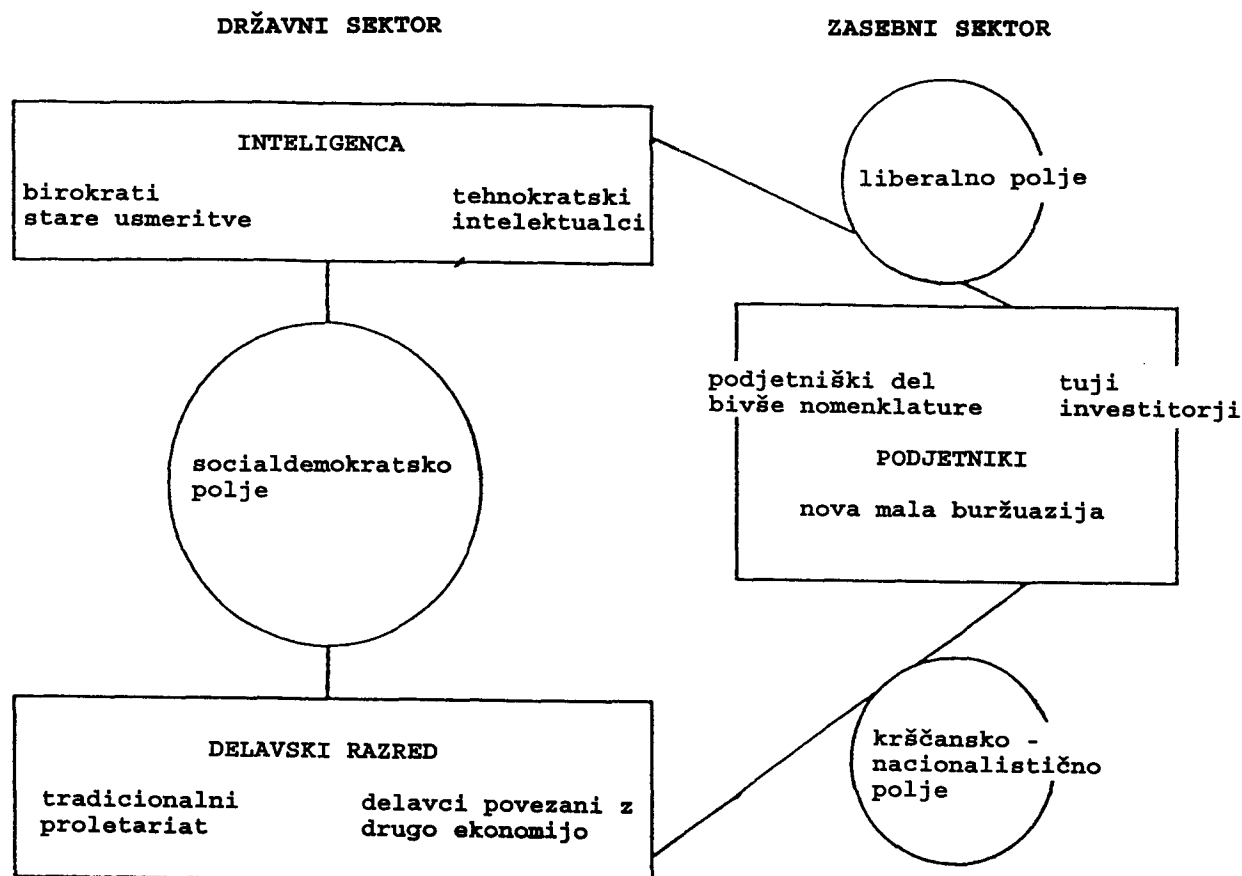
Potrebno je omeniti tudi Davida Osta, ki opredeljuje tri pomembne vzhodnoevropske tokove politične misli, buržuazno-liberalnega,

75. Model Plasser in Ulrama se sicer navezuje na njuno opredelitev politične kulture v vzhodni Evropi.

populističnega in socialnodemokratsko-korporativističnega (Ost, 1993: 475-477). Vse tri usmeritve se med sabo ne razlikujejo glede svojega sprejemanja marketizacije. Na možnost njihega izbiranja vplivajo iztrošenost starega sistema, veliki dolgovi tujini in vztrajanje Zahoda, ki ne pristaja na zavrnitev ekonomskega liberalizma (ibidem: 478). Še več, Ost napoveduje, da ne bo pokumunistična Evropa niti liberalna demokracija, niti avtoritarna diktatura, pač pa "hibrid", ki bo veliko dolgoval razmerjem med država in družbo iz katerih je tudi zrasel (ibidem: 480).

V sklopu obravnave teorij družbenih oziroma političnih razcepov v vzhodni srednji Evropi je potrebno navesti še opredelitev "razredne strukture in političnih polj v pokomunistični Madžarski" Sonje in Ivana Szelenyija (Szelenyi in Szelenyi, 1991: 124) (Slika 5). Zanimivo je, da dajeta avtorja zelo velik poudarek socialno-demokratskemu polju in da celo ocenjujeta, da bi lahko odsotnost tega polja privedla do vzpona peronističnih politik (ibidem: 136-137). S peronističnimi politikami ciljata na vzpon avtoritarnih in redistribuciji naklonjenih političnih akterjev. Potemtakem gre v tem primeru za tiste akterje, ki jih Kitschelt umešča v kvadrant avtoritarno-redistributivnega. Če izpeljemo razmišljanje obeh Szelenyijev do konca pridemo do sklepa, da domnevata, da bo nezastopanost interesov določenega dela volilnega telesa privedla do težav pri tranziciji Madžarske oziroma vzhodnoevropskih družb.

Slika 5 Razredna struktura in politična polja v pokomunistični Madžarski leta 1990

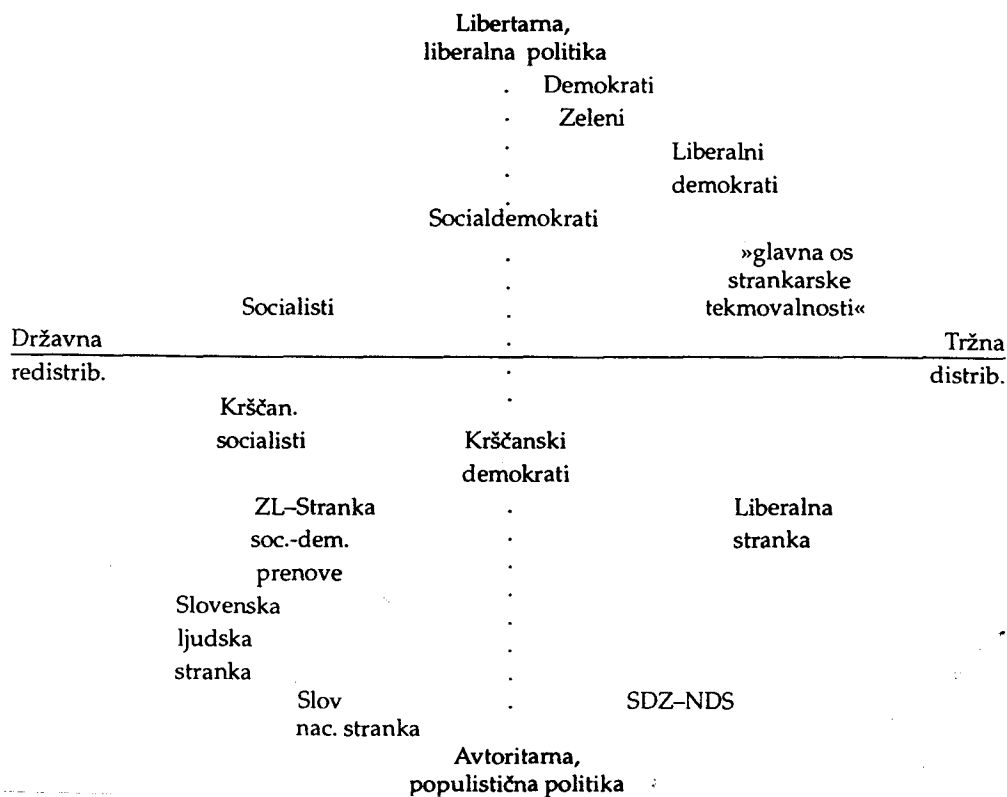

Vir: Szelenyi in Szelenyi, 1991: 124.

Končno je v tem poglavju potrebno omeniti še umestitev slovenskih političnih strank v politični prostor, kot sta jo izvedla Zajc (Zajc, 1993: 1122) in Berntzen (Berntzen, 1994: 142). Obe umestitvi sledita Kitscheltovi opredelitvi političnega prostora postsocialističnih družb. Na tem mestu podajam Zajčevu umestitev (Slika 6), ki je - kot Kitschelt - pri umestitvi slovenskih političnih strank izhajal "iz predpostavke, da se bodo družbene skupine, ki imajo možnosti, da bodo svoje položaje in sposobnosti 'konvertirale' v ustrezne prednosti znotraj nastajajočega postko-

munističnega 'reda', v večji meri zavzemale za nove vrednote trženja in libertarnosti (splošna podjetnost in inovativnost, zaupanje v posameznika in v prihodnost, osrednja vloga parlamenta, itd.)" in obratno (cf. Zajc, 1993: 1121).

Slika 6 Razporejenost strank v slovenskem političnem prostoru leta 1993

Vir: Zajc, 1993: 1122.

Težava s skorajda vsemi zgoraj omenjenimi teorijami - razen teorij Evansa in Whitefielda ter Osta - je v tem, da dajejo velik poudarek uspešnosti procesa tranzicije in tistim političnim akterjem, ki bi lahko izkoristili nezadovoljstvo dela prebivalstva, ki bi iz procesa tranzicije izšli kot loserji. Ta poudarek je prevelik. Veliko preveč teže daje dogajanju v relativno kratkotrajnem obdobju tranzicije, vključno s tistimi družbenimi razcepji, ki so in bodo v tem obdobju v ospredju, kar pa seveda ne

pomeni, da ne bodo imeli nikakršnega vpliva na politično razporejanje v bližnji in daljnji prihodnosti.

Dogajanja v vzhodni srednji Evropi kažejo, da procesa tranzicije ni mogoče ustaviti zaradi upada blaginje, t.j. da ne obstajajo politične sile, ki bi se zavzemale za redistributivne ali nedemokratske prakse in bi v tem delu Evrope igrale kakšno pomembnejšo vlogo.⁷⁶ Poleg tega pa dajejo gornje teorije prevelik poudarek razrednemu razcepu oziroma razcepu med tistimi, ki bodo iz procesa tranzicije izšli kot winnerji ali loserji, kar je še posebej razvidno iz teorije obeh Szelenyijev. Potrebno je namreč upoštevati specifično (politično) zgodovino posameznih postsocialističnih družb. Rokkanovi razmisleki o državotvorju v Evropi in Lipset-Rokkanovi razmisleki o družbenih razcepih namreč jasno kažejo, da obstaja več specifičnih dejavnikov - na primer čas industrializacije, vloga cerkve pri državotvorju in spor med cerkvijo in vzpenjajočimi se sekulariziranimi sloji ter zakonska ureditev politične participacije, vključno s pragom vstopa v parlament - ki so imeli bistven vpliv na tvorbo družbenih razcepov in njihovo prevajanje v politično sfero. Torej pravlada razrednega razcepa ni nujna. Še več, v evropskem političnem prostoru bi lahko govorili o več različnih političnih razporeditvah, na primer o anglosaksonski in evropski.⁷⁷

76. Pričakovanja številnih teoretikov, ki so razpravljali o nezrelosti politične kulture in negativnem delovanju akterjev "civilne družbe" postsocialističnih družb - s tem pa so mišljeni nacionalizmi in populizmi - se se v vzhodni srednji Evropi pokazala kot neutemeljena. Offe, na primer, je dvomil o uspešnosti procesa tranzicije v vsaj nekaterih postsocialističnih družbah.

Offe je avtor teze o "trojni transformaciji" oziroma tranziciji (Offe, 1991: 871). Kot "edini pogoj hkratne uvedbe in uspeha tržne ekonomije in demokracije" je navajal "mednarodna razmerja odvisnosti in nadzora v dolgih časovnih obdobjih", t.j. pritisk, ki bi mednarodna javnost od zunaj izvajala na postsocialistične družbe (ibidem: 875).

77. V svoji razpravi o demokraciji v pluralnih družbah navaja Lijphart Almondovo klasifikacijo političnih sistemov, ki jih je le-ta uvrstil v štiri skupine: angloameriško (brez Velike Britanije), evropsko, predindustrijsko in deloma industrijsko ter totalitaristično (cf. Lijphart, 1992: 14).

Politični sistemi sicer niso isto kot razporejanja v politični areni, so pa odvisni od številnih dejavnikov, ki vplivajo tudi na razporejanje v političnem prostoru oziroma areni. Vsekakor bi bilo zanimivo izdelati klasifikacijo evropskih strankarskih sistemov, ki bi jih uvrščala, na primer, glede na prisotnost strank, ki pripadajo posameznim političnim paradigmam in glede na delež, ki ga v posamezni areni zavzemajo stranke določene paradigme.

3. Nekaj predpostavk o družbenih in političnih razcepih na Slovenskem

Družbene razcepe, s katerimi imamo na Slovenskem opraviti v obdobju tranzicije, lahko opredelimo kot kulturni razcep, razcep med staro in novo elito in razcep med tistimi, ki v procesu tranzicije izgubljajo (losers) ali pridobivajo (winners).⁷⁸ Prvi je zbir razcepov med sekulariziranim in nesekulariziranim polom družbe, urbaniziranim in neurbaniziranim ter industrializiranim in ruralnim polom družbe. Prvi razcep je v največji meri odraz dosežene stopnje moderniziranosti slovenske družbe v celoti.

Razcep med staro in novo elito ločuje tiste družbene elite, ki so nastale pred pričetkom procesa tranzicije od tistih elit, ki so nastale po njem.⁷⁹ Razcep med winnerji in loserji je rezultat dostopnosti do posameznih virov moči, ki je bistveno opredelil možnosti posameznih elit, ko je šlo za pretvorbo znanja in virov moči v uporabne vire kapitalistične tržne ekonomije. Kitschelt je opredelil dva vira uporabnih virov (Kitschelt, 1992: 21-26). Prvi so viri in sposobnosti, ki izhajajo iz položajev in služb, ki so jih posamezniki zasedali v stari politični ureditvi, t.j. poznavanje načinov komuniciranja v stratificiranih mrežah komuniciranja, trgovanja in izmenjav z drugimi pomembnimi nosilci položajev oz. t.i. organizacijska znanja. Drug vir predstavljajo trajna poklicna znanja, t.j. različne vrste teoretičnih znanj ali

78. O kulturnem razcepu cf. Vehovar, 1993: 85-87, o razcepu med winnerji in loserji Adam, 1994: 89-90, Adam tudi opredeljuje vse tri razcepe (ibidem). Moj dodatek Adamovim razmislekom je v tem, da postavljam hipotezo o prekrivanju vseh treh razcepov, torej o enem samem dominantnem razcepu in potemtakem o obstoju dveh političnih.

79. Ločevanje med staro in novo elito je vprašljivo zaradi geneze elit, ki ni brez navezav na dogajanja pred pričetkom tranzicije in tistih procesov, ki so se dogajali že precej pred osemdesetimi leti. Najlaže je ločevati stare in nove politične elite, če stare elite opredelimo kot tiste, ki izhajajo iz bivše Zveze komunistov in nanjo navezanih transmisij. Teže je razločevati med gospodarskimi elitami, ker nova ekonomska elita v veliki meri izhaja iz stare elite. Poleg tega je bil ekonomski sistem s katerim smo imeli opravka v starem režimu vsaj do neke mere zasnovan na odprtosti v zunanje okolje. Kulturniške elite pa so bile, na drugi strani, prisotne in uveljavljene že precej pred pričetkom procesa tranzicije in so v bistvu predstavljale tisti element, ki je pripravljala nastop novih elit. Kriterij "ad novum" je pri tej delitvi potemtakem težko uporabljati, z izjemo novih političnih elit.

tehnik reševanja problemov, ki jih daje visoka izobrazba.⁸⁰

Ko sem leta 1994 poskušal opredeliti naravo družbenih razcepov na Slovenskem sem predpostavljajal, da se razcep med starimi in novimi elitami v veliki meri prekriva z razcepom med winnerji in loserji, obenem pa so bili in so winnerji tisti del slovenskih elit, ki je sekulariziran, živi v mestih ali na relativno urbaniziranih področjih in nima več neposrednega stika s primarno ekonomijo (cf. Vehovar, 1994: 51-53). Pri svojem takratnem razmišljanju sem izhajal iz predpostavke, da so imele stare elite precejšnjo prednost glede na dostop do virov moči, kot jih je opredelil Kitschelt, in da je bil to tisti razcep, ki je v veliki meri opredeljeval vse ostale.⁸¹

Sklepal sem, da imamo na Slovenskem potemtakem opraviti z dvema opcijama (politične) pripadnosti, ki se medsebojno izključujeta in zaradi tega izključujeta možnost umirjanja stopnje identifikacije in intenzitete konfliktov (o stopnji identifikacije in intenziteti konfliktov cf. Lijphart, 1992: 76-87). Zato bi naj bilo potrebno govoriti o različnih vidikih enega samega prevladujočega razcepa oz. o odražanju tega razcepa na več ravneh (na ravni vrednot, na ravni položaja posameznika v procesu alokacije virov moči...) (ibidem: 51). Verjetno bi naj bilo, na primer, da se bo posameznik, ki v procesu tranzicije pridobiva,

80. Vprašanje je, če lahko k tem virom prištejemo še obvladovanje prostorske infrastrukture, človeških virov in finančnih sredstev (kar zadeva tretji vir cf. Vehovar, 1994: 53). Prvi rezultati raziskave o elitah, ki jo izvaja CESTRA in jo vodi Tone Kramberger kažejo, da infrastrukturni viri ne predstavljajo pogoja uspešnosti elit na Slovenskem (vprašanje o virih moči elit sem opredelil na podlagi Kitscheltovih in svojih razmislekov, cf. ibidem). Potemtakem lahko postavimo hipotezo, da obvladovanje prvih dveh virov izničuje potrebo po obvladovanju infrastrukture oz. je njeno obvladovanje pogojeno s prvima dvema viroma. Če sta tadva dostopna, potem ni težav z dostopnostjo do infrastrukture, ali pa je dostopnost do infrastrukture sorazmerno tako lahka, da ne predstavlja prevelikega problema. V zvezi s tem bi rad opozoril na dejstvo, da primer razcepljenosti slovenskih sindikatov na stare in nove in težave, ki so jih imeli novi sindikati s pridobivanjem infrastrukturnih virov - le-te so v celoti obdržali stari sindikati ali pa sindikati, ki so se odcepili od starih sindikatov - vendarle kaže na pomembnost te postavke. Vendar tudi v tem primeru ni prišlo do tega, da bi odsotnost tega vira znatno omejila ali onemogočila delovanje novih sindikatov.

81. Predpostavka, da so bile stare elite avtomatično povezane in so se promovirale preko Zveze komunistov, je napačna. To je tudi očitak, ki ga je mogoče nasloviti na Kitscheltovo razumevanje slojev, ki so imeli dostop do virov, ki jih je bilo mogoče izkoristiti v kapitalistični tržni ekonomiji. Rečemo lahko, da izobraževanje na Slovenskem ni bilo omejeno na politične elite, ki so se naslanjale na stare elite, kot tudi to, da vertikalna mobilnost ni bila preddoločena z navezavo na vladajočo stranko. S tega stališča se kažejo težave novih političnih elit kot strukturno in ne politično preddoločene. Od kmetijske stranke, na primer, preprosto ni mogoče pričakovati, da bo obvladovala velik del ekonomskih ali intelektualnih elit.

Na gornjo interpretacijo družbenih razcepov je torej mogoče nasloviti iste očitke kot na Kitscheltovo, pa čeprav vanjo vključujem tudi kulturne dejavnike, ki niso neposredno povezani s procesom tranzicije in razcepi, ki v tem procesu izstopajo.

politično opredeljeval za stranke starih elit (LDS in ZLSD, vendar zadnja z večjo težo v industrijskih bazenih), da bo živel v mestu, bil ateist in zaposlen v kakšni od dejavnosti sekundarne ekonomije ali v državni službi (ibidem).

Obenem pa je geografska porazdelitev volilnih glasov kazala, da se volilno telo novih elit nahaja pretežno na kmetijskih območjih (SLS), ter na kmetijskih področjih in področjih s specifično zgodovinsko zapuščino, ki niso zmeraj vezana na primarno ekonomijo (SKD) (cf. Vehovar in Koprivnik, 1994 ter Koprivnik in Vehovar, 1994). Razlika med krščansko opredelitvijo SLS in SKD bi naj bila predvsem v tem, da predstavlja na področjih prevlade SLS krščanstvo kulturni vzorec, na področjih volilne prevlade SKD pa nazor. Zato je SKD prodirala v mesta in področja, kjer je predstavlja specifično zgodovinsko izkustvo, kot so npr. Gorenjska, del Notranjske in Dolenjska (vsa ta področja so relativno modernizirana). SDSS je v tem okviru predstavljala poseben problem. Izražala je močan odpor do starih elit, ki je bil zelo blizu odporu do starih elit dela nazorsko opredeljenih kristjanov. Kazalo je, da je bil v primeru SDSS za del njihovih simpatizerjev pomembnejši odpor do starih elit, kot pa nazorska usmeritev stranke oz. njena sekulariziranost.

Na kratko, na podlagi teoretskih predpostavk in sklepanj ter empiričnih podatkov sem prišel do sklepa, da bi naj imeli na Slovenskem opraviti z vsaj dvema političnima kodama, ko gre za poskuse opredelitev socio-kulturnih temeljev družbenega sistema in političnih orientacij. Obe usmeritvi bi naj bilo mogoče pogojno označiti kot "konservativno" in "liberalno" in jima prišteti še "socialdemokratsko" (cf. Vehovar, 1994: 52). Ocenil sem, da je relativno močna socialdemokracija na Slovenskem odsotna zato, ker predstavlja osnovni razcep razcep med t.i. liberalnim in t.i. konservativnim taborom te družbe, ki ju utelešajo politične elite

starih in novih političnih strank (ibidem: 53-54).⁸²

S stališča Lipset-Rokkanove opredelitve štirih ključnih razcepov je bila gornja interpretacija političnega razporejanja še posebej privlačna, ker je vključevala veliko mero enostavnosti, obenem pa je dopuščala tudi neposredne primerjave z dogajanjem pred drugo svetovno vojno in sklepanja o precejšnji podobnosti razcepov in sporov iz predvojnega in tranzicijskega obdobja. Vendar se moramo vprašati, ali je res mogoče predpostaviti, da imamo na Slovenskem še zmeraj opraviti s strukturo razcepov, ki in kot je bila prisotna pred drugo svetovno vojno? Na to vprašanje bom poskušal odgovoriti v sklepnem delu svoje razprave.

82. Prvi politično-sociološki opredelitvi obeh taborov sta na Slovenskem naredila Adam (1994) in Volasko (1994).

Sklep

Preden se bom osredotočil na obravnavo verodostojnosti v uvodnem poglavju postavljenih hipotez želim še enkrat opozoriti na dejstvo, da v tej razpravi predstavljenega osnovnega teoretskega okvirja razlage nastanka političnih strank ni mogoče enostavno prenesti na Slovensko in ga uporabiti na našem primeru.

Kot pomemben dodaten dejavnik je potrebno navesti specifičen proces oblikovanja narodne identitete in državotvorja, ki je potekal znotraj različnih državnih okvirjev bolj ali manj moderniziranih družb in je sooblikoval točke razcepov na podlagi katerih so nastajale in se opredeljevale politične stranke na Slovenskem. Poleg tega se ni mogoče izogniti navedbi specifične vloge cerkve, ki jo je ta igrala v slovenskem političnem življenju. Nujno potrebno pa je omeniti tudi ovire za prosto opredeljevanje političnih pripadnosti, vidovdansko ustavo, diktaturo kralja Aleksandra in enostrankarsko politično ureditev s katero smo imeli opraviti po letu 1945. Spontana geneza slovenskih političnih strank in njihovih paradigem je bila potemtakem omejena na čas od leta 1890 do 1921 in se spet odvija vse od ustanovitve prvih političnih zvez v letu 1988. To so dejstva, ki kažejo na določene specifičnosti in insuficienco političnega izkustva na Slovenskem.

Kar zadeva prvo in temeljno hipotezo, v skladu s katero se struktura razcepov iz obdobja pred drugo svetovno vojno na Slovenskem ponavlja tudi danes, zahteva več dodatnih pojasnil. Ta pojasnila so toliko nujnejša, ker je struktura razcepov tista, ki

opredeljuje točke na podlagi katerih nastajajo politične stranke in končno politični tabori, vkolikor imamo opravka tudi z njimi. Zato je pred odgovorom na prvo hipotezo potrebno orisati, prvič, zgodovinsko, organizacijsko in ideološko kontinuiteto v obravnavo vključenih petih najmočnejših političnih strank in opredeliti možnosti za njihovo razvrščanje glede na konservativno, liberalno ali socialdemokratsko politično doktrino, drugič, genezo konec osemdesetih let nastalih političnih strank, tretjič, točke razcepov, ki so prevladovale v obdobju pred drugo svetovno vojno in konec osemdesetih ter v začetku devetdesetih let ter, četrtič, oblike političnih sporov, ki jih tvorijo in spodbujajo interpretacije samih političnih elit, t.j. obliko (pred)modernosti političnih sporov, s kakršnimi imamo opraviti na Slovenskem.

Kar zadeva prvo točko je jasno, da nima nobena od slovenskih političnih strank opraviti z neprekinjeno zgodovinsko kontinuiteto. To pomeni, da nobena od slovenskih političnih strank ne premore organizacijske strukture z neprekinjenim in kumuliranim "zgodovinskim spominom", niti ni mogla v tej organizacijski strukturi vzdrževati svoje politične paradigme. Kot stranki z najdaljšo neprekinjeno organizacijsko zgodovino bi lahko navedli ZLSD in LDS, vendar le z zadržkom, da sta obe naslednici - prva ZKS in druga ZSMS - zamenjali svoji izvorni politični paradigmi.⁸³ SKD in SLS sta sicer stranki, ki se zmoreta sklicevati na svojo zgodovinsko predhodnico, t.j. SLS izpred druge svetovne vojne, vendar govori že sam obstoj dveh strank naslednic - poleg zelo dolgega obdobja zgodovinske diskontinuitete - o količini sprememb, ki so vplivale na nastanek njune ločenosti. SDS(S) se sicer sklicuje na predvojno JSDS, kot na svojo predhodnico in na tej podlagi utemeljuje svojo zgodovinsko in idejno kontinuiteto tiste "prave" socialdemokratske stranke. Vendar že

83. Prunk je leta 1990 izvedel intervjuje s predstavniki vseh takratnih pglavitnih slovenskih političnih strank in navaja, da voditelji LDS leta 1990 niso hoteli "nič... slišati o kakšnem naslanjanju na nekdanjo slovensko liberalno tradiciji", molčali pa so tudi "o svojem mladinskem socialističnem poreklu" (Prunk, 1993: 98).

pregled uvodnih strani strankarskega programa pokaže na strankino osredotočenost na spor in obsodbo t.i. "starih" elit, t.j. elit LDS in ZLSD ter strankin poudarek na vlogi Cerkve (ta beseda je v programu vseskozi pisana z veliko začetnico). K temu je potrebno prišteti še socialne poudarke tega programa. Ideološkost, zagovarjanje cerkvene elite in njenih stališč ter socialnost govorijo o specifični politični paradigmi SDS, ki jo le težko označimo kot socialdemokratsko in meji na populizem.

Možnosti razvrščanja posameznih slovenskih političnih strank glede na njihovo socialno sestavo so omejene. V grobem se je sicer mogoče strinjati z ugotovitvijo obeh Szelenyijev, v skladu s katero tvorijo politična polja Madžarske socialdemokratsko, liberalno in krščansko-nacionalistično polje, in obstoj teh polj zagovarjati tudi na Slovenskem. Toda hkrati s tem se takoj zastavi vprašanje o socialnem temelju naštetih paradigem oziroma k posameznim paradigmam pripadajočih političnih strank in njihovih političnih doktrinah. Dejstvo je namreč, da je na podlagi slojevske pripadnosti zelo težko sklepati o izrazitejših razlikah med slovenskimi političnimi strankami (cf. Vehovar, 1993), in da je specifičen proces modernizacije, ki se je odvijal na Slovenskem v času po drugi svetovni vojni preoblikoval slojevsko strukturo družbe (cf. Vehovar, 1993 in Volasko, 1994). V tem procesu je prišlo do razširitve nižjih slojev in nastanka specifičnega srednjega sloja (cf. Tomc, 1991). Paradoksalno je, da obe socialdemokratski stranki, s kakršnima imamo pač opraviti na Slovenskem, nista zmogli izkoristiti številčnih srednjih slojev, jih navezati nase in tako postati pomembnejši političen dejavnik. Argumentov zakaj tako je sicer več, med drugim lahko navedemo obstoj razcepov, ki so pomembnejši od razcepa med delom in kapitalom, ideološko razdaljo med ZLSD in SDS, ki izhaja iz spora med starimi in novimi elitami, težave z izgradnjo socialdemokratskega imagea, ki ga imata obe deklarativno sicer socialdemokratski stranki in nizko politično kulturo elit obeh strank, ki ne pris-

tajata na tvorbo medsebojnih (političnih) kompromisov (cf. Vehovar, 1994: 53-54).

Kot dodaten in zelo pomemben dejavnik je potrebno naštetih zahteve, ki jih pred tranzicijske družbe postavljajo razvite družbe Zahoda (cf. Ost, 1993). Te zahteve omejujejo možnosti za vzpostavljanje izrazitih razlik med političnimi paradigmi.

Zgoraj naštetih zgodovinska diskontinuiteta, slojevska nediferenciranost, ki je posledica specifične modernizacije že sicer izvorno pozno modernizirane družbe ter zahteve tranzicijskega obdobja, otežujejo uvrščanje političnih strank, ki bi bilo utemeljeno na osnovi izrazitih medparadigmatskih razlik. Kar zadeva (volilno, op. U.V.) bazo konservativnih strank na Slovenskem je zanjo značilen "spontan nagib k neke vrste populizmu" (Adam, 1994: 90), ki je posledica tega, da te stranke nimajo oporišč v civilni družbi in gospodarski sferi (ibidem). Slovenski konservativizem je še vedno soočen s temeljno dilemo, ali se naj prepusti populističnim nagibom, ali pa se konstituira kot posodobljena "meščanska" stranka, je leta 1994 ugotavljal Adam (ibidem: 90-01). Po njegovem mnenju je razširitev socialne in volilne baze prvi pogoj za revitalizacijo konservativnih strank na Slovenskem (ibidem: 91). Volasko pa ugotavlja, da ima konservativizem v "novih demokracijah" pomembne značilnosti zgodnjega, predmoderna konservativizma, in da začenja politični konservativizem v post-socialističnih družbah danes "tam, kjer je bil konec tridesetih let nasilno potisnjen v politično osamo" (Volasko, 1994: 111).

Na podlagi navedenega je mogoče sklepati, da je težko izvesti jasno opredelitev posameznih političnih paradigem, s kakršnimi imamo opraviti na Slovenskem, in da se je najlaže opreti na opise, ki opredeljujejo njihovo eidetsko jedro. Za konservativizem na Slovenskem, na primer, bi lahko bili potemtakem značilni naslednji poudarki: poudarek na redu, avtoriteti, spoštovanju kulturnega izročila in meščanskih institucij družine, poklica, vere in moralnih načel (cf. Adam, 1994: 84).

Rezultati zadnjih volitev, izvedenih 10.11.1996 kažejo na

velik pomen, ki so ga na izkupiček posameznih strank imela vprašanja, ki niso neposredno povezana s samimi paradigmi. Veliko vlogo je igrala opredelitev do vprašanja pravičnosti procesa tranzicije, ki je neposredno povezana z interpretacijami spora med starimi in novimi elitami in njihovo ideologizacijo. Očitno je bilo tudi, da je plačala davek za nezadovoljstvo s politiko in ravnanji vlade dosedanja najmočnejša konservativna stranka, t.j. SKD, ne pa tudi najmočnejša liberalna stranka, t.j. LDS. Na podlagi tega lahko sklepamo, da je poleg paradigmatičnih ozirov opredeljevanja političnih strank na Slovenskem potrebno upoštevati tudi razpoloženje volilnega telesa. Torej ne gre le za politiko strankarskih elit, temveč tudi za občutja volilcev, ki zmorejo v specifični medsebojni povezavi oblikovati ravnanja posameznih strank.

Kar zadeva drugo pojasnjevalno točko prve hipoteze, je potrebno opisati genezo nastanka konec osemdesetih let nastalih političnih strank in njihovo nadaljnje medsebojno povezovanje. Genezo njihovega medsebojnega povezovanja lahko opišemo v treh korakih. Prvič, konec osemdesetih leti so nastale politične stranke, ki so se združile v koalicijo, t.j. DEMOS. Na volitvah leta 1990 je ta koalicija premagale "stare" politične stranke. V tem obdobju je bilo jedro spora osredotočeno na spopad med "starimi" in "novimi" političnimi strankami, katerega rezultat bi naj pogojeval useph procesa tranzicije. Drugič, v obdobju od leta 1990 do leta 1992 je DEMOS razpadel na svoje konstitutivne dele. Različnost mišljenj znotraj koalicije je bila očitno prevelika, da bi lahko dovoljevala trajnejše skupne politične projekte. Tretjič, leta 1994 so se združile stranke, ki jih lahko pogojno imenujemo liberalne, t.j. del DS, del ZS in celotna LDS, ki se je preimenovala v Liberalno demokrasko stranko. Na konservativnem polu ni prišlo do združevanja strank, kot tudi ne na socialdemokraskem. Navkljub prerazvrščanju strank je ena od ključnih tem političnega opredeljevanja ostal spopad med "starimi" in "novimi"

elitami, ki ga uteleša program SDS(S). V tem programu se zahteva po pravičnosti in preglednosti procesa tranzicije v katerem bi naj največji izkupiček pripadel winnerjem "starih" elit, prepleta z navezovanjem na zgodovinsko izročilo Cerkve na Slovenskem in z opredelitvami, ki jih vsebuje zgoraj navedena opredelitev vsebine konservativne paradigme. Potemtakem imamo opravka s specifično sintezo ideologizacije zgodovine, procesa tranzicije in konservativne paradigme.

Da bi opredelili tretjo pojasnjevalno točko prve hipoteze moramo na kratko povzeti temeljne točke razcepov, ki so na Slovenskem prevladovale pred prvo svetovno vojno in v začetku devetdesetih let. Volasko navaja kot ključne točke razcepov narodno vprašanje, vprašanje oblike vladavine, socialno politiko, odnos do kulture ter kmetijsko politiko in vprašanje agrarne reforme (Volasko, 1994: 142-155). Kot osrednja področja političnih konfliktov v obdobju po letu 1990 navaja proces privatizacije, denacionalizacijo, verski pouk v javnih šolah, popravo krivic ter boj proti političnim privilegijem in korupciji (ibidem: 215). Kot vidimo se nobena od navedenih točk ne navezuje neposredno na točke konfliktov izpred druge svetovne vojne, z izjemo kulturne politike in verskega pouka, ki ima nekaj bežnih podobnosti s kulturnim bojem. Od tod tudi sklep, da lahko "konflikt med liberalci in konservativci za monopol nad socializacijskimi ustanovami označimo za tradicionalni liberalno-konservativni konflikt" (ibidem: 216). K čemer pa je potrebno dodati, da Volasko navaja, da je podpora SKD, ki jo ta daje prizadevanjem rimokatoliške cerkve, da bi se v šole uvedel verski pouk, zadržana (ibidem). Zadržanost SKD lahko najverjetneje pripišemo ločitvi cerkvenih elit od stranke, ki je rezultat politike strankine elite, česar nikakor ne bi mogli reči za obdobje pred drugo svetovno vojno. Če na Slovenskem že govorimo o kontinuiteti spora med liberalnim in konservativnim, ga je torej potrebno razumeti prej kot obliko spora dveh paradigem, katerih nosilci, njihove politike in rav-

nanja so se s časom spremenili.⁸⁴ Ni pa mogoče zanikati dejstva, da obstaja potencial za ideologizacijo razmerij med političnimi elitami, ki predstavljajo obe paradigmi, ko gre za opredeljevanje do zgodovine sporov med slovenskimi političnimi elitami ter do ekonomskih virov moči posameznih elit in pravičnosti procesa tranzicije.

Kot zadnjo od pojasnjevalnih točk prve hipoteze je potrebno opredeliti oblike sporov med slovenskimi političnimi elitami, v preteklosti in danes. Volasko opredeljuje konflikt med liberalci in konservativci, ki je potekal med obema svetovnima vojnama, kot tradicionalni politični konflikt, t.j. kot boj za politično dominacijo na Slovenskem. V tistem času je bil smoter političnega boja na Slovenskem v pridobitvi oziroma ohranitvi privilegijev povezanih s statusom vladajoče politične elite, z bojem za ekonomsko prevlado, za nadzor mehanizmov socializacije in za nadzor kadrovske politike (Volasko, 1994: 156-157). V nasprotju s takšno obliko konfliktov so moderni politični konflikti deideologizirani in usmerjeni k drugim razsežnostim političnega delovanja, k učinkovitosti in racionalizaciji (ibidem: 156).

Če v obravnavo vključimo obdobje vojaške in političnega spopadanja, ki se je na Slovenskem odvijalo med drugo svetovno vojno⁸⁵ moramo kot obdobje intenzivne ideologizacije političnih razmerij označiti tudi čas od leta 1941 do leta 1945. V tem času nismo imeli opraviti s spopadom med konservativnim in liberalnim polom družbe, pač pa z opredelitvami do ključnega vprašanja narodne identitete, t.j. narodnega obstoja, ki so bile posledica izrazitih ideoloških nasprotij.

Vprašanje je, v kolikšni meri, če sploh, lahko govorimo o obstoju tradicionalnega političnega konflikta, ki bi obstajal na

84. Z drugimi besedami, problem opredelitve razmerja med liberalci in konservativci je terminološke narave, kajti liberalno v Kraljevini Jugoslaviji pomeni nekaj drugega kot v Sloveniji po letu 1990 (ibidem: 218).

85. Ponovno je potrebno poudariti, da se je državljanska vojna na Slovenskem odvijala pretežno v Ljubljanski pokrajini, nikakor pa ne na celotnem ozemlju današnje Republike Slovenije. Interpretiranje državljanske vojne kot vseslovenskega problema je zmotno.

Slovenskem danes. Sicer je mogoče spor med starimi in novimi elitami interpretirati tudi kot boj za ekonomsko prevlado, za obvladovanje mehanizmov socializacije in nadzor kadrovske politike. Vendar je mogoče dodati, da dobiva danes le spor glede virov ekonomske moči razsežnosti, ki bi jih lahko označili kot ideološke, poleg tega pa predstavljajo takšne interpretacije tudi legitimen del političnega življenja v tranzicijskih družbah.

Na podlagi zgoraj navedenega lahko sklenemo, da je mogoče govoriti o potrditvi prve hipoteze le z zadržkom in je Lipset-Rokkanovo tezi o zamrznitvi razcepov mogoče pritrčiti le, če jo razumemo v širšem smislu besede.⁸⁶ Resda imamo tudi danes opraviti s strankami, ki jih je mogoče opredeliti kot liberalne, konservativne in socialdemokratske, vendar nobena od njih ne premore organizacijske ali paradigmatike kontinuitete. Poleg tega obstaja več močnejših političnih strank, spremenjeno razmerje politične moči, ki daje primat liberalni stranki, ki pa ne zadošča za popolno politično prevlado in tendenca po razvoju strank v "catch-all" stranke. SLS, ki jo lahko razumemo kot v bistvu kmetško stranko, na primer, je na zadnjih volitvah dobila skoraj dvajset odstotkov glasov. Glede na to, da je kmečkega prebivalstva na Slovenskem le še okoli sedem odstotkov lahko potemtakem sklepamo, da ta stranka prebija meje njej pripadajočega miljeja in sega iz področja ruralnega v urbano. Sicer so kmetijska področja tista, kjer dobiva SLS delež glasov, ki odstopa od njenega povprečja, iz česar pa je mogoče sklepati, da stranka zastopa večino kmetstva, vendar še precej več kot zgolj kmetstvo. Kmetstvo bi lahko označili kot strankino "trdo" jedro. Poseben problem in manko predstavljajo v tej trodelni shemi socialdemokratske stranke. ZLSD postaja zmeraj bolj marginalizirana, SDS pa daje močne ideološke poudarke sporu med stari-

86. To velja tudi za Madžarsko. Korosenyi ugotavlja, da se Madžarska strankarska struktura razlikuje od tiste iz leta 1947, ko so bile izvedene zadnje - sicer omejene - svobodne volitve v treh točkah. Prvič, v letih od 1988. do 1990. so bile stranke delavstva šibke in fragmentirane, drugič, v času tranzicije je nastala tripolna struktura političnih polj in tretjič, pojavila se je močna "catch-all" stranka (Korosenyi, 1991: 70-71). Zato sprejema Korosenyi Lipset-Rokkanovo shemo le v njenem širšem, ohlapno razumljenem smislu (ibidem: 71).

mi in novimi elitami in posredno problematiki tistih, ki v procesu tranzicije izgubljajo ali pridobivajo in šele nato socialdemokratskim temam.

O potrditvi druge teze, da ločuje na Slovenskem prevladujoča točka razcepov posameznike z različnim kulturnim zaledjem in preteklostjo, je prav tako potrebno govoriti z zadržkom. Empirični podatki kažejo, da sklop spremenljivk, ki smo jih opredelili kot indikatorje modernosti, t.j. izobrazba, kraj bivanja in religioznost, volilcev političnih strank ne opredeljujejo v zadostni meri. Edini spremenljivki, ki igrata večjo razlikovalno vlogo sta spremenljivki religioznosti in starosti.⁸⁷ Od kulturno-modernizacijskih dejavnikov bi morali potemtakem upoštevati le religioznost, vsaj glede na v analizo vključene spremenljivke. Predpostavka, ki sem jo postavil konec prejšnjega poglavja, v skladu s katero imamo na Slovenskem opraviti s prekrivanjem razcepov, da se torej družbeni razcepi na Slovenskem medsebojno ojačujejo, ne vzdrži empiričnega preverjanja. Zato je potrebno sprejeti Adamovo ugotovitev, da so razcepi, ki tvorijo slovenske politične tabore relativno omejeni in je večina populacije nekje vmes (Adam, 1994: 91).

Glede na tvorbo empirično preverljivih modelov strankarskih razcepov moremo potemtakem sklepati, da je njihovo konstruiranje težavno, modeli pa nikakor ne (bodo) enostavni. Dober primer za to je zgoraj omenjena SLS, katere volilno telo ni omejeno na kmetstvo ali na zgolj ruralna področja, kot tudi ne na posameznike z nižjo izobrazbo. Poleg tega pa imamo na Slovenskem opraviti še z razpršeno poselitvijo in s pozno modernizirano družbo, katere slojevska struktura je bila deformirana. O izrazito urbani populaciji, ki bi izgubila stike s podeželjem ali o obstoju relativno številčnih srednjih, višjih in visokih slojev zato ne moremo govoriti, niti jih ne moremo jasno razločiti v empiričnih

87. Rezultati te analize so dostopni pri avtorju.

raziskavah.

Če že govorimo o obstoju razcepov, ki jih lahko opredelimo s pomočjo Lipset-Rokkanove teorije, jih je torej zelo težko opredeliti s strukturnimi dejavniki in bi, tako vsaj kaže, v ta namen mnogo lažje uporabili indikatorje kulturno-simbolnega, kot so religioznost, opredelitve do narodove zgodovine, pravičnost lastninjenja... V tem primeru gre za analize, ki jih bo potrebno še izvesti. Pri tem pa bo potrebno upoštevati tudi dodatne dejavnike, ki vplivajo na politično opredeljevanje volilnega telesa in jih je težko zajeti v analizo. Z njimi mislim na splošen odnos do politike kot takšne, t.j. na zadovoljstvo s političnim življenjem na Slovenskem, na politično kulturo prebivalstva, na izraze antipolitičnega sentimenta in na vpliv, ki ga imajo politične elite, ko gre za opredeljevanje ključnih točk razcepov, s kakršnimi imamo opraviti na Slovenskem. Upoštevati moramo torej tako strukturne in kulturno-simbolne indikatorje razcepov, kot tudi delovanje in interpretacije političnih elit.⁸⁸

Ta razmislek nas vodi k tretji hipotezi. Ali imamo potemtakem na Slovenskem res opraviti z dvema političnima taboroma in ali sta bila nasprotna tabora zmeraj liberalni in konservativni tabor? Kdaj sploh imamo opraviti s političnim "potaborjenjem" družbe?

Razlikovati moramo med političnimi paradigami posameznih političnih strank in zaostrovanjem odnosov med njimi, t.j. ideologizacijo političnih razmerij, ki izbriše možnosti tvorjenja političnega konsenza. S tega stališča predstavlja potaborjenje rezultat ekskluzivizma političnih paradigem, ekskluzivizem interpretacije zgodovine, ali obojega. Sklepamo lahko, da bomo imeli v družbi taborov prej opraviti s tradicionalnimi oblikami konflikta, kot pa z modernimi, deideologiziranimi oblikami konfliktov.

88. Gre za sovplivanje strukturnih, kulturno-simbolnih in interpretativnih dejavnikov razcepov. Politične stranke so odraz družbenih razcepov in ne morejo predstavljati v družbi neobstoječih spornih točk ali svoje interpretacije utemeljevati na način, ki ga volilno telo zavrača. Na zadnjih volitvah, na primer, so volilci kaznovali zmernost stališč SKD. Na drugi strani pa lahko elite potencirajo mnenja volilnega telesa. Primer zadnjega predstavljajo interpretacije spora med starimi in novimi elitami.

Medtem ko lahko obdobje pred drugo svetovno vojno interpretiramo kot obdobje konfliktov med liberalnim in konservativnim taborom slovenske družbe, in lahko - s precej zadržki, ki sem jih navedel pri opredeljevanju prve hipoteze - rečemo, da obstajajo nastavki za liberalno-konservativno ideologizacijo oziroma potaborjenje današnjih medstrankarskih odnosov, pa to ne velja za obdobje med drugo svetovno vojno. Ključni razcep takratnega obdobja je bil razcep, ki je zadeval različne interpretacije reševanja narodnega vprašanja in oblike družbene organizacije. Specifika tega razcepa je bila, da je bil ideološko zaostren do te mere, da je privedel do državljanske vojne.

Razpravo o tej hipotezi je mogoče skleniti z ugotovitvijo, da - še enkrat - obstajajo nastavki za potaborjenje medstrankarskih razmerij na Slovenskem. Te nastavke tvorijo interpretacije spora med starimi in novimi elitami. Ne moremo pa reči, da gre za iste točke razcepov kot pred drugo svetovno vojno ali da imamo opraviti z organizacijsko in paradigmatško kontinuiteto njihovih nosilcev. Obstajajo torej vsebinsko spremenjeni nastavki za podobno - tradicionalno - strukturo političnih konfliktov. To strukturo lahko obravnavamo kot del politične kulture populacije in političnih elit na Slovenskem.

Z nadaljevanjem procesa tranzicije se bo odvijal tudi proces družbenega razslojevanja, ki vsaj implicitno navaja k razmislekom o potrebi po obstoju pristne socialdemokracije. Poleg tega bodo postale v naslednjih štirih letih, t.j. v času do naslednjih volitev, ideološke interpretacije spora med starimi in novimi elitami politično neprivlačne in odvečne. Tranzicijski razcepi bodo potemtakem - kot tudi ideologizacija političnega življenja in družbenih razcepov na Slovenskem - v naslednjih letih postopoma zamrli. Nadomestili jih bodo modernejši družbeni razcepi in modernejši razmisleki političnih elit.

Čisto na koncu je potrebno še enkrat - s stališča Lipseta in Rokkana - opredeliti ključne družbene razcepe s kakršnimi imamo

opraviti na Slovenskem v zadnjih letih. Najprej je potrebno ugotoviti, da je prevzema razcep med podrejeno in dominantno kulturo drugačno obliko, na eksterni ravni z vzpostavitvijo državnosti, na interni pa z zmerno politiko krščanskih demokratov, ki se izogiba ideologizaciji nazorskih opredelitev in deluje kot moderna krščanskodemokratska stranka. Razcep med podrejeno in dominantno kulturo bodo na Slovenskem poslej predstavljale predvsem napetosti med centrom države in njeno periferijo. Poleg tega je prišlo tudi do razcepa slovenskega katoliškega oziroma konservativnega tabora, ki ga sedaj predstavljata SKD in SLS. Zadnja zagovarja interese akterjev primarne ekonomije in ni več zavezana katoliškemu nazoru. Poglavitna razlika med predvojno in sedanjo razporeditvijo ključnih družbenih razcepov na Slovenskem je torej v tem, da se je začel postopni proces njihove deideologizacije, vključujoč vprašanje identitetnega opredeljevanja, in v razpadu celote prej prekrivajočih se družbenih razcepov. Vprašljivo ostaja le še vprašanje predstavnštva razcepa med delavci in zaposlovalci ter lastniki, ki bi ga lahko razrešil vznik pristne socialdemokratske stranke ali pa vključitev tega vprašanja med agende katere od že obstoječih političnih strank.

Kar zadeva obe diagonali dvojnega razlikovanja, diagonalo interesnih in ideoloških nasprotovanj ter diagonalo nasprotovanj med centrom in periferijo velja, da se spreminja položaj umestitev posameznih razlikovanj. Prihaja do postopnega prehoda od ideoloških k interesnim nasprotovanjem ter do prehoda k vprašanjem perifernosti, ki so opredeljena na interni ravni. Do ponovnega vznika eksternih identitetnih sporov bi lahko prišlo v času vključevanja v evropsko skupnost, vendar ta vprašanja ne bodo igrala takšne, niti tako velike vloge kot pred drugo svetovno vojno.

Literatura

Adam, F. (1994), "Konservativizem, modernizem, postsocializem", v: Videtič, J. in Senčar, I. (ur.): **Slovenija - vrednote in prihodnost**, ŠOU in Slovenski akademski klub, Ljubljana

Berg-Schlosser, D. (1989), "How to Analyze Political Culture", background paper for the workshop on **West European Political Cultures in a Comparative Perspective**, ECPR Joint Sessions of Workshops, April 10-15th, Paris

Berntzen, E. (1994), "The Emergence of Party Systems in East Central Europe: Socio-Economic Cleavages vs. Autonomy of the Political; The Cases of Slovenia and Hungary Compared", v: Bučar, B. in Kuhnle, S. (eds.): **Small States Compared: Politics of Norway and Slovenia**, Alma Mater, Bergen

VanDeth, J.W. in Janssen, J.I.H. (1994), "Party attachment and political fragmentation in Europe", **European Journal of Political Research**, Vol. 25, No. 1, January

Dragoš, S. (1996), **Procesi modernizacije in katoliški socialno-politični koncepti na Slovenskem**, doktorska disertacija, FF, Ljubljana

Erjavec, F. (1923), "Politična bilanca volitev 18. marca 1923 v Sloveniji", **Socialna misel**, II. letnik, št. 4

Erjavec, F. (1925), "Volitve v narodno skupščino dne 8. februarja v Sloveniji", **Socialna misel**, IV. letnik, št. 2

Erjavec, F. (1928), **Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem**, Prosvetna zveza, Ljubljana

Evans, G. in Whitefield, S. (1993), "Identifying the Bases of Party Competition in Eastern Europe", **British Journal of Political Science**, Vol. 23, Part 4, October

Fink-Hafner, D. (1994), "Anti-strankarski sentiment v kontekstu demokratičnega prehoda (Slovenija v primerjavi z drugimi post-socialističnimi deželami)", v: Toš, N. (ur.) **Slovenski izziv II.**, FDV, Ljubljana

Fink-Hafner, D. (1996), **Political Parties in Slovenia**, paper prepared for the International conference on The New Democratic Parliaments: The First Years, Ljubljana and Portorož, June 24-26th

Heath, A. (1991), **Understanding Political Change**, Pergamon Press, Oxford

Inglehart, R. (1990), **Culture Shift in Advanced Industrial Society**, Princeton University Press, Princeton

Kitschelt, H. (1992), "The Formation of Party Systems in East Central Europe", **Politics & Society**, Vol. 20, No. 1

Kitschelt, H., Dimitrov, D. in Kanas, A. (1995), "The structuring of the vote in post-communist party systems: The Bulgarian example", **European Journal of Political Research**, Vol. 27, No. 2, February

Korosenyi, A. (1991), "Revival of the Past or New Beginning? The Nature of Post-Communist Politics", **The Political Quarterly**, Vol. 62, No. 1, January-March

Kropivnik, S. in Vehovar, U. (1994), **Teritorialne značilnosti lokalnih volitev '94. Pet veličastnih.**, Sobotna priloga Dela, 17.12.1994

Kuechler, M. in Dalton, R.J. (1990), "New Social Movements and the Political Order: Inducing Change for Long-Term Stability?", v: Russell, J.D. in Kuechler, M. (eds.): **Challenging the Political Order (New Social and Political Movements in Western Democracies)**, Polity Press, Cambridge

Lipset, S.M. in Rokkan, S. (1967), "Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction", v: Lipset, S.M. in Rokkan, S. (ur.): **Party Systems and Voter Alignments**, The Free Press, New York

Lijphart, A. (1992), **Demokracija u pluralnim društvima**, Globus, Zagreb

Mair, P. (1993), "Myths of electoral change and the survival of traditional parties", **European Journal of Political Research**, Vol. 24, No. 2, August

Makarovič, J. (1993), "Levičarski konservativizem: slovenski politični paradoks", v: Adam, F. (ur.): **Volitve in politika po slovensko**, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana

Offe, K. (1991), "Capitalism by Democratic Design: Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe", **Social Research**, Vol. 58, No. 4

Ost, D. (1993), "The politics of interest in post-communist East Europe", **Theory and Society**, No. 22

LaPalombara, J. in Weiner, M. (1966), "The Origin and Development of Political Parties", v: LaPalombara, J. in Weiner, M. (eds.): **Political Parties and Political Development**, Princeton University Press, Princeton & New Jersey

Perovšek, J. (1992), **Slovenski liberalni tabor in nacionalno vprašanje v času Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev**, doktorska disertacija, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana

Plasser, F. in Ulram, P.A. (1995), "Measuring Political Culture in East Central Europe", paper prepared for presentation at the Prague meeting on project **Democratization and Political Culture in East-Central Europe**, May 24-28th, Prague

Prunk, J. (1992), **Slovenski narodni vzpon**, Državna založba Slovenije, Ljubljana

Prunk, J. (1993), "Idejna opredeljenost političnega življenja na Slovenskem v 20. stoletju", v: Fink-Hafner, D. in Strmčnik, B. (ur.), **Problemi konsolidacije demokracije**, Slovensko politološko društvo, Ljubljana

Prunk, J. (1996), **A Brief History of Slovenia**, Založba Grad, Ljubljana

Rokkan, S. (1975), "Dimensions of State Formation and Nation Building: A Possible Paradigm for Research on Variations within Europe", v: Tilly, C. (ur.), **The Formation of National States in Western Europe**, Princeton University Press, Princeton & New York

Rupel, D. (1990), **Slovenske slovesnosti in vsakdanjosti**, Obzorja Maribor

Russell, J.D., Flanagan, S.C. in Beck, P.A. (1984), "Political Forces and Partisan Change", v: Russell, J.D., Flanagan, S.C. in Beck, P.A. (eds.): **Electoral Change in Advanced Industrial Societies**, Princeton University Press, Princeton & New Jersey

Szelenyi, I. in Szelenyi, S. (1991), "The Vacuum in Hungarian Politics: Classes and Parties", **New Left Review**, No. 184

Tomc, G. (1991), "Razredi v socialistični družbi", **Družboslovne razprave**, št. 4

Vehovar, U. (1993), "Volitve 1992: slojevska struktura slovenskih političnih strank", v: Adam, F. (ur.): **Volitve in politika po slovensko**, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana

Vehovar, U. (1994), "Socialdemokracija, sindikati, korporativizem?", **Družboslovne razprave**, št. 17-18

Vehovar, U. in Kropivnik, S. (1994), **Geografska porazdelitev volilnih glasov v Sloveniji. Mesto za LDS, vas za SDSS?**, Sobotna priloga Dela, 26.11.1994

Volasko, P. (1994), **Politična konfliktnost med liberalnim in ljudskim taborom med obema vojnama in njena (dis)kontinuiteta danes**, magistrsko delo, FDV

Zajc, D. (1993), "Poskus ocene novega slovenskega strankarstva in možnosti njegovega preoblikovanja", **Nova revija**, letnik XII, št. 136-137

Zgodovina Slovencev (1979), Cankarjeva založba, Ljubljana